

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР:

Вінніченко І. І.,

д.е.н., професор, завідувач кафедри економіки, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

ЗАСТУПНИКИ ГОЛОВНОГО РЕДАКТОРА:

Федоренко В. Г.,

д.е.н., професор, заслужений діяч науки і техніки України, академік УАН, ІПК ДСЗУ

Дачій О. І.,

д.е.н., професор, заслужений працівник освіти України

ВІДПОВІДАЛЬНИЙ СЕКРЕТАР:

Кучеренко Г. Б.

ЧЛЕНИ РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ:

Безус Р. М., д.е.н., професор, завідувач кафедри, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Бистряков І. К., д.е.н., професор, завідувач відділу, ДУ «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку НАН України»

Васильєва Н. К., д.е.н., професор, завідувач кафедри, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Величко О. П., д.е.н., професор, завідувач кафедри, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Гончаренко О. В., д.е.н., професор, професор кафедри, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Гудзинський О. А., д.е.н., професор, професор кафедри, Національний університет біотехнологій і природокористування

Демчук Н. І., д.е.н., професор, професор кафедри, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Катан А. І., д.е.н., професор, завідувач кафедри, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Кадієвський В. А., д.е.н., професор, завідувач кафедри, Державна академія статистики, обліку і аудиту

Крисанов Д. Ф., д.е.н., професор, провідний науковий співробітник відділу, ДУ «Інститут економіки та прогнозування» НАН України

Кураташвілі А. А., д.е.н., професор факультету Бізнестехнологій, Грузинський технічний університет (Тбілісі, Грузія), Академік і Віце-Президент Міжнародної Академії соціально-економічних наук, Міжнародної Академії політичного менеджменту, Міжнародної Академії Юридичних наук, дійсний член Нью-Йоркської Академії наук

Малік М. И., д.е.н., професор, завідувач відділу, ННЦ «Інститут аграрної економіки НААН України»

Павлова Г. Є., д.е.н., професор, професор кафедри, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Плаксієнко В. Я., д.е.н., професор, завідувач кафедри, Полтавська державна аграрна академія

Савченко О. Ф., д.е.н., професор, професор кафедри, Полтавський університет економіки та торгівлі

Ульянченко О. В., член.кор. НААН України, д.е.н., професор, професор кафедри, Харківський національний аграрний університет ім. В.В. Докучаєва

Чупіс А. В., д.е.н., професор, завідувач кафедри, Сумський національний аграрний університет

Шиян Д. В., д.е.н., професор, завідувач кафедри економіки підприємства та менеджменту, Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця

Малік М. И., д.е.н., професор, завідувач відділу, ННЦ «Інститут аграрної економіки НААН України»

Павлова Г. Є., д.е.н., професор, професор кафедри, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Плаксієнко В. Я., д.е.н., професор, завідувач кафедри, Полтавська державна аграрна академія

Савченко О. Ф., д.е.н., професор, професор кафедри, Полтавський університет економіки та торгівлі

Ульянченко О. В., член.кор. НААН України, д.е.н., професор, професор кафедри, Харківський національний аграрний університет ім. В.В. Докучаєва

Чупіс А. В., д.е.н., професор, завідувач кафедри, Сумський національний аграрний університет

Шиян Д. В., д.е.н., професор, завідувач кафедри економіки підприємства та менеджменту, Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця

Малік М. И., д.е.н., професор, завідувач відділу, ННЦ «Інститут аграрної економіки НААН України»

Павлова Г. Є., д.е.н., професор, професор кафедри, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Плаксієнко В. Я., д.е.н., професор, завідувач кафедри, Полтавська державна аграрна академія

Савченко О. Ф., д.е.н., професор, професор кафедри, Полтавський університет економіки та торгівлі

Ульянченко О. В., член.кор. НААН України, д.е.н., професор, професор кафедри, Харківський національний аграрний університет ім. В.В. Докучаєва

Чупіс А. В., д.е.н., професор, завідувач кафедри, Сумський національний аграрний університет

Шиян Д. В., д.е.н., професор, завідувач кафедри економіки підприємства та менеджменту, Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця

Малік М. И., д.е.н., професор, завідувач відділу, ННЦ «Інститут аграрної економіки НААН України»

Павлова Г. Є., д.е.н., професор, професор кафедри, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Плаксієнко В. Я., д.е.н., професор, завідувач кафедри, Полтавська державна аграрна академія

Савченко О. Ф., д.е.н., професор, професор кафедри, Полтавський університет економіки та торгівлі

Ульянченко О. В., член.кор. НААН України, д.е.н., професор, професор кафедри, Харківський національний аграрний університет ім. В.В. Докучаєва

Чупіс А. В., д.е.н., професор, завідувач кафедри, Сумський національний аграрний університет

Шиян Д. В., д.е.н., професор, завідувач кафедри економіки підприємства та менеджменту, Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця

Малік М. И., д.е.н., професор, завідувач відділу, ННЦ «Інститут аграрної економіки НААН України»

Павлова Г. Є., д.е.н., професор, професор кафедри, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Плаксієнко В. Я., д.е.н., професор, завідувач кафедри, Полтавська державна аграрна академія

Савченко О. Ф., д.е.н., професор, професор кафедри, Полтавський університет економіки та торгівлі

Ульянченко О. В., член.кор. НААН України, д.е.н., професор, професор кафедри, Харківський національний аграрний університет ім. В.В. Докучаєва

Чупіс А. В., д.е.н., професор, завідувач кафедри, Сумський національний аграрний університет

Шиян Д. В., д.е.н., професор, завідувач кафедри економіки підприємства та менеджменту, Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця

Малік М. И., д.е.н., професор, завідувач відділу, ННЦ «Інститут аграрної економіки НААН України»

Павлова Г. Є., д.е.н., професор, професор кафедри, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Плаксієнко В. Я., д.е.н., професор, завідувач кафедри, Полтавська державна аграрна академія

Савченко О. Ф., д.е.н., професор, професор кафедри, Полтавський університет економіки та торгівлі

Ульянченко О. В., член.кор. НААН України, д.е.н., професор, професор кафедри, Харківський національний аграрний університет ім. В.В. Докучаєва

Чупіс А. В., д.е.н., професор, завідувач кафедри, Сумський національний аграрний університет

Шиян Д. В., д.е.н., професор, завідувач кафедри економіки підприємства та менеджменту, Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця

Малік М. И., д.е.н., професор, завідувач відділу, ННЦ «Інститут аграрної економіки НААН України»

Павлова Г. Є., д.е.н., професор, професор кафедри, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Плаксієнко В. Я., д.е.н., професор, завідувач кафедри, Полтавська державна аграрна академія

Журнал засновано у січні 2001 року. Виходить 2 рази на місяць.

№ 6 березень 2019 р.

У НОМЕРІ:

Самайчук С. І.

Ефективність виробництва соняшнику в сільськогосподарських підприємствах 3

Олійник Т. Г.

Економічна ефективність виробництва соняшнику та шляхи її підвищення в аграрних підприємствах Баштанського району 10

Горб К. М., Корнєєв М. В., Бойко З. В.

Краєзнавчі ресурси туризму: сутність, складові, групи та блоки 15

Рибчак О. С., Бондаренко Н. В., Кобилянський О. М.

Кооперація як основний регуляторний механізм розвитку підприємницької діяльності аграрної сфери 20

Галич О. А., Вакулєнко Ю. В., Терещенко І. О.,

Крутько Т. В.

Стратегічне управління персоналом як фактор зростання конкурентоспроможності підприємства 27

Пустовгар С. А.

Домінантні чинники мінімізації фінансового ризику кластеру підприємств-дилерів сільськогосподарської техніки 33

Корінь М. В.

Державне регулювання розвитку спільних виробництв за участю залізничного транспорту в умовах транскордонної співпраці 40

Соколюк С. Ю.

Сучасне інноваційне середовище розвитку підприємств аграрного сектору економіки 49

Дудзяк О. А.

Значення екології для розвитку сільських територій 55

Дробязко С. І.

Методичні аспекти формування системи оцінювання економічної безпеки підприємств страхового сектору 59

Семенда Д. К., Семенда О. В., Семенда О. В.

Сучасний стан та тенденції розвитку ринку технічних культур в Україні 65

Грицак О. А.

Еколого-економічні проблеми землекористування в рамках сталого (збалансованого) розвитку Вінницької області 75

Давидова І. І.

Фінансове забезпечення розвитку економіки 81

Степанов Д. С.

Інноваційна складова поліструктурного процесу формування та діагностики економічної безпеки підприємства 89

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук з ЕКОНОМІКИ

(постанова президії ВАК України № 1-05/2 від 27.05.2009 р., наказ ВАК України № 340 від 21.04.2011 р. «Про внесення змін до переліку наукових фахових видань України», наказ Міністерства освіти і науки України № 1528 від 29.12.2014)

ІНДЕКСАЦІЯ ВИДАННЯ В НАУКОМЕТРИЧНИХ БАЗАХ:
Index Copernicus (IC); SIS; Google Scholar.

Рекомендовано до друку
Вченою радою Дніпровського державного аграрно-економічного університету 28.03.2019 р.

Підписано до друку 28.03.19 р.
Формат 60х84 1/8, Ум. друк. арк. 12,2. Наклад — 1000 прим.
Папір крейдований, друк офсетний. Замовлення № 2803/2

© АгроСвіт, 2019

CONTENTS:

<u>Samaichuk S.</u> EFFICIENCY OF SUNFLOWER PRODUCTION IN AGRICULTURAL ENTERPRISES	3
<u>Oliynyk T.</u> ECONOMIC EFFICIENCY OF SUNFLOWER PRODUCTION AND WAYS OF ITS INCREASE AT AGRICULTURAL ENTERPRISES OF THE BASHTANSKY AREA	10
<u>Horb K., Korneyev M., Boyko Z.</u> LOCAL LORE TOURISM RESOURCES: ESSENCE, COMPOSITION, GROUPS AND BLOCKS	15
<u>Rybchak O., Bondarenko N., Kobylianskyi O.</u> COOPERATIVE AS THE MAIN REGULATORY MECHANISM OF THE DEVELOPMENT OF ENTREPRENEURIAL ACTIVITY IN THE AGRARIAN SPHERE	20
<u>Galych O., Vakulenko Yu., Tereshchenko I., Krutko T.</u> STRATEGIC PERSONNEL MANAGEMENT AS A FACTOR OF GROWTH OF COMPETITIVENESS OF THE ENTERPRISE	27
<u>Pustovhar S.</u> THE DOMINANT FACTORS OF FINANCIAL RISK MINIMIZATION ARE CLUSTER OF ENTERPRISES — DEALERS OF AGRICULTURAL MACHINERY	33
<u>Korin M.</u> STATE REGULATION OF DEVELOPMENT OF JOINT VENTURES WITH PARTICIPATION OF RAILWAY TRANSPORT IN THE CONDITIONS OF CROSS-BORDER COOPERATION	40
<u>Sokolyuk S.</u> MODERN INNOVATIVE ENVIRONMENT FOR THE DEVELOPMENT OF ENTERPRISES OF THE AGRICULTURAL ECONOMIC SECTOR	49
<u>Dudziak O.</u> THE SIGNIFICANCE OF ECOLOGY FOR THE DEVELOPMENT OF RURAL AREAS	55
<u>Droblyazko S.</u> METHODOLOGICAL ASPECTS OF DEVELOPMENT OF THE ASSESSMENT SYSTEM OF ECONOMIC SECURITY OF INSURANCE SECTOR ENTERPRISES	59
<u>Semenda D., Semenda E., Semenda O.</u> CURRENT STATE AND TRENDS OF THE DEVELOPMENT OF TECHNICAL CULTURES MARKET IN UKRAINE	65
<u>Gritsak O.</u> ENVIRONMENTAL AND ECONOMIC PROBLEMS OF LAND USE IN THE FRAMEWORK OF THE SUSTAINABLE (BALANCED) DEVELOPMENT OF VINNITKA REGION	75
<u>Davydova I.</u> FINANCIAL SUPPORT FOR THE DEVELOPMENT OF THE ECONOMY	81
<u>Stepanov D.</u> INNOVATION COMPONENT OF POLYSTRUCTURAL PROCESS OF FORMATION AND DIAGNOSTICS OF ECONOMIC SECURITY OF ENTERPRISE	89

ПЕРЕДПЛАТА

ВИДАННЯ МОЖНА ПЕРЕДПЛАТИТИ З БУДЬ-ЯКОГО МІСЯЦЯ!

— ЧЕРЕЗ РЕДАКЦІЮ (ТЕЛ. 458-10-73);

— ЧЕРЕЗ ДП "ПРЕСА"
(У КАТАЛОЗІ ВИДАНЬ УКРАЇНИ);

— ЧЕРЕЗ ПЕРЕДПЛАТНІ АГЕНТСТВА

УДК 338.432:633.85

С. І. Самайчук,

к. е. н., доцент, доцент кафедри загальнооекономічних дисциплін, Державний вищий навчальний заклад "Херсонський державний аграрний університет", м. Херсон

DOI: 10.32702/2306-6792.2019.6.3

ЕФЕКТИВНІСТЬ ВИРОБНИЦТВА СОНЯШНИКУ В СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВАХ

S. Samaichuk,

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor, Department of General Economics,
State Higher Educational Institution "Kherson State Agrarian University", Kherson

EFFICIENCY OF SUNFLOWER PRODUCTION IN AGRICULTURAL ENTERPRISES

Метою дослідження є оцінка стану та підвищення ефективності виробництва соняшнику в сільськогосподарських підприємствах Херсонської області. У статті розглянуто сучасний стан та тенденції розвитку виробництва соняшнику в Херсонській області. Досліджено обсяги та структуру виробництва соняшнику в підприємствах різних організаційно-правових форм і регіональні особливості вирощування цієї культури. Визначено умови розвитку виробництва та здійснено аналіз динаміки посівних площ, валового збору і урожайності. Окреслено загальні тенденції показників економічної ефективності виробництва соняшнику в сільськогосподарських підприємствах області. Виявлено чинники впливу на економічну ефективність виробництва соняшнику. Зроблено висновки та надано пропозиції щодо підвищення економічної ефективності виробництва соняшнику в сільськогосподарських підприємствах.

For Kherson region sunflower seed production plays a crucial role in providing the population of the region with oil, livestock with valuable forages, and chemical industry with raw materials. Sunflower provides significant financial results of agrarian enterprises and is one of the most profitable crops. Despite the fact that the growth of the size of the share of sunflower seed crops in the crop rotation leads to a decrease in soil fertility and, consequently, to lower yields and deterioration of the productivity of the production of this crop, the relatively high efficiency of sunflower cultivation contributed to the expansion of its crops from 177.6 thousand hectares in 2000 to 356.6 thousand hectares in 2017. The main supply of sunflower seeds during the whole period of the study was formed by agricultural enterprises, which accounted for more than 75% of its production. Gross production of sunflower for the period from 2000 to 2017 increased by 2.8 times, and the yield — by 1.6 times.

The yield of sunflower for the last 18 years varied from 5.5 to 16.2 centners per hectare. This level of yield will allow the planned yield to be obtained only in the case of expansion of sowing, which is an extensive development and is economically unprofitable. The main reasons for low productivity are: an inappropriate treatment of sunflower seed cultivation (violation of the main requirements of crop rotation and technology of cultivating crops); insufficient amount of seeding equipment, and also poor attention to the selection of the hybrid and quality of seed material.

In order to stabilize and increase the production of sunflower, it is necessary to introduce intensive technology of cultivating culture in the region. In the Kherson region, about 35% of the total sown area was used for intensive sunflower growing. This indicates the need for further gradual transfer of sunflower seedlings to cultivate using intensive technologies as one of the ways to increase the efficiency of the subcomplex of the region. The introduction of new hybrids with high adaptive potential, the use of high-quality seeds and the use of modern cultivation technologies should ensure a high level of production efficiency due to significant increase in yield at an optimal level of sown areas.

Ключові слова: економічна ефективність, урожайність, собівартість, прибуток, рівень рентабельності.

Key words: economic efficiency, yield, cost price, profit, profitability level.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Однією з основних олійних культур в Україні є соняшник. За даними Державної служби статистики України протягом останніх 20 ро-

ків спостерігається стала тенденція збільшення посівних площ цієї культури. І ось уже три роки посіви соняшнику займають понад 20% загальних посівних площ країни або понад

Таблиця 1. Структура виробництва валової продукції сільського господарства Херсонської області за категоріями виробників, %

	Роки					
	2000	2005	2010	2015	2016	2017
Сільськогосподарські підприємства						
Продукція сільського господарства - всього	47,7	40,2	44,6	53,0	51,5	52,5
у т.ч. продукція рослинництва	41,9	37,0	39,9	43,5	45,0	46,1
продукція тваринництва	5,8	3,2	4,7	9,5	6,5	6,4
У т.ч. фермерські господарства						
Продукція сільського господарства - всього	4,2	5,8	7,7	10,0	10,5	11,4
у т.ч. продукція рослинництва	4,1	5,7	7,6	9,9	10,4	11,3
продукція тваринництва	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
Господарства населення						
Продукція сільського господарства - всього	52,3	59,8	55,4	47,0	48,5	47,5
у т.ч. продукція рослинництва	25,9	35,2	37,8	35,2	36,1	35,4
продукція тваринництва	26,4	24,6	17,6	11,8	12,4	12,1

Джерело: [5].

6 млн га. Це пояснюється високою рентабельністю його виробництва порівняно з іншими сільськогосподарськими культурами.

Збільшення посівних площ під соняшником призвело до перенасичення сівозмін цією культурою. Часте повернення посівів на одне й теж саме місце призводить до виснаження ґрунтів, втрати їхньої родючості, негативно впливає на урожайність культур, що вирощуються після такого попередника.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідженням теоретичних і практичних аспектів виробництва соняшнику присвячені праці відомих вчених-економістів: В.Я. Амброзова, В.Г. Андрійчука [1], В.І. Бойка, П.І. Гайдучького, О.Д. Гудзинського, О.Ю. Єрмакова, М.В. Зубця, І.О. Іртищевої, С.В. Кваші, М.Ю. Коденської, О.В. Крисального, Д.О. Лазаренка, П.М. Макаренка, М.Й. Маліка, О.Б. Наумова, П.Т. Саблука [2] М.Й. Хорунжого, С.А. Чехова [3], О.М. Шпичака [4], О.В. Шебаніної та інших. Разом з цим, ряд аспектів цієї проблеми залишається недостатньо вивченими і потребує поглибленого дослідження. Зокрема це низка питань, пов'язаних з налагодженням економічних відносин між товаровиробниками та споживачами насіння соняшнику, формуванням попиту та пропозиції в регіоні, підвищенням економічної ефективності виробництва соняшнику в сільськогосподарських підприємствах регіону, розвитком регіональної ринкової інфраструктури. Усе це засвідчує актуальність теми проведення дослідження та зумовлює її вибір.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою статті є оцінка стану та підвищення ефективності виробництва соняшнику у сільськогосподарських підприємствах Херсонської області.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Основним напрямом виробничої спеціалізації Херсонської області являється рослинницький. У загальній частці валової продукції сільського господарства виробництво продукції рослинництва у 2017 р. займало 81,5%, тоді як виробництво продукції тваринництва лише 18,5%. Аналіз тенденцій останніх років свідчить, що більша частка в структурі валової продукції сільського господарства припадала на господарства населення, однак починаючи з 2015 р. перевагу отримали сільськогосподарські підприємства (табл. 1).

Аналіз даних таблиці 1 свідчить, що сільськогосподарськими підприємствами у 2017 р. було вироблено 52,5% валової продукції сільського господарства, у тому числі 46,1% продукції рослинництва та 6,4% продукції тваринництва. Господарствами населення у 2017 р. було вироблено, відповідно, 47,5%, у тому числі продукції рослинництва — 35,4%, продукції тваринництва — 12,1%.

Протягом 2000—2017 рр. у сільськогосподарських підприємствах Херсонської області відбувся перерозподіл ріллі між посівними площами сільськогосподарських культур (табл. 2).

Площа під зерновими та зернобобовими в 2017 р. збільшилася на 9,0% і становила 738,6 тис. га. Найбільш швидкими темпами

Таблиця 2. Динаміка посівних площ, урожайності і валового збору основних сільськогосподарських культур в Херсонській області

Культури	Роки						2017 р. у% до 2000 р.
	2000	2005	2010	2015	2016	2017	
Зібрана площа, тис. га							
Зернові та зернобобові	677,7	695,5	685,3	780,5	663,5	738,6	109,0
Соняшник	177,6	280,9	294,1	300,6	383,3	356,6	200,8
Картопля	22,8	21,6	24,1	23,6	23,7	24,6	107,9
Овочі	36,0	37,9	43,4	41,5	40,8	41,6	115,6
Плоди та ягоди	9,8	7,7	7,9	7,6	7,5	8,4	85,7
Виноград	5,4	5,5	4,5	4,8	4,5	4,6	85,2
Урожайність, ц/га							
Зернові та зернобобові	17,2	22,1	22,1	33,6	34,1	34,5	200,6
Соняшник	8,7	10,3	12,3	16,2	16,0	14,0	160,9
Картопля	129,0	96,0	104,0	121,0	118,0	110,0	85,3
Овочі	117,0	139,0	194,0	301,0	313,0	304,0	259,8
Плоди та ягоди	66,9	76,7	74,5	85,2	76,0	78,7	117,6
Виноград	49,2	65,4	65,3	77,2	75,5	89,4	181,7
Валовий збір, тис. т							
Зернові та зернобобові	1166,3	1539,3	1514,8	2621,9	2262,4	2545,4	218,2
Соняшник	154,8	288,6	360,5	486,5	613,1	499,2	322,5
Картопля	295,2	206,8	249,6	287,2	279,6	271,0	91,8
Овочі	421,5	526,1	841,5	1251,5	1278,2	1268,9	301,0
Плоди та ягоди	65,3	58,8	58,8	64,7	57,2	34,0	52,0
Виноград	26,3	36,1	29,3	36,9	66,2	40,8	155,1

Джерело: розраховано за даними [5].

відбувалося збільшення посівних площ під соняшником, а саме у 2017 р. під даною культурою було засіяно 356,6 тис. га, що у 2 рази більше порівняно з 2000 р. Площа під овочами відкритого ґрунту зросла на 15,6%, а під картоплею — на 7,9%. Площа під плодово-ягідними культурами у звітному році зменшилася порівняно з 2000 р. на 14,3% і становила 8,4 тис. га, а площа виноградних насаджень зменшилася на 14,8%.

За досліджуваний період склалася чітка тенденція до збільшення врожайності майже всіх основних сільськогосподарських культур. Урожайність овочів у 2017 р. у порівнянні з 2000 р. збільшилась майже у 2,6 рази, зернових та зернобобових культур — більше ніж у 2 рази, винограду — на 81,7% соняшника — на 60,9%, плодів та ягід — на 17,6%, а урожайність картоплі скоротилась на 14,7%.

Аналогічні зміни показників притаманні і валовому збору основних видів продукції рослинництва. Так, у 2017 р. обсяг виробництва зернових та зернобобових культур становив 2545,4 тис. т, що майже у 2,2 рази більше показника 2000 р. Ще більшою мірою відбулося збільшення валового збору соняшнику, а саме понад у 3,2 рази. Виробництво овочів збільшилося майже у 3 рази, а винограду — на 55,1%. Виробництво картоплі зменшилося порівняно з 2000 р. на 8,2%, плодів та ягід — на 0,9%.

Основною культурою, що забезпечує сільськогосподарським підприємствам Херсонської області найбільші прибутки є соняшник. Стрімкі темпи зростання посівів соняшнику, як високоінтенсивної, ґрунтовиснажливої культури призвели до розбалансування науково обґрунтованих сівозмін, різкого зниження родючості ґрунтів. Якщо його питома вага в структурі посівних площ області у 2000 р. становила 14,7%, то у 2017 р. — 24,4%, замість рекомендованих наукою 8—10%. На думку багатьох науковців і практиків уже зараз потрібно переорієнтовувати виробництво соняшнику в напрямку зменшення посівних площ, які нині вважаються надмірними, та збільшувати врожайність за рахунок вирощування нових високопродуктивних сортів і гібридів [6, с. 672].

Крім соняшнику, у Херсонській області вирощуються альтернативні олійні культури — соя та ріпак, які в агротехнічному значенні є більш вигідними. В результаті швидкого нарощування виробництва сої і ріпаку частка соняшнику у посівах олійних культур скоротилася з 86,2% у 2000 р. до 67,8% у 2017 р. (рис. 1). Питома вага сої у групі олійних культур за досліджуваний період збільшилась на 14,3 в. п. і у 2017 р. становила 22,3%, а ріпаку — на 4,1 в. п. і становила 9,9%. Таку тенденцію слід вважати позитивною, оскільки на відміну від соняшника, що виснажує землю, соя збага-

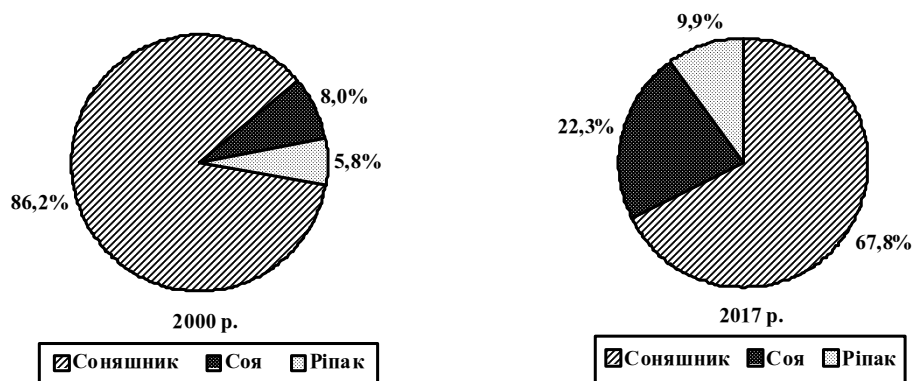

Рис. 1. Структура посівних площ олійних культур у Херсонській області

чує ґрунт біологічним азотом і вважається добрим попередником майже для всіх сільськогосподарських культур. Ріпак є хорошим сидератом. Він може забезпечити збільшення органічної речовини в ґрунті у

кількості, еквівалентній внесенню 10—15 т гною на 1 га [7, с. 32].

Основними виробниками соняшнику в Херсонській області залишаються сільськогосподарські підприємства, їх питома вага за досліджувані період коливалась

у межах 59% — 86%. В абсолютному виразі валове виробництво соняшнику за період з 2000 по 2017 рр. збільшилося на 245 тис. т або у 2,8 рази, виробництво соняшнику в господарствах населення за аналізований період зросло на 99,3 тис. т або у 5,7 рази, у фермерських господарствах — на 85,2 тис. т або у 4,8 рази (табл. 3).

Крім організаційно-економічних факторів, ефек-

Таблиця 3. Виробництво насіння соняшнику в різних категоріях господарств Херсонської області, тис. т

	Роки						2017 р. у % до 2000 р.
	2000	2005	2010	2015	2016	2017	
Всі категорії господарств	154,9	288,6	360,5	486,5	613,1	499,2	322,2
Сільськогосподарські підприємства	133,7	171,0	230,5	372,2	438,7	378,7	283,2
У т.ч. фермерські господарства	22,5	35,6	55,3	99,7	115,9	107,7	у 4,8 р.
Сільськогосподарські підприємства в % до загального обсягу	86,3	59,3	63,9	76,5	71,6	75,9	-10,4 в.п.
Фермерські господарства в % до загального обсягу	14,5	12,3	15,3	20,5	18,9	21,6	+7,1 в.п.
Господарства населення	21,2	117,6	130,0	114,3	174,4	120,5	у 5,7 р.
Господарства населення в % до загального обсягу	13,7	40,7	36,1	23,5	28,4	24,1	+10,4 в.п.

Джерело: розраховано за даними [5].

Таблиця 4. Показники динаміки урожайності соняшнику у Херсонській області

Роки	Урожайність, ц/га	Абсолютний приріст, ц/га		Темп зростання, %		Темп приросту, %	
		до 2000 р.	до попереднього року	до 2000 р.	до попереднього року	до 2000 р.	до попереднього року
2000	8,7	-	-	100,0	-	-	-
2001	5,5	-3,2	-3,2	63,2	63,2	-36,8	-36,8
2002	6,2	-2,5	0,7	71,3	112,7	-28,7	12,7
2003	8,2	-0,5	2,0	94,3	132,3	-5,7	32,3
2004	8,4	-0,3	0,2	96,6	102,4	-3,4	2,4
2005	10,3	1,6	1,9	118,4	122,6	18,4	22,6
2006	10,0	1,3	-0,3	114,9	97,1	14,9	-2,9
2007	5,7	-3,0	-4,3	65,5	57,0	-34,5	-43,0
2008	11,1	2,4	5,4	127,6	194,7	27,6	94,7
2009	8,3	-0,4	-2,8	95,4	74,8	-4,6	-25,2
2010	12,3	3,6	4,0	141,4	148,2	41,4	48,2
2011	12,9	4,2	0,6	148,3	104,9	48,3	4,9
2012	8,3	-0,4	-4,6	95,4	64,3	-4,6	-35,7
2013	12,1	3,4	3,8	139,1	145,8	39,1	45,8
2014	8,7	-	-3,4	100,0	71,9	-	-28,1
2015	16,2	7,5	7,5	186,2	186,2	86,2	86,2
2016	16,0	7,3	-0,2	183,9	98,8	83,9	-1,2
2017	14,0	5,3	-2,0	160,9	87,5	60,9	-12,5

Джерело: розраховано за даними [5].

тивність соняшникового виробництва визначається впливом комплексу природно-кліматичних, науково-технічних, технологічних факторів, які в різній мірі впливають або на обсяг виробництва, або на якість отриманого врожаю.

На обсяг виробництва соняшнику, в першу чергу, впливає урожайність, матеріально-технічне забезпечення підприємств галузі, система землеробства та економічний механізм формування ринкової ціни готової продукції.

Отримання незмінного валового збору, який має задовольнити потреби переробних потужностей по насінню соняшнику, при зменшенні посівних площ, можливо лише за умови підвищення рівня врожайності. Урожайність соняшнику в Херсонській області за останні 18 років є низькою. Так, у 2000 — 2014 рр. господарства області отримували від 5,5 до 12,9 ц/га, більш кращі результати вони мали у 2015 — 2017 рр. — від 14,0 до 16,2 ц/га (табл. 4). Урожайність соняшнику за 2000—2017 рр. зростала в середньому щорічно на 0,31 ц з 1 га або на 2,8%.

Головними причинами низької урожайності є: неналежне ставлення до агротехніки вирощування соняшнику (порушення основних вимог сівозміни і технології вирощування культури); недостатня кількість посівної техніки, а також слабка увага щодо підбору гібриду і якості насіннєвого матеріалу.

З метою стабілізації та збільшення виробництва соняшнику необхідно в області впровадити інтенсивну технологію вирощування культури. В Херсонській області близько 35% усієї посівної площі було використано для інтенсивного вирощування соняшнику. Це вказує на

Таблиця 5. Динаміка наявності тракторів, зернозбиральних комбайнів та вантажних автомобілів у господарствах Херсонської області

	Роки					
	2000	2005	2010	2015	2016	2017
Трактори	13224	6394	5537	5622	5859	5664
в % до 2000 р.	100,0	48,4	41,9	42,5	44,3	42,8
Зернозбиральні комбайни	2253	1269	986	1101	1088	1074
в % до 2000 р.	100,0	56,3	43,8	48,9	48,3	47,7
Вантажні автомобілі	7781	3204	3178	2796	2807	2636
в % до 2000 р.	100,0	41,2	40,8	35,9	36,1	33,9

Джерело: розраховано за даними [6].

необхідність подальшого поступового переведення площ посіву соняшнику під використання вирощування за інтенсивними технологіями, як один із шляхів підвищення ефективності функціонування підкомплексу регіону. Суттєве зниження урожайності відбувається і внаслідок недостатньої кількості внесених добрив. Одним із істотних обмежувачів внесення добрив є значне зростання їх вартості в поєднанні з лімітованими фінансовими можливостями підприємств.

Незважаючи на високу ефективність хімічних засобів захисту посівів від бур'янів, гербіциди застосовують тільки на площі 25—30%. Тому причиною є низьке забезпечення господарств Херсонської області матеріально-технічними засобами, яке гальмує своєчасне застосування механічних прийомів знищення бур'янів. Неналежна боротьба з бур'янами призводить до пригнічення соняшнику та втрати урожайності щонайменше на 10—20% (табл. 5).

Аналіз наведених даних свідчить про те, що поряд із збільшенням загальної посівної площі в регіоні кількість тракторів, зернозбиральних

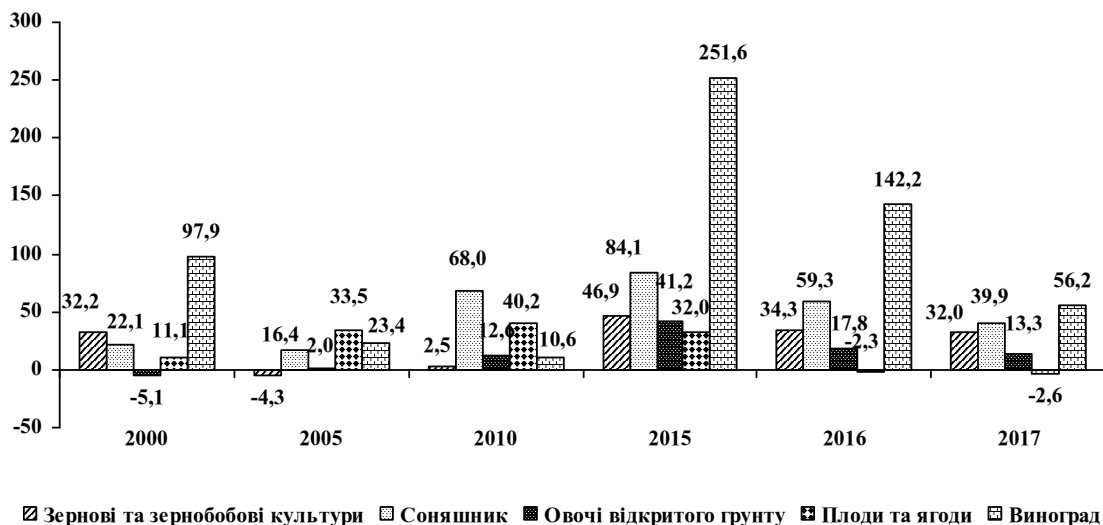

Рис. 2. Рентабельність виробництва основних сільськогосподарських культур в Херсонській області, %

Таблиця 6. Економічна ефективність виробництва соняшнику в сільськогосподарських підприємствах Херсонської області

Показники	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2017 р. у % до 2013 р.
Виробнича собівартість 1 ц соняшнику, грн	210,47	298,61	329,86	463,81	481,58	228,8
Повна собівартість 1 ц соняшнику, грн	245,81	330,27	408,30	535,37	621,27	252,7
Ціна реалізації 1 ц, грн	286,15	405,43	751,81	852,83	869,16	303,7
Прибуток, грн:						
на 1 ц соняшнику	40,34	75,16	343,51	317,46	247,89	у 6,1 р.
на 1 га посіву	488,10	653,89	5564,86	5079,36	3470,46	у 7,1 р.
Рівень рентабельності, %	16,4	22,8	84,1	59,3	39,9	+23,5 в.п.

Таблиця 7. Динаміка собівартості 1 ц соняшнику в сільськогосподарських підприємствах Херсонської області

	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.
Виробнича собівартість 1 ц соняшнику, грн	210,47	298,61	329,86	463,81	481,58
Темп зростання, %					
базисний	100,0	141,8	156,7	220,4	228,8
ланцюговий	-	141,8	110,5	140,6	103,8

комбайнів і автомобілів щорічно скорочується. Немоżliвість оновлення складу тракторів, вантажних автомобілів, зернозбиральних комбайнів та інших робочих машин призвели до зниження фондозабезпеченості та фондоозброєності підприємств.

Одним із головних чинників підвищення урожайності соняшнику є вибір гібридів із високим генетичним потенціалом. За даними науковців, грамотний підбір гібриду забезпечує 35% урожайності, решту — агротехнологічні та ґрунтово-кліматичні фактори.

На відміну від невисокої рентабельності більшості сільськогосподарських культур виробництво соняшнику в сільськогосподарських підприємствах області залишається прибутковою галуззю (рис. 2). Так, у 2015—2017 рр. лише виробництво винограду було більш прибутковим, ніж вирощування соняшнику.

Одним із основних показників економічної ефективності виробництва соняшнику є прибуток, який одержують від реалізації продукції. На його динаміку впливає низка різних факторів, зокрема обсяг реалізованої продукції, ціна реалізації, повна собівартість реалізованої продукції (табл. 6).

Дані таблиці 6 свідчать, що у 2017 р. прибуток у розрахунку на 1 ц соняшнику становив 247,89 грн, тобто збільшився проти 2013 р. на 207,19 грн або у 6,1 рази, прибуток на 1 га по-

сіву у 2017 р. склав 3470,46 грн проти 488,10 грн у 2013 р., тобто збільшився на 2982,36 грн або у 7,1 рази. Відповідно до зростання прибутковості зростає і рівень рентабельності виробництва соняшнику — у 2017 р. він становив 39,9% проти 16,4% у 2013 р.

Значну роль у підвищенні прибутковості і рентабельності виробництва соняшнику відіграло зростання реалізаційних цін протягом 2013—2017 рр. — у 3 рази, тоді як повна собівартість 1 ц соняшнику зросла у 2,5 рази.

Собівартість продукції є одним із найважливіших показників ефективності виробництва, в якому відображається раціональне використання виробничого потенціалу. Величина собівартості зумовлює конкурентоспроможність продукції і фінансові результати діяльності підприємства.

Рівень собівартості продукції залежить від двох комплексних факторів — виходу продукції і витрат на її виробництво. Аналіз даних таблиці 7 свідчить, що собівартість 1 ц соняшнику в сільськогосподарських підприємствах Херсонської області у 2017 р. порівняно з 2013 р. зросла на 271,11 грн або майже у 2,3 рази.

Зростання собівартості соняшнику пов'язано із високими цінами на пальне і мастильні матеріали, добрива, насіння, засоби захисту рослин, запасні частини тощо. Незважаючи на високі темпи зростання собівартості соняшнику, перевищення реалізаційних цін над собівартістю цієї культури не призводить до збитковості.

ВИСНОВКИ

Для Херсонської області виробництво соняшнику відіграє вирішальну роль у забезпеченні населення регіону олією, тваринництва цінними кормами, хімічної промисловості сировиною. Соняшник формує значні фінансові

результати діяльності аграрних підприємств і є однією з найбільш рентабельних сільськогосподарських культур. Не зважаючи на те, що зростання розмірів частки посівів соняшнику в сівозміні призводить до зниження родючості ґрунту і, як наслідок, до зниження врожайності та погіршення показників ефективності виробництва даної культури, порівняно висока ефективність вирощування соняшнику сприяла розширенню його посівних площ з 177,6 тис. га у 2000 р. до 356,6 тис. га у 2017 р. Основну пропозицію насіння соняшнику протягом усього періоду дослідження формували сільськогосподарські підприємства, частка яких складала понад 75% його виробництва.

Валове виробництво соняшнику за період з 2000 по 2017 рр. збільшилося у 2,8 рази, а урожайність — у 1,6 рази. Урожайність соняшнику за останні 18 років коливалася від 5,5 до 16,2 ц/га. Цей рівень врожайності дозволить отримувати запланований обсяг врожаю лише за умов розширення посіву, що є екстенсивним напрямом розвитку і економічно не вигідним.

Основними чинниками низької урожайності соняшнику в сільськогосподарських підприємствах області є порушення основних вимог сівозміни і технології вирощування культури, а також недостатня увага щодо підбору гібриду і якості насіннєвого матеріалу. Впровадження нових гібридів із високим адаптивним потенціалом, використання високоякісного насіння і застосування сучасних технологій вирощування має забезпечити високий рівень ефективності виробництва за рахунок значного підвищення урожайності при оптимальному рівні посівних площ. Без застосування сучасних технологій вирощування та переробки соняшнику, наукового обґрунтування напрямів підвищення ефективності його виробництва, механізму регулювання взаємовідносин у регіональному підкомплексі не можна розраховувати на одержання високих урожаїв.

Література:

1. Андрійчук В.Г. Економіка підприємств агропромислового комплексу: підручник для студентів ВНЗ / В.Г. Андрійчук ДВНЗ "Київський національний економічний ун-т ім. В. Гетьмана". — К.: КНЕУ, 2015. — 783 с.
2. Саблук П.Т. Аграрний сектор України: інституційні засади подальших трансформацій / П.Т. Саблук // Вісник економічної науки України. — 2011. — №2. — С. 238—240.

3. Чехов С.А. Оцінка ефективності виробництва соняшнику в Україні / С.А. Чехов, І.В. Чехова // Економічний простір. — 2018. — №136. — С. 119—130.

4. Шпичак О.М. Теоретико-методологічні аспекти ціноутворення на сільськогосподарську продукцію / О.М. Шпичак // Економіка АПК. — 2012. — №8. — С. 3—10.

5. Статистичний щорічник Херсонської області за 2017 рік / За ред. В.А. Вознюка. — Херсон: Головне управління статистики у Херсонській області. 2018. — 452 с.

6. Мірзоєва Т.В., Ушкань В.Л. Сучасний стан виробництва соняшнику в Україні / Т.В. Мірзоєва, В.Л. Ушкань // Молодий вчений. — 2017. — №1 (41). — С. 669—672.

7. Шайко О.Г., Концеба С.М. Шляхи підвищення ефективності виробництва олійних культур на регіональному рівні / О.М. Шайко, С.М. Концеба // Економіка АПК. — 2013. — №5. — С. 31—37.

References:

1. Andriychuk, V. H. (2015), *Ekonomika pidpriemstv ahropromyslovoho kompleksu: Pidruchnyk dlia studentiv VNZ* [Economics of agricultural enterprises: Textbook for students of higher educational institutions], Kyivskyi natsional'nyj ekonomichnyj universytet im. V. Het'mana, Kyiv, Ukraine.
 2. Sabluk, P. T. (2011), "Agrarian sector of Ukraine: institutional foundations for further transformations", *Visnyk ekonomichnoi nauky Ukrainy*, vol. 2, pp. 238—240.
 3. Chekhov, S. A. (2018), "Estimation of the efficiency of sunflower production in Ukraine", *Ekonomichniy prostir*, vol. 136, pp. 119—130.
 4. Shpychak, O. M. (2012), "Theoretical and methodological aspects of pricing of agricultural products", *Ekonomika APK*, vol. 8, pp. 3—10.
 5. Vozniuk, V. A. (2018) *Statystychnyj scho-richnyk Khersons'koi oblasti za 2017 rik* [Statistical yearbook of Kherson oblast for 2017], The Main Department of Statistics in Kherson Oblast, Ukraine.
 6. Mirzoyeva, T. V. and Ushkan', V. L. (2017), "The current state of sunflower production in Ukraine", *Molodyi vchenyi*, vol. 41, pp. 669—672.
 7. Shayko, O. H. and Kontseba, S. M. (2013), "Ways of increasing the production efficiency of oilseeds at the regional level", *Ekonomika APK*, vol. 5, pp. 31—37.
- Стаття надійшла до редакції 04.03.2019 р.*

УДК 338.4

Т. Г. Олійник,
к. е. н., старший викладач кафедри економіки підприємств,
Миколаївський національний аграрний університет, м. Миколаїв

DOI: 10.32702/2306-6792.2019.6.10

ЕКОНОМІЧНА ЕФЕКТИВНІСТЬ ВИРОБНИЦТВА СОНЯШНИКУ ТА ШЛЯХИ ЇЇ ПІДВИЩЕННЯ В АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВАХ БАШТАНСЬКОГО РАЙОНУ

Т. Oliinyk,
senior lecturer, Department of Economics of enterprise, Mykolaiv national agrarian University, Nikolaev

ECONOMIC EFFICIENCY OF SUNFLOWER PRODUCTION AND WAYS OF ITS INCREASE AT AGRICULTURAL ENTERPRISES OF THE BASHTANSKY AREA

В останні роки спостерігається зростання попиту на олійні культури як на світових ринках, так і на ринку сільсько-господарської продукції України. Особливо популярним серед олійних культур є соняшник та продукти його переробки. В статті досліджується сучасний стан виробництва соняшнику в Баштанському районі Миколаївської області. За зведеною статистичною звітністю (2010—2017 рр.) проведено аналіз основних економічних показників виробництва соняшнику. Обґрунтовано його місце і роль для сільського господарства та національної економіки. Визначено умови розвитку виробництва та формування ефективності. Проведено аналіз динаміки основних показників та їх вплив на формування ефективності виробництва соняшнику. Запропоновано основні напрями підвищення економічної ефективності виробництва соняшнику, основним з яких є зниження собівартості.

Адже саме пошук резервів її зниження допомагає багатьом господарствам підвищити свою конкурентоспроможність, уникнути банкрутства і вижити в умовах ринкової економіки.

Production and processing of oilseeds are among the leading branches of world agro-industrial production. In today's conditions of decline of livestock industries in the agroindustrial complex of Ukraine and its regions, the decision of problems of increasing volumes of production of vegetable protein and vegetable oil is of great importance. But in recent years, extensive methods of sunflower production predominate, as evidenced by the rate of decline in yield compared to the rate of reduction of gross tax. Extensive, way of obtaining raw materials can lead to a crisis of the sunflower industry of the country and its regions.

Attention to the problem of increasing the economic efficiency of production and growing of sunflower is due to the fact that its successful solution depends on the growth of enterprise profitability, increasing the competitiveness of products on the domestic and world markets, ensuring sustainable development of the agro-industrial complex. Ukraine is the largest producer in the world and supplier on the external markets of sunflower seeds and sunflower oil. This was achieved due to the stability of the domestic sunflower market, which is confirmed by the constant demand of processing enterprises and exporters during the season, with high purchasing prices, which ensure a high level of profitability of this crop.

The production of sunflower requires some costs, which formulate the cost of production. The most significant in the structure of total expenditures for production of sunflower seeds are the costs of maintaining the proper condition of fixed assets, which take into account depreciation, expenses for the purchase of spare parts and repair works. Therefore, it is appropriate for the enterprise to pay attention to the yield of this crop and, if possible, make efforts to level the negative trend of yield crop reduction.

After all, the main way to reduce the cost of agricultural products — is to increase the yield of agricultural crops. The main cultivation costs are made regardless of the level of yield and productivity, and the increase in costs is associated only with the receipt of additional products. Therefore, the cost per unit of output, as a rule, is reduced. To reduce costs, it is necessary that the rate of increase in crop yields significantly outstrips the increase in costs per hectare of sowing.

Ключові слова: економічна ефективність, виробництво соняшнику, результати діяльності, рентабельність виробництва соняшнику.

Key words: economic efficiency, production of sunflower, results of operations, profitability of sunflower production.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ

Україна займає чільне місце серед держав, які вирощують соняшник, виробляючи у рік близько 10% насіння соняшнику у світі. Про-

те в останні роки переважають екстенсивні методи виробництва соняшнику, про що свідчать темпи зниження врожайності порівняно з темпами скорочення валового збору. Екстенсивний, шлях одержання сирови-

Таблиця 1. Основні соціально-економічні показники Баштанського району

Показники	Роки				2017 р. у % до	
	2010	2015	2016	2017	2010 р.	2016 р.
Чисельність населення, тис. осіб	38,8	37,8	37,6	37,4	96,4	99,5
Середньомісячна заробітна плата штатних працівників, грн	1760	2863	3477	5372	305,2	154,5
Площа сільськогосподарських угідь, тис. га	140,3	136,5	145,8	145,3	103,6	99,7
Фінансовий результат до оподаткування, млн грн	47,3	230,1	270,1	356,4	753,5	131,9
Перевезення вантажів автомобільним транспортом, тис. т	376,1	294,1	265,8	255,9	68,0	96,3
Рівень рентабельності, %	11,0	27,3	26,8	22,5	11,5 в.п.	-4,3 в.п.

ни може призвести до кризи соняшникової галузі країни та її регіонів. Виробництво соняшнику, як найбільш поширеної олійної культури, є наразі стратегічно важливою проблемою для розвитку національної економіки України.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Увага до проблеми підвищення економічної ефективності виробництва та вирощування соняшника викликана тим, що від її успішного розв'язання залежить зростання дохідності підприємств, підвищення конкурентоспроможності продукції на внутрішньому та світовому ринках, забезпечення сталого розвитку агропромислового комплексу. Розв'язанням проблем підвищення економічної ефективності виробництва соняшнику займаються багато науковців, зокрема відомі вітчизняні вчені-економісти: М.Ю. Коденська, К.В. Колузанов, А.А. Побережна, В.Г. Андрійчук, В.І. Бойко, М.Й. Малік, А.О. Мармоль, В.В. Крестьянінова, П.Т. Саблук, О.М. Шпичак, О.О. Чередніченко та інші.

МЕТА ТА ЗАВДАННЯ СТАТТІ

Дослідити сучасний стан виробництва соняшнику в аграрних підприємствах Баштанського району Миколаївської області, проаналізувати показники економічної ефективності виробництва соняшнику та обґрунтувати основні шляхи підвищення його економічної ефективності.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Україна є найбільшим виробником у світі та постачальником на зовнішні ринки насіння соняшнику і соняшникової олії. Цього вдалося досягти завдяки стабільності внутрішнього ринку соняшнику, що підтверджується постійним попитом переробних підприємств і експортерів упродовж сезону, високими закупівельними цінами, які забезпечують високий рівень рентабельності цієї культури.

Насіння олійних культур — унікальна сировина для отримання харчових та технічних олій, дешевих харчових та кормових видів білка з особливими біологічними та функціональними властивостями, високим вмістом біологічно активних речовин та широким набором макро-, мікро- та ультрамікроелементів [2].

Баштанський район займає площу 170616 га (6,9% від загальної території Миколаївської області). Район розташований у східній частині Миколаївської області і лежить у межах Причорноморської низовини. Рельєф низовинний, слабо розчленований, ґрунтовий покрив головним чином складається з південних чорноземів звичайних середньо і мало гумусних, місцями зустрічаються засолені ґрунти.

Проаналізувавши основні соціально-економічні показники Баштанського району бачимо, що за досліджуваний період скоротилась чисельність населення у 2017 році порівняно з 2016 роком на 0,5%, а порівняно з 2010 роком на 3,6%. Відбулось і зменшення площі сільськогосподарських угідь на 0,3% та перевезення вантажів автомобільним транспортом на 3,7%.

Таблиця 2. Динаміка посівних площ, урожайності та виробництва соняшнику в сільськогосподарських підприємствах Баштанського району

Показники	Роки				2017 р. у % до	
	2010 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2010 р.	2016 р.
Площа посіву, га	25437	22832	28605	25312	99,5	88,5
Валовий збір, ц	338310	497730	583540	394870	116,7	67,7
Урожайність, ц/га	13,3	21,8	20,4	15,6	117,3	76,5

Таблиця 3. Економічна ефективність виробництва соняшнику в ТОВ "Виробнича компанія "Прометей" Баштанського району

Показники	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2017 р. у % до	
				2015 р.	2016 р.
Врожайність, ц/га	49,6	41,9	34,5	69,56	82,34
Собівартість 1 ц, грн: виробнича	71,49	159,93	695,46	972,81	434,85
реалізованої продукції	69,13	170,80	257,24	372,11	150,61
Ціна реалізації 1 ц, грн	710,05	847,52	1339,21	188,61	158,02
Прибуток, збиток, грн: на 1 ц соняшнику	640,92	676,72	1081,97	168,81	159,88
на 1 га посіву соняшнику	42989,89	26761,86	18478,12	42,98	69,05
на 1 грн. виробничих витрат	12123,40	3992,84	1079,56	8,90	27,04
Рівень рентабельності (збитковості), %	927,10	396,20	420,61	-506,49 в.п.	24,41 в.п.

Позитивною тенденцією є те, що підвищилась заробітна плата штатних працівників на 54,5%, та збільшився фінансовий результат до оподаткування на 31,9% у 2017 р. порівняно з 2016 роком.

У таблиці 2 проаналізуємо динаміку посівних площ, врожайності та виробництва соняшнику в сільськогосподарських підприємствах Баштанського району.

Дані таблиці 2 показують, що площа посіву соняшнику в 2017 році порівняно з 2010 роком зменшилась на 125 га, а порівняно з 2016 роком на 3293 га. Валовий збір соняшнику у 2017 р. порівняно з 2010 р. збільшився на 16,7%, а порівняно з 2016 роком зменшився на 32,3%.

Із точки зору агротехнології, розширення посівних площ під соняшником не є позитивним показником, що пов'язано з його біологічними властивостями як сільськогосподарської культури. Він вкрай виснажує ґрунт, у зв'язку

з чим його доцільно повертати на попереднє поле лише через декілька років. Проте виробники соняшнику — з метою збільшення доходів в умовах високих цін на цю культуру — часто нехтують вимогами агротехніки, що призводить до значного зниження урожайності та погіршення стану ґрунтів [6]. З іншого боку, це свідчить про екстенсивний спосіб вирощування соняшнику в Україні в останні роки, що не вважається раціональним ні з точки зору землекористування, ні з погляду економічної ефективності.

Ефективне виробництво соняшнику можливе насамперед у складі комплексу, під яким розуміється сукупність різноманітних галузей і видів діяльності, серед яких виробництво, заготівля, зберігання, переробка та реалізація насіння соняшнику і продукції його переробки. Ефективне функціонування комплексу неможливе без добре розвинуеного інфраструк-

Таблиця 4. Розмір та структура витрат на виробництво 1 ц. соняшнику в ТОВ "Виробнича компанія "Прометей" Баштанського району

Елементи витрат	2015 р.		2016 р.		2017 р.	
	грн	%	грн	%	грн	%
Прямі матеріальні витрати всього, в т.ч.:	32,03	44,8	124,02	77,5	627,08	90,2
- насіння та посадковий матеріал	5,65	7,9	6,76	4,2	17,61	2,5
- мінеральні добрива	1,58	2,2	40,59	25,4	63,45	9,1
- нафтопродукти	12,01	16,8	4,65	2,9	29,86	4,3
- оплата послуг і робіт сторонніх організацій	4,42	6,2	41,85	26,2	10,81	1,6
- решта матеріальних витрат	8,37	11,7	30,17	18,9	505,35	72,7
Прямі витрати на оплату праці	3,85	5,4	4,68	2,9	10,33	1,5
Інші прямі та загальновиробничі витрати всього, в т.ч.:	35,61	49,8	31,23	19,5	58,05	8,3
- амортизація необоротних активів	2,35	3,3	3,02	1,9	7,15	1,0
- відрахування на соціальні заходи	1,39	1,9	0,89	0,6	2,27	0,3
- решта інших прямих та загальновиробничих витрат	31,87	44,6	27,32	17,1	48,63	7,0
Усього витрат	71,49	100,0	159,93	100,0	695,46	100,0

турного забезпечення: наявності спеціалізованого транспорту, діяльності науково-дослідних інститутів, селекційних станцій, конструкторських бюро, які забезпечують селекцію культури, насінництво та агротехніку вирощування, технологію зберігання і переробки насіння соняшнику, олії, зеленого корму, силову, макухи та шроту [4].

Аналіз економічної ефективності виробництва соняшнику у Баштанському районі, ми проведемо на основі одного з сільськогосподарських підприємств району, а саме ТОВ "Виробнича компанія "Прометей".

Аналізуючи показники, слід зазначити, що найвищим рівень рентабельності культури був у 2015 р. і становив 927,10%, що на 506,49 в.п. більше, ніж у звітному (420,61%). Але в звітному році цей показник збільшився в порівнянні з проміжним (на 24,41%), тому немає підстав стверджувати про негативну тенденцію. Ціна реалізації 1 ц є найбільшою в 2017 р., і становить 1339,21 грн, що на 58% більше, ніж у проміжному і на 88,61% ніж в базисному відповідно. Найбільші прибутки культури були в звітному році і прибуток на 1 ц соняшнику (в звітному році становить 1081,97 грн) має тенденцію до зростання, проте прибутковість на 1 грн виробничих витрат стрімко скорочується, що свідчить про збільшення витрати на виробництво цієї культури.

Виробництво продукції вимагає певних витрат, які формують собівартість продукції. Виробнича собівартість — це собівартість яка включає в себе витрати які йдуть на виробництво і доробку продукції і транспортування її до місця зберігання. До виробничої собівартості продукції включають: прямі матеріальні витрати; прямі витрати на оплату праці; інші прямі витрати; загальновиробничі витрати.

Проаналізуємо витрати, які пов'язані з виробництвом 1 ц. соняшнику, щоб стверджувати про економічну ефективність цієї культури для підприємства.

Витрати на виробництво 1 ц соняшнику мають тенденцію до зростання і в звітному році вони становлять 695,46 грн, що в 4,3 рази більше, ніж у 2016 році. Зросли також прямі витрати на оплату праці і в 2017 році вони становлять 10,33 грн за 1 ц соняшнику, що в 2,2 рази більше, ніж в проміжному. Найвідчутнішими в структурі загальних витрат є витрати на підтримання належного стану основних засобів виробництва, які враховують амортизаційні відрахування, витрати на придбання запасних частин та проведення ремонтних робіт. Отже, не зважаючи на те, що виробничі витрати підвищуються, ця

культура все одно залишається прибутковою для підприємства.

Отже підприємству доцільно звернути увагу на врожайність цієї культури і за можливості докласти зусилля для нівелювання негативної тенденції скорочення врожайності. Адже головний шлях зниження собівартості продукції сільського господарства — це підвищення врожайності сільськогосподарських культур. Основні витрати по вирощуванню здійснюються незалежно від рівня врожайності і продуктивності, а збільшення витрат пов'язано лише з отриманням додаткової продукції. Тому витрати з розрахунку на одиницю продукції, як правило, зменшуються. Для скорочення витрат необхідно, щоб темпи збільшення врожайності сільськогосподарських культур значно випереджали зростання витрат на гектар посіву.

Сприятлива цінова ситуація і привабливий рівень рентабельності буде активно стимулювати аграріїв вирощувати соняшник. При цьому вкрай важливо дотримуватися перевірених технологій, що дозволить отримати прогнозований урожай насіння високої якості. Зараз існує потреба в якісному і недорогому товарі. Тому резерви збільшення доходів знаходяться в ретельному дотриманні агротехнічних заходів.

ВИСНОВКИ

Соняшник є однією із найпоширеніших та найбільш рентабельних сільськогосподарських культур в Україні. Рентабельність виробництва соняшнику в Баштанському районі протягом 2010—2017 рр. зросла на 11,5 в.п. Соняшник знаходиться на першому місці серед олійних культур за обсягами виробництва та переробки. Проведений нами аналіз свідчить, що у 2017 р. виробництво даної культури зросло на 16,7 % порівняно з 2010 р. Насіння соняшнику користується сталим попитом, що доводить його високу ліквідність. Виробництво даної культури є досить рентабельним для сільськогосподарських товаровиробників і не потребує значних додаткових затрат. Саме тому все більшого значення набуває науково обгрунтоване дотримання сівозміни у процесі вирощування соняшнику.

Зважаючи на агроекологічні особливості соняшнику та його вплив на якість ґрунтів, розширення його посівних площ призводить до проблем виснаження ґрунтів, порушення агро-екологічних умов. Вирішення цих питань потребує комплексного наукового підходу.

Необхідною умовою зростання ефективності виробництва в досліджуваному підпри-

ємстві є наявність досконалої, якісної, високопродуктивної техніки, що відповідає прогресивній технології, забезпеченість підприємства якісною сировиною та матеріалами. Лише за цієї умови можна ефективно використати головний засіб виробництва аграрних підприємств — землю. Неухильне підвищення економічної родючості землі завжди актуальне, оскільки від її рівня залежить урожайність сільськогосподарських культур, кількість і якість виробленої продукції й обсяг пов'язаних з цим матеріально-грошових затрат.

Основними порадами в підвищенні економічної ефективності соняшнику в ТОВ "Виробнича компанія "Прометей" є: науково обгрунтоване чергування цієї культури в сівозміні, звернення до досвіду 2015 р. для покращення економічних показників майбутніх періодів, раціональне використання ресурсної бази та вектор на скорочення собівартості продукції без втрати її якості, за рахунок впровадження нового гібриду соняшнику. Слід вирощувати лише високогібридне насіння з рівнем гібридності понад 98 %, що забезпечить збільшення врожайності. Надавати перевагу гібридам перед сортами, оскільки їх урожайність і стійкість є вищою в 1,1—1,5 рази. Вирощувати переважно ті сорти та гібриди, які рекомендуються до використання в конкретних умовах й занесені до Державного Реєстру сортів рослин України.

Література:

1. Дяченко О.В. Шляхи підвищення урожайності соняшнику в умовах сучасних інтеграційних процесів України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.nbuv.gov.ua
2. Зайцев О.М. Використання якісного насіння — найшвидший шлях до підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва / О.М. Зайцев // Пропозиція. — 2002. — № 5. — 48 с.
3. Зайцев О.М. Запровадження нових гібридів соняшнику — шлях до підвищення рентабельності сільськогосподарського виробництва / О.М. Зайцев // Пропозиція, 2002. — № 8—9. — 46 с.
4. Євчук Л.А. Напрями підвищення ефективності вирощування соняшнику та виробництва соняшникової олії / Л.А. Євчук // Вісник аграрної науки Причорномор'я. — 2005. — № 1. — 42 с.
5. Мацибора В.І. Економіка сільського господарства / В.І. Мацибора. — К.: Вища шк., 1994. — 415 с.

6. Федоряка В.П. Ефективність виробництва і реалізації соняшнику в Україні / В.П. Федоряка, Л.А. Бахчиванжи, С.В. Почколіна // Вісник соц.-екон. досл. — 2011. — № 41 (2). — С. 139—144.

References:

1. Diachenko, O.V. (2011), "Ways of increasing the productivity of sunflower in the conditions of modern integration processes of Ukraine", available at: https://www.pdaa.edu.ua/sites/default/files/nppdaa/2011/3_1/091.pdf (Accessed 25 Feb 2019).
2. Zajtsev, O.M. (2002), "The use of quality seeds is the fastest way to improve the efficiency of agricultural production", *Propozytsiia*, vol. 5, pp. 48.
3. Zajtsev, O.M. (2002), "Introduction of new hybrids of sunflower — a way to increase the profitability of agricultural production", *Propozytsiia*, vol. 8—9, pp. 46.
4. Yevchuk, L.A. (2005), "Directions of increasing efficiency of sunflower growing and sunflower oil production", *Visnyk ahrarynoi nauky Prychornomor'ia*, vol. 1, pp. 42.
5. Matsybora, V.I. (1994), *Ekonomika sil's'koho hospodarstva* [Agricultural Economics], Vyscha shk., Kyiv, Ukraine.
6. Fedoriaka, V.P. Bakhchivanzhy, L.A. and Pochkolina, S.V (2011), "Efficiency of production and sale of sunflower in Ukraine", *Visnyk sotsial'no — ekonomichnykh doslidzhen'*, vol. 41 (2), pp. 139—144.

Стаття надійшла до редакції 04.03.2019 р.

www.dy.nayka.com.ua

Електронне фахове видання

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ
удосконалення та розвиток

Виходить 12 разів на рік

Видання включено до переліку
наукових фахових видань України
з ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

e-mail: economy_2008@ukr.net

тел.: (044) 223-26-28

(044) 458-10-73

УДК 908:339.138:379.8

К. М. Горб,

к. геогр. н., доцент, доцент кафедри міжнародних економічних відносин, регіональних студій та туризму, Університет митної справи та фінансів

М. В. Корнєєв,

д. е. н., доцент, професор кафедри міжнародних економічних відносин, регіональних студій та туризму, Університет митної справи та фінансів

З. В. Бойко,

к. геогр. н., доцент, доцент кафедри міжнародних економічних відносин, регіональних студій та туризму, Університет митної справи та фінансів

DOI: 10.32702/2306-6792.2019.6.15

КРАЄЗНАВЧІ РЕСУРСИ ТУРИЗМУ: СУТНІСТЬ, СКЛАДОВІ, ГРУПИ ТА БЛОКИ

K. Horb,

Candidate of Geographic Sciences (Ph.D.), Associate Professor, Associate Professor of the Department of International Economic Relations, Regional Studies and Tourism, University of Customs and Finance

M. Korneyev,

Doctor of Economics, Associate Professor, Professor of the Department of International Economic Relations, Regional Studies and Tourism, University of Customs and Finance

Z. Boyko,

Candidate of Geographic Sciences (Ph.D.), Associate Professor, Associate Professor of the Department of International Economic Relations, Regional Studies and Tourism, University of Customs and Finance

LOCAL LORE TOURISM RESOURCES: ESSENCE, COMPOSITION, GROUPS AND BLOCKS

Удосконалено поняття краєзнавчих ресурсів туризму, обґрунтовано взаємозв'язок між матеріальною та інформаційною їх складовими за основними змістовно-функціональними напрямками, виділено відповідні групи і блоки краєзнавчих ресурсів туризму. Представлено загальну схему формування змісту поняття краєзнавчих ресурсів туризму та його місця в туристичному потенціалі регіону. Визначено, що краєзнавчі ресурси туризму — це окремі об'єкти та явища природи, історії і культури, а також господарства та інфраструктури, виявлені і встановлені шляхом краєзнавчого пошуку у процесі краєзнавчого руху, які здатні задовольнити потреби відвідувачів у відновленні та розвитку фізичних, емоційних та інтелектуальних сил. Встановлено, що специфічні властивості краєзнавчих ресурсів туризму є предметом зацікавлення туристів та стимулом їх до відвідування у процесі туристичних подорожей. Визначено й систематизовано функції та види діяльності за кожним з виділених блоків краєзнавчих ресурсів туризму.

Objective processes of social development in Ukraine in the recent years testify to the emergence, significant recovery and development of tourism business on the basis of local lore resources, which is still largely for the local market, but mainly not so much with educational and disciplinary as with commercial purposes, with an ambitious prospect of accepting and servicing "distant" tourists. It is determined that the main result of regional studies of any form or variety is the formation of a list of objects, subjects and phenomena of a certain interest from the point of view of science, aesthetics, education and upbringing, as well as any use that ensures the preservation of such objects and phenomena. The concept of local lore tourism resources is improved, the relationship between material and informational components according to the main content and functional directions is substantiated, the corresponding groups and blocks of local lore tourism resources are identified. The general scheme of the content formation of the local lore tourism resources concept and its place in the tourist potential of the region is presented. It is determined that local lore tourism resources are separate objects and phenomena of nature, history and culture, as well as farms and infrastructures, discovered and established by local lore search in the process of local lore movement that can meet the needs of visitors in the revival and development of physical, emotional and intellectual forces. Under the "local lore search" and "local lore movement" in this context we understand certain social processes concerning identifying objects of both cultural and natural heritage that originate and "flow" from local initiatives: from individuals — ethnographers; from public, educational, scientific organizations, etc. It is defined that the specific properties of local lore tourism resources are the subject of interest of tourists and their

incentive to visit these resources in the process of tourist trips. In the "internal structure" of local lore tourism resources we can identify separate groups (levels), blocks and components. The core-base group is the objects and phenomena of nature, history and culture discovered in the process of local lore, which, by their properties and information, determine the tourist interest. The second group of local lore tourism resources includes certain buildings and facilities, as well as organizations and institutions that facilitate and, in some cases, determine the tourist use of the base group. The functions and activities for each of the selected blocks of local lore tourism resources are determined and systematized.

Ключові слова: краєзнавство, туризм, краєзнавчі ресурси туризму, туристичний маркетинг, споживачі туристичного продукту.

Key words: regional studies, tourism, local lore tourism resources, tourist marketing, consumers of tourist product.

АКТУАЛЬНІСТЬ ТЕМИ

Краєзнавство і туризм як дві самостійні галузі знань та практики традиційно й об'єктивно знаходяться у нерозривному зв'язку одне з одним. При цьому туризм на базі краєзнавчих ресурсів прийнято розглядати здебільшого як форму патріотичного виховання місцевого населення (головним чином молоді), без огляду на можливість комерційного освоєння результатів краєзнавчого пошуку, розгортання й розвитку на їх базі туристичного бізнесу міжрегіонального та міжнародного рівня. Обидві згадані сфери наукової та практичної діяльності в цілому є міждисциплінарними, хоча краєзнавство традиційно більше тяжіє до педагогічної галузі, а туризм — до економічної. Об'єктивні процеси суспільного розвитку в Україні в останні роки засвідчують появу та значне пожвавлення і розвиток туристичного бізнесу саме на базі краєзнавчих ресурсів, поки що в основному для місцевого ринку, але головним чином вже не з стільки освітньою та виховною, скільки з комерційною метою, з амбітною перспективою прийому та обслуговування "далеких" туристів. У якості прикладу можна навести Дніпропетровську область, яка традиційно не вважалася туристичною, але у якій з появою нових туристичних комерційних підприємств, що тісно співпрацюють з місцевим краєзнавчим рухом, в останні декілька років з'явився і поступово набуває розвитку та вдосконалення високоякісний внутрішньорегіональний туристичний продукт. У цьому ключі в першу чергу варто назвати туристичний центр "Риба Андрій" та Агентство креативних подорожей "Дивна Україна" у Дніпрі, туристичний центр "Кривбастур" у Кривому Розі, туристичну агенцію "Сім Січей" у Нікополі та ін. Особливої актуальності в сучасних умовах набуває необхідність обґрунтування взаємозв'язку між

матеріальною та інформаційною складовими краєзнавчих ресурсів туризму за основними змістовно-функціональними напрямками, а також визначення й систематизація функцій та видів діяльності за кожним з виділених блоків цих ресурсів.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Варто першочергово підкреслити, що серйозного обґрунтування поняття "краєзнавчі ресурси" в контексті розвитку туризму в сучасній науковій літературі фактично не знаходимо. Окремі аспекти природничого блоку краєзнавчих ресурсів як матеріальних географічних об'єктів висвітлено у працях В.А. Петранівського і М.Й. Рутинського [5] та А. Манька [4]. Інше трактування краєзнавчих ресурсів виключно як інформаційно-бібліографічної та джерелознавчої бази системи краєзнавчих знань розкрито в роботах О.О. Ісаєнко [1], Г.М. Слотюк [6], І. Чеховської [7] та ін.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою статті є удосконалення змісту поняття краєзнавчих ресурсів туризму (далі — КРТ) та обґрунтування взаємозв'язку між матеріальною та інформаційною їх складовими за основними змістовно-функціональними напрямками, а також визначення й систематизація функцій та видів діяльності за кожним з виділених блоків КРТ.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Головним результатом краєзнавчої діяльності будь-якої форми або різновиду є формування переліку об'єктів, предметів та явищ, що становлять певний інтерес з точки зору науки, естетики, освіти й виховання, а також будь-яке

використання, що забезпечує збереження таких об'єктів та явищ. Не менш важливим завданням краєзнавства є накопичення та систематизація інформації і відомостей, що засвідчують відповідну цінність даних об'єктів. Особливо це стосується втрачених об'єктів, що не підлягають відновленню.

У цьому зв'язку в контексті обґрунтування поняття краєзнавчих ресурсів слід насамперед визначити ряд усталених понять, тісно пов'язаних із краєзнавчими ресурсами, та чітко окреслити відмінність між ними. Але попередньо слід зауважити, що поняття "ресурс" завжди передбачає певну корисність, можливість використання з певною метою. Як ми вже зазначили, будь-який результат краєзнавчого пошуку передбачає певне його використання, головним чином з туристичною метою, але також і в інших цілях. Наприклад, ономастичні відомості використовуються для складання родоводів конкретних родин, у тому числі на замовлення. Доведена наукова цінність природничого змісту є вагомою підставою для створення у визначеній місцевості об'єктів та територій природно-заповідного фонду, у тому числі й таких, де не може бути дозволене туристичне відвідування. Тому в ключі завдань даної статті, на наш погляд, варто говорити не стільки про краєзнавчі ресурси загалом, скільки про краєзнавчі ресурси туризму, що підкреслить конкретну функціонально-цільову спрямованість таких ресурсів щодо напрямів їх використання.

На рисунку 1 представлено загальну схему формування змісту поняття краєзнавчих ресурсів туризму (КРТ) та його місця в туристичному потенціалі регіону.

Кожне з чотирьох наведених понять, з якими пов'язано поняття КРТ на "вході" або на "виході", матеріально та (або) інформаційно практично співпадають, але кут зору щодо їх трактування, безперечно, різний. Спробуємо розглянути окремі аспекти зв'язку представлених понять із поняттям КРТ.

Окремі об'єкти, предмети, явища, відомості, виявлені шляхом краєзнавчого пошуку в процесі краєзнавчого руху, складають матеріально-інформаційну базу КРТ. Такі об'єкти та явища, що є цікавими з певної "початкової" наукової точки зору (історичні будівлі та споруди,

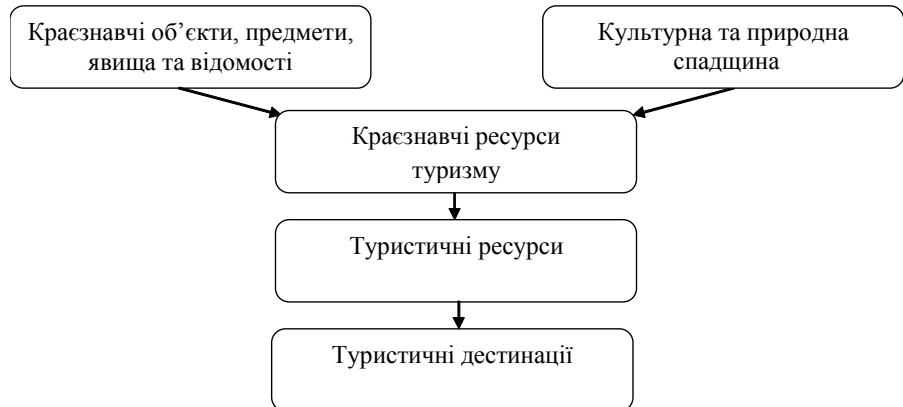

Рис. 1. Місце краєзнавчих ресурсів туризму у процесі формування туристичного потенціалу регіону

Джерело: складено авторами.

ди, місця проходження важливих історичних подій, цінні артефакти, унікальні природні ландшафти й т. ін.), переходять до розряду КРТ з моменту перших спроб оцінки та встановлення їх туристичної привабливості. Аналогічний шлях потрапляння до КРТ проходять і об'єкти та явища, віднесені до культурної та (або) природної спадщини.

У підсумку краєзнавчі об'єкти (вони ж — об'єкти спадщини), на базі яких суспільство в особі конкретних організацій та інституцій поступово розгортає і розвиває туристичну діяльність певного рівня й масштабу, у вигляді краєзнавчих ресурсів туризму гармонійно вливаються у загальний масив регіонального туристичного потенціалу. При цьому наголос робиться на те, що краєзнавчі ресурси туризму, на відміну від інших, виявлені виключно шляхом краєзнавчого пошуку. Надалі КРТ, набуваючи поступово все більшої популярності серед туристів, нарощуючи відвідуваність (у випадку конкретної їх географічної прив'язки) та підвищуючи рівень і якість інфраструктурної облаштованості та впорядкованості, переходять до розряду туристичних дестинацій.

Таким чином, краєзнавчі ресурси туризму — це окремі об'єкти та явища природи, історії і культури, а також господарства та інфраструктури, виявлені і встановлені шляхом краєзнавчого пошуку у процесі краєзнавчого руху, які здатні задовольнити потреби відвідувачів у відновленні та розвитку фізичних, емоційних та інтелектуальних сил; специфічні властивості яких та інформація про які є предметом зацікавлення туристів та стимулом їх до відвідування у процесі туристичних подорожей. Під "краєзнавчим пошуком" та "краєзнавчим рухом" у цьому контексті ми розуміємо певні суспільні процеси по виявленню об'єктів як куль-

Таблиця 1. Зміст основних блоків та складових краєзнавчих ресурсів туризму

Головні складові КРТ	Основні групи та блоки КРТ				
	Серцевинна (базисна) група		Допоміжна (надбудовна) група		
	Природний блок	Історико-культурний блок	Інституціонально-інфраструктурний блок		Панорамний блок
			Окремі заклади та підприємства цільового призначення	Окремі споруди та заклади допоміжного призначення	
Матеріальна складова	Окремі об'єкти та явища природи та природні ландшафти	Окремі об'єкти історії і культури та їх площеві і лінійні візуально-змістовні композиції	Екскурсійні та транспортні організації, місцеві туроператори, музеї, готелі, заклади харчування та розваг, а також підприємства різних галузей обслуговування та виробництва, що можуть бути відвідані туристами	Дороги, вокзали, порти та станції, аеропорти, малі архітектурні форми для відпочинку, обладнані оглядові майданчики, туристичні інформаційні центри, вказівники тощо	Місця огляду краєвидів
Інформаційна складова	Інформація щодо їх природничої, історичної, естетичної, релігійної, оздоровчої та іншої цінності	Інформація щодо їх історичної, художньої, літературної, релігійної, оздоровчої та іншої цінності	Інформація щодо їх властивостей, що зумовлюють туристичний інтерес, а також про режим роботи	Основна технологічна інформація: стан доріг, розклад рейсів, наявність Wi-Fi в окремих місцях і т. ін.	Інформація щодо об'єктів краєвидів та їх візуальних і змістовних композицій

Джерело: складено авторами.

турної, так і природної спадщини, що походять та "витікають" з місцевих ініціатив: від окремих осіб — краєзнавців; від громадських, освітніх, наукових організацій тощо.

У "внутрішній будові" КРТ можна виділити окремі групи (рівні), блоки та складові (табл. 1). Серцевинно-базисну групу являють собою виявлені у процесі краєзнавчої роботи об'єкти і явища природи, історії та культури, які своїми властивостями та інформацією зумовлюють туристичний інтерес. Ця група є головним стрижнем КРТ, що передбачає подальше інфраструктурне облаштування та формування потоків відвідувачів, "вихід місцевості" на туристичний ринок. Друга (допоміжна) група КРТ включає певні споруди та будівлі, а також організації та інституції, які полегшують та в окремих випадках зумовлюють туристичне використання базисної групи.

У зв'язку з вищевикладеним вважаємо за доцільне визначити основні види туристичної (рекреаційної) діяльності та функції туристичного обслуговування, які в сучасних умовах, з одного боку, сприятимуть максимальному задоволенню туристсько-рекреаційних потреб відвідувачів і "закріпленню" КРТ на відповідних туристичних ринках, з іншого боку, впорядковуватимуть їх з точки зору положення на функціонально-діяльнісній вісі "використання — збереження". Означений функціонально-видовий "визначник" виділених груп та блоків КРТ представлений у таблиці 2.

Подані в таблиці 2 функціонально-змістовні різновиди окремих груп та блоків КРТ, незважаючи на окремі дублювання певних видів діяльності (наприклад, екскурсійна діяльність представлена у кожному з трьох випадків), мають дещо різне змістовне походження, але фактично однакове призначення — максимальне

Таблиця 2. Функціонально-діяльнісна різноманітність основних груп та блоків краєзнавчих ресурсів туризму

Функціональна спрямованість	Групи та блоки КРТ		
	Базисна група (природний та історико-культурний блоки)	Інфраструктурно-інституціональний блок	Панорамний блок
Туристичні функції КРТ, види діяльності та обслуговування на базі об'єктів КРТ	Екскурсії Загальне оздоровлення Курортне лікування Релігійне паломництво Відвідування подій Ігрова пізнавально-розважальна діяльність (квести та ін.) Активна діяльність з фізичними навантаженнями та елементами ризику (походи, змагання, сходження на вершини, проходження порогів тощо)	Орієнтування та інформування Розміщення Харчування Переміщення Супровід Розваги, у т. ч. з елементами екстриму та ризику (аквапарки та ін.) Екскурсії та квести (музеї та ін.) Оздоровлення та лікування (санаторії, пансіонати)	Психологічне розвантаження від споглядання краєвидів Екскурсії Паломництво Активна діяльність з елементами спорту та ризику (тролей, сходження на вершину, підйом на дах споруди та ін.)

Джерело: складено авторами.

задоволення туристичних потреб та реалізацію туристичного попиту. Означені характеристики мають чітко виражений маркетинговий зміст, тому варто розглянути загальну послідовність маркетингових дій щодо виведення КРТ на туристичний ринок.

Очевидно, туристично привабливі об'єкти певної місцевості можуть бути залучені до туристичного ринку у якості стрижневих елементів певних туристичних продуктів за допомогою окремих організацій, підприємств та інституцій, головним чином тих, що належать до інституціональної частини КРТ (див. табл. 1). Крім того, у цьому процесі багато залежить і від органів державного та регіонального управління, громадських організацій тощо. Найбільший ефект щодо виходу КРТ на ринок може бути досягнутий шляхом державно-приватного партнерства [3].

ВИСНОВКИ

Нами детально розглянуті та проаналізовані питання змісту поняття краєзнавчих ресурсів туризму (КРТ) та обґрунтовано їх визначення. Побудовано схему взаємозв'язку між матеріальною та інформаційною складовими КРТ за основними змістовно-функціональними напрямками, а також визначено й систематизовано функції та види діяльності за кожним з виділених блоків КРТ.

Література:

1. Ісаєнко О.О. Краєзнавчі інформаційні ресурси: виявлення, відбір, створення та науково-бібліографічне опрацювання [Електронне видання]: наук.-метод. рек. / О.О. Ісаєнко; Київ. ун-т ім. Б. Грінченка. — К., 2018. — 145 с.
2. Кудла Н.Є. Маркетинг туристичних послуг: навч. посіб. / Н.Є. Кудла. — К.: Знання, 2011. — 351 с.
3. Кудла Н. Концепція публічно-приватного партнерства (ППП) як інноваційний інструмент розвитку туризму / Н. Кудла, Є. Палка // Географія і туризм: національний та міжнародний досвід / Матеріали VI Міжнародної наукової конференції. — Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2012. — 518 с.
4. Манько А. Потенціал природних краєзнавчо-туристичних ресурсів України / А. Манько // Вісник Львівського університету. Серія міжнародні відносини. — 2008. — Вип. 24. — С. 192—200.
5. Петранівський В.А. Туристичне краєзнавство: навч. посіб. / В.А. Петранівський,

М.Й. Рутинський; за ред. проф. Ф.Д. Заставного. — К.: Знання, 2006. — 575 с.

6. Слотюк Г.М. Система краєзнавчих електронних баз даних — важливий сегмент інформаційних ресурсів бібліотеки [Електронний ресурс] / Г.М. Слотюк. — Режим доступу: http://library.vspu.edu.ua/repozitarij/repazit/texti/kraeznavchi/vinnicke_konferencija/k74.html

7. Чеховська І. Путівник по мережевих краєзнавчих ресурсах ОУНБ України на сайті Національної історичної бібліотеки України [Електронний ресурс] / І. Чеховська // Краєзнавство. — 2016. — № 3—4. — С. 297. — Режим доступу: http://resource.history.org.ua/publ/kraeznavstvo_2016_3-4_30

References:

1. Isaenko, O. O. (2018), Kraieznavchi informatsijni resursy: vyivlennia, vidbir, stvorennia ta naukovo-bibliohrafichne opratsiuvannia [Regional information resources: identification, selection, creation and scientific and bibliographic processing], Kyiv. un-t im. B. Hrinchenka, Kyiv, Ukraine.
 2. Kudla, N. Y. (2011), Marketynh turystychnykh posluh [Marketing of tourist services], Znannia, Kyiv, Ukraine.
 3. Kudla, N. and Palka, Y. (2012), "The concept of public-private partnership (PPP) as an innovative tool for tourism development", Zbirka dopovidej na VI Mizhnarodnij naukovej konferentsii Heohrafiia i turyzm: natsional'nyj ta mizhnarodnyj dosvid [Geography and Tourism: National and International Experience. Materials of the VI International Scientific Conference], National University, Lviv, Ukraine, pp. 518.
 4. Manko, A. (2008), "Potential of natural regional tourism resources of Ukraine", Visnyk L'vivs'koho universytetu. Seriiia mizhnarodni vidnosyny, vol. 24, pp. 192—200.
 5. Petranovsky, V. L. and Rutinsky, M. J. (2006), Turystychnie kraieznavstvo [Tourist local studies], Znannia, Kyiv, Ukraine.
 6. Slotyuk, G. M. (2018), "The system of local lore electronic databases is an important segment of the information resources of the library", available at: http://library.vspu.edu.ua/repozitarij/repazit/texti/kraeznavchi/vinnicke_konferencija/k74.html (Accessed 30 Jan 2019).
 7. Chekhovskaya, I. (2016), "A guide to the network of local lore resources of the OUNB of Ukraine on the site of the National Historical Library of Ukraine", Kraieznavstvo, [Online], vol. 3-4, available at: http://resource.history.org.ua/publ/kraeznavstvo_2016_3-4_30 (Accessed 31 Jan 2019).
- Стаття надійшла до редакції 05.03.2019 р.

УДК 334.73:349.422.28

О. С. Рибчак,к. е. н., доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування,
Уманський національний університет садівництва, м. Умань**Н. В. Бондаренко,**к. е. н., доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування,
Уманський національний університет садівництва, м. Умань**О. М. Кобилянський,**

аспірант, Уманський національний університет садівництва, м. Умань

DOI: 10.32702/2306-6792.2019.6.20

КООПЕРАЦІЯ ЯК ОСНОВНИЙ РЕГУЛЯТОРНИЙ МЕХАНІЗМ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ АГРАРНОЇ СФЕРИ

O. Rybchak,Candidate of Economic Sciences, associate professor of the Department of Finance,
Banking and Insurance, Uman National University of Horticulture, Uman**N. Bondarenko,**Candidate of Economic Sciences, associate professor of the Department of Finance,
Banking and Insurance, Uman National University of Horticulture, Uman**O. Kobylanskyi,**

Post-graduate student, Uman National University of Horticulture, Uman

COOPERATIVE AS THE MAIN REGULATORY MECHANISM OF THE DEVELOPMENT OF ENTREPRENEURIAL ACTIVITY IN THE AGRARIAN SPHERE

У статті розглядаються проблеми кооперативних взаємовідносин у аграрній сфері. Проведено аналіз діючих сільськогосподарських товаровиробників Черкаської області за обсягом сільськогосподарських угідь та визначено, що в досліджуваному регіоні переважають дрібнотоварні підприємства. Проведено кластерний аналіз, який дав змогу виокремити кілька типів підприємств з різною спеціалізацією в залежності від розміру сільськогосподарських угідь. Досліджено основні принципи функціонування сільськогосподарських кооперативів. Запропоновано створення виробничих кооперативів у сільському господарстві, що супроводжується створенням кредитних кооперативів. Визначено, що розбудова кредитної кооперації в даному секторі економіки відбувається переважно крізь призму кредитування, при цьому нівелюються інші важливі її функції, що можуть сприяти сталому розвитку дрібнотоварного сектору сільськогосподарської діяльності. Розкрито особливості розвитку сільськогосподарської кооперації в Ізраїлі, та виокремлено у структурі сільського кооперативу функціонування інформаційно-консультаційного центру, для здійснення консультацій фермерів. З'ясовано, що кооперація є одним із визначальних інститутів, який дасть змогу покращити ефективність функціонування аграрної економіки.

The article deals with cooperative relations in the agrarian sphere. The analysis of agricultural producers in Cherkasy region by the amount of cultivated land was carried out, and it has been found that small-scale enterprises prevail in the investigated region.

The development of cooperative movement in the agriculture of the region was researched. This process requires a systemic approach, enlargement of small enterprises and cooperation of households.

Conducted cluster analysis enabled to distinguish several types of enterprises with different specialization depending on the size of cultivated land.

Main principles of the functioning of agricultural cooperatives were studied. In this context, there is a necessity for the owners of business to choose an effective model of cooperation according to the peculiarities of the production. This model should be built according to the main principles of cooperation.

The creation of production cooperatives in agriculture was suggested, which is accompanied by the creation of credit cooperatives. It has been determined, that development of credit cooperation in this sector of economy takes place mainly

in the context of crediting, at the same time its other important functions are nullified, that can promote stable development of a small-scale sector of agricultural activity.

The analysis of the world experience of agricultural cooperation indicates that this form of business has a positive effect on the accumulation of the volumes of agricultural production and application of new progressive production technologies. Specific features of the agricultural cooperation in Israel were described and the functioning of the information advisory center was distinguished in the structure of agricultural cooperative for providing farmers with consultancy services. It has been found that cooperation is one of the determinant institutions, that enables to improve the efficiency of the functioning of the agrarian economy.

It has been found that cooperation in agriculture gives the possibility to save costs on equipment supply and expendables, machines, packaging, storage, marketing, selling, export and service.

Ключові слова: кооперація, сільськогосподарська кооперація, виробничі та обслуговуючі кооперативи, кредитний кооператив, міжнародна кооперація.

Key words: cooperation, agricultural cooperation, production and service cooperatives, credit cooperative, international cooperation.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

У сучасних умовах забезпечення ефективного розвитку аграрного виробництва в Україні, важливе місце займає відродження сільськогосподарської кооперації. Її розвиток дозволить аграріям стрімко реагувати на сучасний стан та раціональне використання трудових, матеріальних та фінансових ресурсів у процесі виробництва. Кооперація спроможна удосконалити підприємницькі здібності виробників сільськогосподарської продукції. Отже, на сьогодні одним із найважливіших механізмів усунення проблемних питань на селі є розвиток та підтримка сільськогосподарських кооперативів. Малі товаровиробники без об'єднання в кооперативи не зможуть створити власної бази для виробництва, збуту, зберігання продукції за належними цінами та з найменшими витратами.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

У літературі значний акцент зроблено на дослідження теоретичних та практичних питань кооперації. Вирішенню проблемних питань кооперації на сучасному етапі в Україні присвятили свої наукові праці вчені-економісти М. Малік, А. Молдаван, В. Зіновчук, Р. Корінець, О. Непочатенко, О. Прокопчук та інші. Проте питання, що торкається формування продуктивних коопераційних відносин в аграрній сфері є недостатньо вивченими та вимагають подальшого дослідження та вирішення.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою статті є дослідження проблем сучасної практики функціонування кооперативів аграрної сфери в Україні та визначення перспектив їх розвитку з врахуванням міжнародного досвіду.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Розвиток ринкових відносин в аграрному секторі економіки країни значною мірою підвищив рівень самостійності і комерційної відповідальності сільськогосподарських товаровиробників всіх організаційно-правових форм за формування і раціональне використання матеріальних, трудових і фінансових ресурсів. Водночас ринкові умови господарювання, лібералізація економіки призвели до зростання фінансових ризиків переважної більшості господарюючих суб'єктів, які успішно нівелюються за рахунок реалізації державних програм, що позитивно впливає на їх фінансовий стан. Розроблені і прийняті програмні документи на державному рівні, спрямовані на поліпшення фінансового стану сільськогосподарських товаровиробників. Внаслідок певних об'єктивних причин за багатьма фінансовими показниками окремі програми щодо підтримки аграріїв повністю не виконані, що унеможливає кардинальне вирішення існуючих проблеми в галузі. Для аграрного сектора економіки необхідна цілісна наукова концепція формування фінансових аспектів системи регуляторних ме-

Таблиця 1. Диференціація діючих сільськогосподарських товаровиробників Черкаської області за обсягом сільськогосподарських угідь у 2017 р.

	Кількість підприємств	Відсоток до загальної кількості підприємств	Площа сільськогосподарських угідь, га	Відсоток до загальної площі сільгоспугідь
Підприємства, що мали сільськогосподарські угіддя, одиниць	1677	88,1	9047000	100,0
у тому числі площею, га				
до 5,0	51	2,7	0,2	0,1
5,1–10,0	79	4,1	0,6	0,1
10,1–20,0	176	9,2	2,7	0,3
20,1–50,0	382	20,1	13,2	1,4
50,1–100,0	245	12,9	17,7	1,9
100,1–500,0	394	20,7	91,3	10,1
500,1–1000,0	123	6,4	92,3	10,2
1000,1–2000,0	136	7,1	202,1	22,3
2000,1–3000,0	45	2,4	109,3	12,1
3000,1–4000,0	10	0,5	33,8	3,7
4000,0–5000,0	15	0,8	67,0	7,4
5000,1–7000,0	11	0,6	66,8	7,4
7000,1–10000,0	1	0,1	8,1	0,9
більше 10000,0	9	0,5	199,6	22,1
Підприємства, що не мали сільськогосподарських угідь	227	11,9	X	X

Джерело: дані Головного управління статистики у Черкаській області [6; 7].

ханізмів розвитку підприємницької діяльності на основі державного регулювання та фінансової підтримки сільськогосподарських товаровиробників, яка сприяла б ефективному формуванню і використанню фінансових ресурсів галузі, з урахуванням прогресивних технологій виробництва та науково-обґрунтованих організаційно-правових умов господарювання.

Черкащина як аграрна область характеризується великою кількістю суб'єктів господарювання різних організаційно-правових форм (табл. 1). Представлені дані свідчать, що негативний вплив на виробничу і фінансову діяльність має розмір діючих суб'єктів господарювання. Результати проведеного дослідження

свідчать, що в області серед діючих суб'єктів господарювання аграрної галузі переважають дрібнотоварні. Функціонування яких на умовах розширеного відтворення, самофінансування і самоокупності затрудняється внаслідок унеможливлення ними запроваджувати передові технології і дотримуватися агротехнічних умов господарювання. У 2017 р. господарюючі суб'єкти аграрного виробництва щодо розрахунку земельних угідь на одне підприємство розподілилися за наступними групами (табл. 1).

Із переліку сільськогосподарських товаровиробників частка дрібнотоварних з площею до 1000 га складає 1450 або 86,5% від загальної їх кількості. Дрібнотоварність — одна із причин

Таблиця 2. Результати кластерного аналізу суб'єктів господарювання Черкаської області в залежності від площі сільськогосподарських угідь в середньому за 2014–2017 рр.

Показники	Групи						В середньому по сукупності
	1	2	3	4	5	6	
Кількість підприємств	125	99	21	92	59	31	427
Середній площа сільськогосподарських угідь, га	984	779	1063	2842	3566	4021	1918
Частка продукції рослинництва до загального обсягу реалізованої продукції, %	97,4	90,1	96,4	52,3	55,7	53,4	56,5
Частка продукції тваринництва до загального обсягу реалізованої продукції, %	2,6	3,0	1,1	31,9	31,3	30,9	32,1
Частка продукції переробки до загального обсягу реалізованої продукції, %	x	x	x	8,9	9,5	10,6	8,2
Частка реалізованої продукції на власних торговельних площах до загального обсягу реалізованої продукції, %	x	x	x	6,9	3,5	5,1	5,2
Матеріаломісткість, грн	0,74	0,63	0,57	0,68	0,69	0,72	0,68
Тривалість обороту оборотних активів, днів	489	411	443	262	271	253	319
Рентабельність виробництва, %	4,9	3,6	- 2,9	20,7	24,4	35,3	15,4
Одержано інвестицій у розрахунку на 1 га с-г угідь, грн	122,3	82,9	15,6	679,4	644,1	872,8	312,6

Джерело: дані Головного управління статистики у Черкаській області [6; 7].

неефективного ведення аграрного виробництва, адже такі господарючі суб'єкти не мають змоги застосовувати передові технології аграрного виробництва, здійснювати інвестиції у придбання нової техніки, залучати до трудової діяльності населення, яке здатне в поєднанні з основними і оборотними активами створювати додану вартість. Звідси і високий рівень безробіття на селі.

З метою деталізації впливу розмірів суб'єктів господарювання в залежності від сільськогосподарських угідь нами застосовувався кластерний аналіз метою якого є вибірка об'єкта з подальшим його упорядкуванням в порівняно однорідні групи. Кластерний аналіз суб'єктів господарювання аграрної галузі області за розміром сільськогосподарських угідь дає змогу виокремити кілька типів підприємств з різною спеціалізацією в залежності від розміру сільськогосподарських угідь (табл. 2).

Слід зазначити, що різним типам господарюючих суб'єктів аграрної галузі області в залежності від розмірів наявних в них сільськогосподарських угідь відповідають різні рівні спеціалізації їх виробництва. З огляду на результати кластерного аналізу слід відмітити той факт, що підприємства першого — третього кластеру є дрібнотоварними в їх користуванні земельна площа складає в середньому від 779 до 1063 га. Це дрібнотоварні сільськогосподарські товаровиробники, які спеціалізуються виключно на вирощуванні рослинницької продукції, частка якої до загального обсягу реалізованої продукції складає від 90,1 % друга група до 97,4% — перша група. З огляду на це по цих групах продукція тваринництва в загальній структурі реалізованої продукції незначна і становить від 1,1% по першій групі до 3,0% — друга група. Підприємства першого — третього кластеру взагалі не займаються переробкою власної продукції і в них відсутні торговельні мережі для продажу власної продукції.

Водночас суб'єкти господарювання четвертої, п'ятої, шостої групи мають в своєму розпорядженні сільськогосподарські угіддя в розмірі від 2842 до 4021 га сільськогосподарських угідь. Ці підприємства багатoproфільні спеціалізуються на вирощуванні рослинницької продукції, виробництві продукції тваринництва та переробки власної продукції на власних потужностях. Здебільшого ці підприємства мають свої торгові мережі, через які реалізується сільськогосподарська продукція. Закритий цикл виробництва позитивно впливає на тривалість обороту оборотних активів по цих групах. Зокрема тривалість обороту оборотних

активів по багатoproфільному суб'єкту господарювання шостого кластеру складає 253, а по групі підприємств першого кластеру 489 днів. Проведений аналіз дає підстави стверджувати, що суб'єкти господарювання четвертого п'ятого і шостого кластерів забезпечують рентабельне виробництва розмір якого в середньому за аналізований період складає від 20,7 до 35,0 %. Підприємства четвертого — шостого кластерів залучають значні інвестиції у виробництво розмір яких складає 679,4 644,1 і 872,8 грн у розрахунку на 1 га сільськогосподарських угідь відповідно.

Проведений аналіз діяльності суб'єктів господарювання аграрного виробництва області свідчить, що їх подальший розвиток за сучасних умов можливий лише за умов реформування дрібнотоварних сільськогосподарських товаровиробників шляхом сільськогосподарської кооперації. До того ж, сільськогосподарська кооперація в Україні з кінця 19 ст. — це унікальний світовий досвід реорганізації потенціалу без будь-яких зовнішніх інвестицій [1]. Кооператив є добровільним об'єднанням осіб, які задля забезпечення власних соціальних, економічних та інших потреб провадять сукупну господарську та іншу діяльність [2].

Відродження кооперативного руху — найважливіший напрям розвитку вітчизняної аграрної галузі. Дана тенденція повинна охопити організацію функціонування як виробничих кооперативів, так і кооперативів для переробки сільгосппродукції всіх господарюючих суб'єктів аграрного виробництва, включаючи фермерські і особисті підсобні господарства. В поєднанні з виробничими кооперативами повинні повноцінно функціонувати постачальницькі, збутові, та кредитні кооперативи. Їх створення сприятиме підтримці дрібнотоварних сільськогосподарських товаровиробників, акумуляції їх ресурсного потенціалу. Виробничі кооперативи — це нова економічна інституція на селі, що дасть змогу вирішити проблему відсутності фінансових ресурсів у сільськогосподарському виробництві (особливо в дрібнотоварному) [5].

Розвиток кооперативного руху в сільському господарстві області потребує вирішення багатьох питань. Одне з них, що потребує системного підходу у його вирішенні, це питання укрупнення дрібних господарств і кооперації особистих підсобних господарств. У свою чергу, при вирішенні питань організаційної форми кооперації в аграрному секторі економіки області, необхідно керуватися основними принципами:

Таблиця 3. Основні принципи функціонування сільськогосподарських кооперативів

Принцип	Зміст принципу
Добровільність і відкритість членства	Свобода вступу в кооператив і виходу з нього; прийом нових членів, що мають інтереси відповідно до встановлених цілей і завданням кооперативу
Демократичність управління	Керівництво кооперативом базується на демократичних засадах (один член - один голос)
Пропорційність розподілу прибутку і збитків	Розподіл прибутків і збитків між членами здійснюється з урахуванням трудової участі або участі в господарській діяльності
Економічна участь членів кооперативу	Господарська діяльність кооперативу стає можливою завдяки прийняттю його членами зобов'язань з використання послуг
Автономія і незалежність	Кооперативи залишаються автономними суб'єктами господарювання, вступаючи у взаємини з державою з приводу податкової, економічної і соціальної політики, іншими господарюючими суб'єктами
Освіта, навчання і інформація	Кооператив повинен надавати таку можливість своїм членам, щоб вони вивчали передовий досвід, теорію і практику кооперації, підвищували кваліфікацію, розширювали кругозір для підвищення ефективності свого виробництва.
Співпраця між кооперативами / кооперація між кооперативами	Реалізується в рамках активного кооперативного руху
Турбота про суспільство / захист інтересів сільського населення	Соціальна спрямованість діяльності кооперативів

Джерело: розроблено авторами.

- добровільність у спільній співпраці;
- збереження господарської самостійності господарюючого суб'єкта, що входять до кооперативного об'єднання;
- матеріальна зацікавленість суб'єкта господарювання його працівників у роз-

витку і підвищенні ефективності виробництва;

- нарощування виробництва і реалізації продукції, поліпшення її якості, зростання продуктивності праці і зниження собівартості;

Таблиця 4. Особливості розвитку сільськогосподарської кооперації в Ізраїлі

Показники	Види кооперативних поселень		
	Кібуц	Мошав-овдім	Мошав-шитуфі
Визначення	поселення-комуні сільського типу, економічно й адміністративно самостійні підприємства, якими управляють і володіють члени поселення	поселення засноване на сумісному володінні сільськогосподарськими машинами і збуті продукції при збереженні приватної власності на майно чи володіння ним	поселення, яке становить перехідну форму за ступенем усупільнення власності й виробництва між кібуцями та збутовими кооперативами мошав-овдім
Як одна з кооперативно організаційних структур аграрного сектора Ізраїлю становить	великомасштабний спосіб ведення сільського господарства	невелику сімейну ферму	
Реєстрація	як кооперативне товариство і є колективним членом кооперативної асоціації Хеврат гоавдим		
Вищий орган управління	загальні збори		
Члени	обробляють землю самостійно, без використання найманої праці і лише для тих потреб, які вказано в орендному договорі	наймана робоча сила, самостійно розпоряджається своїми доходами	
Розташовані на землі	яка знаходиться в державній власності		
Власність на засоби виробництва і організація праці	колективна	приватна й індивідуальна	колективна
Оплата праці	розподілення	за результатами праці	пропорційно числу членів сім'ї
Збут продукції	Відбувається централізовано		
Спеціалізація	рільництво, молочне і м'ясне тваринництво	спеціалізоване вирощування культур (цитрусові, овочі, баштанні, квіти), молочне тваринництво і птахівництво	

Джерело: [4].

- економічна доцільність створення нової організаційно — виробничої системи, спрямованої на сталий розвиток господарств;

- демократичний характер входження в нову організаційну структуру та прийняття нових нормативно-правових документів;

- виключення економічно не виправданих посередників між партнерами;

- розвиток і зміцнення виробничо-економічних зв'язків;

- усунення монопольного становища окремих господарюючих суб'єктів.

Існуюча в області система взаємовідносин між сільськогосподарськими товаровиробниками, переробними підприємствами, торгово-заготівельними організаціями не повною мірою відповідає вимогам сталого розвитку сільського господарства. Тому виникає необхідність вибору ефективної моделі кооперації відповідно до особливостей виробництва їх власниками. Ця модель повинна бути побудована з дотриманням основних принципів кооперації (табл. 3).

Світовий досвід сільськогосподарського кооперування свідчить про позитивну спрямованість цієї форми господарювання для нарощування обсягів виробництва сільськогосподарської продукції, застосування нових, прогресивних технологій виробництва. В Ізраїлі успішно діє в аграрному секторі економіки кооперативна форма функціонування всіх господарюючих суб'єктів. Особливості розвитку сільськогосподарської кооперації відображені в (табл. 4).

Досвід сільськогосподарської кооперації Ізраїлю свідчить, що загальна площа сільськогосподарських земель цієї країни становить 330 тис. га, а продукції виробляється на 9 млрд дол. Водночас Україна виробляє продукції на 10 млрд дол., з 60 млн га. Відсоток зайнятості населення сільським господарством в Ізраїлі становить 3,2%, в Україні — майже 20% [3].

Українські фермери врожай оцінюють у центнерах, а ізраїльські — рахують урожай в грошах. Досвід кооперування в аграрній галузі свідчить, що ефективним є таке господарство в якому всі витрати покриваються доходами, що дає змогу їм функціонувати на самофінансуванні і самоокупності. На сьогоднішній день вітчизняним фермерам необхідно адаптуватися до сучасного виробництва і ринку на умовах кооперування. На принципі кооперації працює практично все сільське господарство світу. Це добровільне об'єднання самостійних приватних виробників за взаємовигідними інтересами, на

умовах спільного виробництва продукції на умовах зниження витрат на її виробництва та зростання прибутків від її реалізації. Кооперація в сільському господарстві дає можливість заощадити на постачанні обладнання та витратних матеріалів; техніці і машинах; фасуванні, пакуванні, зберіганні; маркетингу, продажах; експорті; сервісу.

Кооперація в сільському господарстві дає більше знань та інформації, а також згуртовує виробників. Колективна праця створює передумови зменшення аграріями витрат на виробництво. Колективний маркетинг, загальна логістика, розширення ринків збуту, спільне виробництво продукції на експорт, доступні фінанси і спільна координація дій дозволяють отримати більше прибутків. Водночас перехід на кооперативну модель розвитку сільського господарства, адекватного ринковим умовам господарювання потребує створення не тільки різних за своїм виробничим спрямуванням виробничих кооперативів. Це складний і тривалий період, результатом якого повинна стати перебудова економічного механізму, орієнтованого на зацікавленості працюючих в усвідомленій інтенсивній праці.

Створення виробничих кооперативів в сільському господарстві повинно супроводжуватися створенням кредитних кооперативів. Сільськогосподарський кредитний кооператив — це не каса взаємодопомоги, а складна соціально-економічна інституція, діяльність якої, на відміну від кредитних спілок, полягає в обслуговуванні в якості юридичної особи сільгоспвиробників (а не споживачів). Це означає, що сільські кредитні кооперативи можуть об'єднувати фізичних та юридичних осіб: власників особистих підсобних господарств, селянські фермерські господарства, великих сільськогосподарських виробників. Наявність грошових коштів — найнеобхідніший (після землі) ресурс. Однак після того, як на початку 90-х селяни отримали землю, багато хто з них або не зміг її обробляти (продали, здають в оренду більш успішним) через відсутність основних і оборотних активів, або продовжують працювати з останніх сил на межі рентабельності. Тож грошові кошти — це передумова для розвитку інших форм кооперації на селі (постачальницько-збутових, переробних), які є переважно оптовими, а тому більш вигідними. Таким чином, створення системи кооперативів на селі дасть змогу інвестувати кошти на придбання сучасної техніки, засобів захисту рослин, елітного насіння та продуктивної худоби.

Сучасна наукова спільнота в більшості своїй проігнорувала питання дослідження особли-

востей функціонування та розвитку сільської кредитної кооперації, незважаючи на гостру потребу в теоретичному узагальненні та роз'ясненні зазначеного явища. Тож нині розбудова кредитної кооперації в цьому секторі економіки відбувається переважно крізь призму кредитування, при цьому нівелюються інші важливі її функції, що можуть сприяти сталому розвитку дрібнотоварного сектору сільськогосподарської діяльності.

ВИСНОВКИ

Загалом же можна стверджувати, що адміністративно-господарські реформи, що супроводжували та спонукали соціально-економічний розвиток села, спотворили функціональну роль кредитної кооперації і нівелювали її базову особливість — сталий розвиток сільських територій і дрібнотоварного виробництва. Адже розгалуження сфери впливу кредитної кооперації та розширення спектру її функцій позитивно впливає на відродження та розвиток усіх сфер життєдіяльності сільських громад і територій, а також спонукає до оптимізації управління оборотними активами сільськогосподарських підприємств.

Важливою структурою сільського кооперативу є функціонування інформаційно-консультативного центру, в обов'язки якого входить проведення консультацій фермерів і працівників інших сільськогосподарських підприємств, їх навчання, в тому числі за кордоном; створення на базі кооперативу мережі інформаційно-консультативних центрів і консультативних пунктів з обміну досвідом, реклами кооперативу та продукції господарств. Створення постачальницько-збутового кооперативу дасть змогу здійснювати пошук ринків збуту й організовувати безперебійне постачання сільгосппродукції, тобто займатися збутовою логістикою. А тому при створенні системи кооперативів на селі важливу роль повинен відігравати кооператив з обслуговування техніки.

Література:

1. Історія кооперативного руху в Україні. Зародження кооперативного руху в Україні. URL: <http://coop.at.ua/index/0-2>
2. Виробничий кооператив. URL: <http://uk.wikipedia.org/wiki>
3. Чому вітчизняні фермери рахують урожай в центнерах, а ізраїльські — в грошах. URL: <https://agreview.com/news/chomu-vitchyznyani-fermery-rahuyut-urozhaj-v-centnerah-a-izrayilski-%E2%80%93-v-hroshah>

4. Ткач А.В. Сельскохозяйственная кооперация: учеб. пособие. 3-е изд., испр. и доп. — М.: Издательско-торговая корпорация "Дашков и К", 2005. — С. 364.

5. Непочатенко О. О., Прокопчук О.Т. Сучасний стан та перспективи розвитку обслуговуючої сільськогосподарської кооперації в Україні. Збірник наукових праць Уманського національного університету садівництва. 2014. Вип. 84. — С. 135—143. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/zhpumus_2014_84_22

6. Статистичний щорічник Черкаської області за 2016 р. / Держ. служба статистики України. Голов. упр. статистики у Черкас. обл.: за ред. В. Приймак. — 2016. — 472 с.

7. Статистичний щорічник України за 2017 рік. Державна служба статистики України. Голов. упр. статистики у Черкас. обл.: за ред. Є. Вернера. — К. 2018. — 540 с.

References:

1. Ukrainian Cooperative Movement (2019), "History of the cooperation movement in Ukraine. Formation of the cooperation movement in Ukraine", available at: <http://coop.at.ua/index/0-2> (Accessed 30 Jan 2019).
2. wikipedia (2019), "Production cooperative", available at: <http://uk.wikipedia.org/wiki> (Accessed 30 Jan 2019).
3. AgroReview (2019), "Why do Ukrainian farmers calculate the yield in hundredweights, and Israeli farmers in money", available at: <https://agreview.com/news/chomu-vitchyznyani-fermery-rahuyut-urozhaj-v-centnerah-a-izrayilski-%E2%80%93-v-hroshah> (Accessed 30 Jan 2019).
4. Tkach, A.V. (2005), Sel'skhozjajstvennaja kooperacija: ucheb. Posobie [Agricultural cooperation: study guide], 3rd. ed., Dashlov and Co, Moscow, Russia.
5. Nepochatenko, O.O. and Prokopchuk, O.T. (2014), "Current state and development prospects of service cooperatives in Ukraine", Collection of research papers of Uman National University of Horticulture, vol. 84, pp. 135—143. available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/zhpumus_2014_84_22 (Accessed 30 Jan 2019).
6. Pryimak, V. (2016), Statystychnyj scho-richnyk Cherkas'koi oblasti za 2016 r. [Statistics yearbook of Cherkasy region over 2016], State Statistics Service of Ukraine. Main administration of statistics in Cherkasy region, Cherkasy, Ukraine.
7. Verner, E. (2018), Statystychnyj scho-richnyk Ukrainy za 2017 rik [Statistics yearbook in Cherkasy region over 2016], State Statistics Service of Ukraine. Main administration of statistics in Cherkasy region, Cherkasy, Ukraine. *Стаття надійшла до редакції 05.03.2019 р.*

УДК 33.005.95

О. А. Галич,
к. е. н., доцент, професор кафедри інформаційних систем та технологій,
Полтавська державна аграрна академія, м. Полтава
Ю. В. Вакуленко,
к. с.-г. н., доцент, доцент кафедри інформаційних систем та технологій,
Полтавська державна аграрна академія, м. Полтава
І. О. Терещенко,
к. е. н., доцент кафедри маркетингу,
Полтавська державна аграрна академія, м. Полтава
Т. В. Крутько,
здобувач вищої освіти спеціальності "Менеджмент",
Полтавська державна аграрна академія, м. Полтава

DOI: 10.32702/2306-6792.2019.6.27

СТРАТЕГІЧНЕ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ ЯК ФАКТОР ЗРОСТАННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

O. Galych,
Ph.D. in Economics, Associate Professor, Professor in Department of Information Systems
and Technologies, Poltava State Agrarian Academy, Poltava
Yu. Vakulenko,
Ph.D. in Agricultural Sciences, Associate Professor, Associate Professor in Department
of Information Systems and Technologies, Poltava State Agrarian Academy, Poltava
I. Tereshchenko,
Ph.D. in Economics, Associate Professor in Department of Marketing, Poltava State Agrarian Academy, Poltava
T. Krutko,
a higher education qualification specialty "Management", Poltava State Agrarian Academy, Poltava

STRATEGIC PERSONNEL MANAGEMENT AS A FACTOR OF GROWTH OF COMPETITIVENESS OF THE ENTERPRISE

У статті розглянуто характеристику стратегічного підходу до управління персоналом підприємства. Проаналізовано дефініції поняття "стратегічне управління персоналом". Здійснено оцінку факторів, що впливають на формування системи стратегічного управління персоналом підприємства. Доведено необхідність впровадження випереджаючого, тобто стратегічно орієнтованого, управління розвитком працівників. Розкрито вимоги до системи стратегічного управління персоналом. Зазначено, що стратегічний підхід до управління персоналом підприємства передбачає розгляд персоналу як суб'єкта і об'єкта управління. Досліджено основні елементи системи стратегічного управління персоналом підприємства. Встановлено, що система стратегічного управління персоналом підприємства відображає багатofункціональну систему взаємопов'язаних елементів, які утворюють єдине ціле. Доведено, що структуру системи стратегічного управління персоналом утворюють елементи, реалізація яких забезпечує конкурентоспроможність підприємства. Наведено основні напрями формування системи стратегічного управління персоналом підприємства. Визначено систему індикаторів конкурентоспроможності системи стратегічного управління персоналом підприємства та встановлено вимоги до них. Обґрунтовано, що підвищення ефективності діяльності підприємства є основою стратегічного потенціалу, який впливає на його конкурентоспроможність та визначає напрями подальшого розвитку. Запропоновано методику оцінювання конкурентоспроможності системи стратегічного управління персоналом підприємства. Результатом застосування методики є формування стратегічних рекомендацій щодо удосконалення стратегії розвитку системи управління персоналом підприємства, що дадуть змогу підвищити його конкурентоспроможність. Встановлено, що в умовах ринкової економіки керівникам підприємств потрібно використовувати ефективну стратегію управління персоналом, яка буде взаємозв'язана зі стратегією розвитку підприємства.

The article deals with the description of the strategic approach to personnel management of the enterprise. Definitions of the concept "strategic personnel management" are analyzed. The estimation of the factors influencing the formation of

the system of strategic management of the personnel of the enterprise is carried out. The necessity of introducing a progressive, that is strategically oriented, management of the development of workers is proved. Requirements for the system of strategic human resources management are revealed. It is noted that the strategic approach to the management of personnel of the company involves the consideration of personnel as a subject and object of management. The main elements of the system of strategic management of the personnel of the enterprise are investigated. Established that the system of strategic personnel management of the company reflects a multifunctional system of interrelated elements that form a single entity. It is proved that the structure of the system of strategic management of personnel form the elements, implementation of which ensures the competitiveness of the enterprise. The main directions of formation of the system of strategic management of personnel of the enterprise are given. The system of indicators of competitiveness of the system of strategic management of personnel of the enterprise is determined and requirements are set for them. It is substantiated that increase of efficiency of activity of the enterprise is the basis of strategic potential which influences its competitiveness and determines directions of further development. The method of estimation of competitiveness of the system of strategic management of personnel of the enterprise is offered. The result of the application of the method is the formation of strategic recommendations for improving the strategy of development of the personnel management system of the enterprise, which will enable to increase its competitiveness. Established that in a market economy, leaders of enterprises need to use effective strategy personnel management which is interrelated with the strategy of the company.

Ключові слова: стратегічне управління, персонал підприємства, конкурентоспроможність підприємства, система управління, ефективність.

Key words: strategic management, personnel of the enterprise, enterprise competitiveness, management system, efficiency.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

В умовах посилення стратегічно-маркетингової орієнтації підприємств, виникає необхідність у стратегічному управлінні персоналом. Це, у свою чергу, потребує детального аналізу існуючих концептуальних поглядів щодо стратегічного управління персоналом, а також уточнення сутності поняття "стратегічне управління персоналом підприємства".

Невизначеність та динамічність конкурентної боротьби роблять стратегію управління персоналом однією з головних. Тобто персонал підприємства стає основою забезпечення конкурентоспроможності підприємства та передумовою формування успішного менеджменту в умовах наявних вимог забезпечення розвитку підприємств. Основне завдання керівництва підприємств у ситуації, що склалася, полягає у виборі ефективних кадрових стратегій.

Основною метою стратегічного управління персоналом підприємства є формування такого кадрового потенціалу та системи управління персоналом, що здатні забезпечити підприємству стійку ринкову позицію, економічну стабільність та високу конкурентоспроможність. Ефективність кадрової стратегії підприємства значною мірою визначається обґрунтованістю та раціональністю вибору методів її формування. Вибір кадрової стратегії залежить як від зовнішніх чинників, так і від наявних людських ресурсів та можливостей підприємства.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Проблему стратегічного управління персоналом підприємства досліджували як зарубіжні, так і вітчизняні вчені, серед яких: М. Армстронг, І. Ансофф, Л. Балабанова, Н. Богдан, В. Гриньова, О. Громова, А. Кібанов, В. Маслов, М. Сорокіна, Ф. Хміль та ін. Крім того, питання розвитку персоналу, зокрема стратегічні аспекти, розглянуто у роботах науковців: І. Грузіна, А. Колот, В. Савченко, А. Топмсон та Дж. Стрікленд.

Проте вивчення й узагальнення наукових праць засвідчує, що чимало питань стосовно стратегічного розвитку персоналу у вітчизняних підприємствах недостатньо досліджені. Зокрема існує необхідність у формуванні методичного забезпечення об'єктивної оцінки конкурентоспроможності системи стратегічного управління персоналом, що відповідає стратегічним орієнтирам підприємства і сучасним умовам господарювання.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Основним завданням написання статті є визначення сутності та ролі стратегічного управління персоналом у сучасних умовах, розкриття вимог до системи стратегічного управління персоналом для підвищення конкурентоспроможності підприємства.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Стрімкий розвиток ринкових відносин в Україні вимагає від підприємств нових підходів та ефективних методів управління, що здатні забезпечити швидку адаптацію до змін мінливого зовнішнього середовища, конкурентоспроможність, а також сталий економічний і соціальний розвиток підприємства у довгостроковому періоді. Досягнення цього можливе за умови чітко спланованої та розробленої стратегії, яка є основою стратегічного управління діяльністю підприємства.

Успіх процесу розробки й реалізації стратегії залежить від ефективного використання трудового потенціалу, оскільки персонал стає ключовим фактором, який забезпечує розвиток підприємства у довгостроковому періоді. Якщо в оперативному управлінні працівники розгля-

даються як ресурс підприємства, тобто виконавці окремих функцій, то для стратегічного управління персонал становить головну цінність підприємства й джерело підвищення конкурентоспроможності.

Стратегія управління персоналом — одна з функціональних стратегій підприємства, що забезпечує: формування й використання трудового потенціалу відповідно до змін в умовах господарювання; підготовку персоналу до відповідної професійної діяльності, належну оцінку і розвиток персоналу; формування набір та необхідних категорій персоналу; створення безпечних умов праці і соціальну захищеність.

Управління персоналом — це діяльність підприємства, що спрямована на ефективне використання ресурсів для досягнення цілей підприємства. Стратегічна мета системи управління персоналом полягає у забезпеченні роз-

Таблиця 1. Дефініції поняття "стратегічне управління персоналом"

Автор	Визначення
Армстронг М. [1]	Стратегічне управління персоналом — це підхід до прийняття рішень відносно намірів і планів компанії у сфері трудових відносин, а також при формуванні політики і практики у сфері наймання, навчання, розвитку, управління ефективністю, оцінки роботи персоналу і міжособистісних відносин
Балабанова Л. В. [3]	Стратегічне управління персоналом підприємства — це багатограний процес, спрямований на оптимізацію кадрової політики і забезпечення на цій основі конкурентоспроможності підприємства у довгостроковій перспективі
Білоусов В. В. [4]	Стратегія розвитку персоналу — це узагальнююча модель дій, спрямованих на формування сукупності вимог до персоналу і рівня ефективності його роботи, який необхідний підприємству для досягнення встановлених бізнес-цілей
Богдан Н. Н. [5]	Стратегія у сфері управління персоналом — це набір цілей і правил роботи з кадровим складом, що конкретизований з урахуванням кадрової політики
Базаров Т. Ю., Єрьомін Б. Л. [2]	Стратегія управління персоналом — специфічний набір основних принципів, правил і цілей роботи з персоналом, що конкретизований з урахуванням типів організаційної стратегії, організаційного і кадрового потенціалу, а також типу кадрової політики
Громова О. Н. [6]	Стратегія управління персоналом — це довготривалий якісно визначений напрям у роботі з персоналом, що передбачає розробку складу рішень, які послідовно приймаються, для досягнення системою управління персоналом встановлених цілей
Іванцевич Дж. М. [7]	Стратегія управління персоналом — це те, чого хотіли б досягти вищі керівники фірми протягом тривалого періоду
Кібанов А. Я. [8]	Стратегія управління персоналом — це плани, напрями дій, послідовність рішень, що приймаються, і методи, що дозволяють дати їм оцінку, провести аналіз і розробити ефективну систему впливу на персонал для реалізації стратегії розвитку організації
Маслов В. І. [9]	Стратегічний менеджмент персоналу — програмний спосіб мислення і управління, який забезпечує узгодження цілей, можливостей підприємства і інтересів працівників
Сорокіна М. В. [10]	Стратегічне управління персоналом — складний процес, що реалізовується сполученням регламентів і творчих процедур, і не завжди укладається у конкретні технологічні схеми
Хміль Ф. І. [11]	Стратегія управління персоналом — комплекс загальних довготермінових підходів до управління зайнятістю в організації

Джерело: розроблено автором за даними [1—11].

витку за рахунок ефективного використання людського потенціалу. Визначення поняття "стратегічне управління персоналом" різних авторів, наведено у таблиці 1.

Процес стратегічного управління персоналом підприємства складається з трьох основних етапів [12]:

- стратегічне планування персоналом;
- стратегічна організація персоналу;
- стратегічний контроль персоналу.

Найважливішим етапом стратегічного управління персоналом є стратегічне планування, оскільки саме на цьому етапі встановлюються цільові орієнтири у сфері управління на довгостроковий період, формується кадрова стратегія підприємства, організаційне забезпечення досягнення встановлених цілей. Специфічною особливістю управління персоналом є його здатність одночасно виступати об'єктом і суб'єктом управління.

Стратегічне управління персоналом передбачає, перш за все, якісні зміни у сфері роботи з персоналом, що здатні вплинути на конкурентоспроможність підприємства в цілому. Об'єднуючись із стратегічними технологіями, планування потреб у персоналі, відбір, оцінка, навчання виступають як складові стратегії управління персоналом, набувають цільову спрямованість на досягнення стратегічних цілей розвитку підприємства [12].

Основними стратегіями управління персоналом є [12]:

- 1) стратегія добору і навчання (добір, навчання персоналу і організація безперервного навчання);
- 2) стратегія винагороди і мотивації (формування корпоративних цінностей, оцінювання персонального внеску в загальні результати);
- 3) стратегія формування трудових відносин (участь персоналу в управлінні і відносини із профспілками);
- 4) стратегія управління персоналом (план добору, найму, навчання, перекваліфікації).

При розробці стратегії управління персоналом необхідно враховувати вплив факторів внутрішнього середовища та можливих змін, а також результати аналізу сильних і слабких сторін трудового потенціалу. Оскільки сам процес розробки та реалізації стратегії управління персоналом відбувається у межах системи, у якій реалізується весь комплекс його функцій, то доцільно виокремити її складові елементи — підсистеми [5]:

— планування персоналу (складання планів та розробка прогнозів щодо якісної й кількісної потреби у персоналі; вибір методів роз-

рахунку кількісної потреби у працівниках; розробка системи автоматизованого управління персоналом);

— підбір та найм персоналу (аналіз інформації щодо кваліфікації персоналу; розробка посадових інструкцій; здійснення його відбору та оцінки; формування й комплектування кваліфікованого штату);

— профорієнтація та адаптація персоналу (постійна робота з персоналом; створення належних умов праці та розвитку працівників; ознайомлення із системою цінностей підприємства);

— оцінка й атестація персоналу (розробка ефективних методів, критеріїв і принципів оцінки персоналу; оцінка, проведення атестації; оцінка результатів діяльності персоналу);

— формування кадрового потенціалу (аналіз якісного складу управлінського персоналу; організація постійної роботи з молодими спеціалістами; розробка науково-практичних основ підбору та розстановки керівних кадрів);

— мотивація персоналу (розробка ефективної системи мотивації, постійний аналіз потреб працівників; удосконалення форм матеріального й морального стимулювання персоналу);

— розвиток персоналу (підготовка та контроль за реалізацією процесу навчання, перепідготовки й підвищення кваліфікації кадрів; сприяння самовираженню та саморозвитку працівників);

— управління плинністю кадрів (розробка процедур підвищення, пониження, переводу й звільнення працівників);

— соціальний розвиток та організаційна культура (організація громадського харчування; забезпечення охорони здоров'я та відпочинку; медичного й житлово-побутового обслуговування; розвиток організаційної культури; соціальне страхування).

Впровадження на підприємстві системи стратегічного управління персоналом передбачає чітку організацію й практичне здійснення професійної діяльності стосовно стратегічного аналізу, розробки, реалізації та контролю стратегії, що спрямована на досягнення головної місії й цілей функціонування підприємства. У якості головної складової системи стратегічного управління найчастіше застосовують систему збалансованих показників, це комплексний інструмент, спрямований на управління показниками, що забезпечує досягнення стратегічних цілей [2]. Реалізуючи їх та порівнюючи між собою досягнуті результати із запланованими, можна оцінити ефективність впровадження системи стратегічного управління пер-

Таблиця 2. Методика оцінювання конкурентоспроможності системи стратегічного управління персоналом підприємства (експертний метод)

№ п/п	Фактори	Вага фактору	Ф _к		a _i × Ф _к	
			П	П*	П	П*
1.	Дієвість підсистеми стимулювання та мотивації персоналу	0,20	75	80	15,00	16,00
2.	Дієвість підсистем добору, адаптації та оцінювання персоналу	0,16	70	70	11,20	11,20
3.	Рівень організації та умов праці, розвитку соціальної інфраструктури підприємства	0,14	80	85	11,20	11,90
4.	Рівень соціально-психологічного клімату у колективі	0,10	70	85	7,00	8,50
5.	Рівень корпоративної культури та іміджу підприємства	0,10	80	80	8,00	8,00
6.	Розвиненість підсистеми професійного навчання, просування та розвитку персоналу	0,19	60	75	11,40	14,25
7.	Розвиненість підсистеми планування та маркетингу персоналу	0,11	75	80	8,25	8,80
Конкурентоспроможність системи стратегічного управління персоналом		1	x	x	72,05	78,65

соналом та зміну конкурентоспроможності підприємства.

Оцінити показник конкурентоспроможності системи управління персоналом підприємства можна за допомогою таких факторів:

- дієвість підсистеми стимулювання та мотивації персоналу;
- дієвість підсистем добору, адаптації та оцінювання персоналу;
- рівень організації та умов праці, розвитку соціальної інфраструктури підприємства;
- рівень соціально-психологічного клімату у колективі;
- рівень корпоративної культури та іміджу;
- розвиненість підсистеми професійного навчання, просування та розвитку персоналу;
- розвиненість підсистеми планування та маркетингу персоналу.

Цей перелік факторів не є остаточним і може бути доповнений або змінений на розгляд керівництва підприємства та експертів залежно від цілей проведення оцінки конкурентоспроможності. Значення факторів оцінюються експертним методом за 100-бальною шкалою, а при розрахунку значень показників використовуються додатково коефіцієнти вагомості. Їх сума повинна дорівнювати 1.

Оцінювання проводиться для поточного (П) та прогнозованого (П*) станів кожного з факторів. Розраховується загальне значення оцінки конкурентоспроможності системи стратегічного управління персоналом шляхом множення коефіцієнтів вагомості на значення факторів (див. табл. 2).

Показники поточного та прогнозованого стану конкурентоспроможності системи стратегічного управління персоналом дозволяють оцінити ефективність системи та виявити "вузькі" місця, що потребують розробки заходів із удосконалення кадрової стратегії підприємства у розрізі факторів.

Оцінювати конкурентоспроможність системи стратегічного управління персоналом пропонуємо за такою шкалою:

- 0—40 балів — низька;
- 41—80 балів — середня;
- 81—100 бали — висока.

Чим вищий показник, тим конкурентоспроможнішою є система стратегічного управління персоналом підприємства.

Для формування і підтримки конкурентоспроможної системи стратегічного управління персоналом необхідно створити в організації систему індикаторів, що передбачає:

- 1) їх вимірність;
- 2) зв'язок місії, стратегічних цілей та стратегії підприємства з конкретними поточними діями кожного працівника;
- 3) прогностичний характер — необхідно оцінювати дії, що призведуть до потрібного результату;
- 4) взаємопов'язаність в єдину систему;
- 5) причинно-наслідкові зв'язки, що показують, як відхилення одного індикатора впливає на відхилення іншого.

Таким чином, формування стратегії управління персоналом базується на оцінці досягнутого рівня управління підприємством та прогнозування його стану. На основі аналізу зовнішнього і внутрішнього середовища підприємства визначаються критерії бажаного стану, що знаходить своє відображення у системі стратегічних цілей управління персоналом і формуванні на їх основі стратегічних напрямів управління персоналом підприємства.

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

Отже, в умовах високого рівня конкуренції підвищується значимість вибору стратегічних пріоритетів розвитку підприємства. Як показує практика, саме таким стратегічним пріоритетом є ефективна система стратегічного управління персоналом. Розробка стратегіч-

ної системи управління персоналом та визначення її конкурентних переваг дає можливість для утримання власної позиції на ринку праці, підвищення конкурентоспроможності підприємства та його іміджу як роботодавця. Визначення поточного та прогнозованого стану конкурентоспроможності системи стратегічного управління персоналом дозволяють оцінити ефективність системи та виявити слабкі місця, розробити ефективну кадрову стратегію.

Література:

1. Армстронг М. Стратегическое управление человеческими ресурсами: пер. с англ. / М. Армстронг. — М.: ИНФРА-М, 2002. — 328 с. — (Серия: Менеджмент для лидера).
2. Управление персоналом: учеб. для вузов / под ред. Т.Ю. Базарова, Б.А. Еремина. — 2-е изд., перераб. и доп. — М.: ЮНИТИ, 2002. — 560 с.
3. Балабанова Л.В. Стратегічний маркетинг: навч. посіб. / Л.В. Балабанова. — Донецьк: Донец. нац. ун-т економіки і торгівлі ім. М. Туган-Барановського, 2008. — 551 с.
4. Белоусов В.В. Стратегия развития персонала как фактор повышения конкурентоспособности промышленного предприятия: автореф. дис. канд. экон. наук: 08.00.05 / В.В. Белоусов. — Ижевск, 2007. — 24 с.
5. Богдан Н.Н. Кадровый менеджмент в вузе: монография / Н.Н. Богдан, Е.А. Могилевкин. — Владивосток: Владивосток. гос. ун-т экономики и сервиса, 2003. — 244 с.
6. Громова О.Н. Формирование стратегии управления персоналом предприятия (теоретические и методические аспекты): дис. д-ра экон. наук: 08.00.05 / О.Н. Громова. — М., 1999. — 283 с.
7. Иванцевич Дж.М. Человеческие ресурсы управления: Основы управления персоналом / Дж.М. Иванцевич. — М.: Дело, 1993. — 304 с.
8. Кибанов А.Я. Управление персоналом организации: стратегия, маркетинг, интернационализация: учеб. пособие / А.Я. Кибанов, И.Б. Дуракова. — М.: ИНФРА-М, 2005. — 301 с.
9. Маслов В.И. Стратегическое управление персоналом в условиях эффективной организационной культуры: учебник / Е.В. Маслов. — М.: Финпресс, 2004. — 288 с.
10. Сорокина М.В. Теория и методология стратегического управления персоналом в торговле / М.В. Сорокина. — СПб.: Изд-во СПбГУЭФ, 2005. — 203 с.

11. Хміль Ф.І. Управління персоналом: підруч. для студ. вищ. навч. закл. / Ф.І. Хміль. — К.: Академвидав, 2006. — 488 с.

12. Шершньова З.Є. Стратегічне управління: підручник / З.Є. Шершньова. — [2-ге вид., перероб. і доп.]. — К.: КНЕУ, 2004. — 699 с.

References:

1. Armstrong, M. (2002), Strategicheskoe upravlenie chelovecheskimi resursami [Strategic management of a human resources], INFRA-M, Moscow, Russia.
2. Bazarov, T. and Eremin, L. (2002), Upravlenie personalom [Personnel management], UNITI, Moscow, Russia.
3. Balabanova, L. (2008), Stratehichnyj marketingh [Strategic marketing], DonNUET, Donetsk, Ukraine.
4. Belousov, V. (2007), "Strategy of personnel development as a factor of increase of competitiveness of industrial enterprise", Abstract of Ph.D. dissertation, Economy, Izhevsk, Russia.
5. Bogdan, N. and Mogilevkin, E. (2003), Kadrovyy menedzhment v vuze [A skilled management is in the higher institute], VGUES, Vladivostok, Russia.
6. Gromova, O. (1999), "Forming of a strategy of the personnel management in enterprise (theoretical and methodical aspects)", Abstract of Ph.D. dissertation, Economy, Moscow, Russia.
7. Ivancevich, J. (1993), Chelovecheskie resursy upravleniya: Osnovy upravleniya personalom [Human capitals of management: Bases of a personnel management], Delo, Moscow, Russia.
8. Kibanov, A. and Durakova, I. (2005), Upravlenie personalom organizacii : strategija, marketing, internacionalizacija [Personnel management of organization: strategy, marketing, internationalization], INFRA-M, Moscow, Russia.
9. Maslov, V. (2004), Strategicheskoe upravlenie personalom v uslovijah jeffektivnoj organizacionnoj kul'tury [Strategic personnel management in the conditions of effective organizational culture], Finpress, Moscow, Russia.
10. Sorokina, M. (2005), Teorija i metodologija strategicheskogo upravleniya personalom v torgovle [A theory and methodology of a strategic personnel management in the trade], SPbGUEF, St. Petersburg, Russia.
11. Hmil, F. (2006), Upravlinnia personalom [Personnel management], Akademvydav, Kyiv, Ukraine.
12. Shershnova, Z. (2004), Strategicheskoe upravlinnya [Strategic management], KNEU, Kyiv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 06.03.2019 р.

УДК 336.131.7

С. А. Пустовгар,

к. е. н., старший викладач кафедри міжнародних економічних відносин та фінансів,
Харківський торговельно-економічний інститут Київського національного
торговельно-економічного університету, м. Харків

DOI: 10.32702/2306-6792.2019.6.33

ДОМІНАНТНІ ЧИННИКИ МІНІМІЗАЦІЇ ФІНАНСОВОГО РИЗИКУ КЛАСТЕРУ ПІДПРИЄМСТВ- ДИЛЕРІВ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ТЕХНІКИ

S. Pustovhar,

Ph.D. in Economics, Senior Lecturer of International Economic Relations and Finance Department
of Kharkiv Trade and Economics Institute of Kyiv National Trade and Economics University, Kharkiv

THE DOMINANT FACTORS OF FINANCIAL RISK MINIMIZATION ARE CLUSTER OF ENTERPRISES — DEALERS OF AGRICULTURAL MACHINERY

З огляду на те, що існуючі методики оцінки та нейтралізації фінансових ризиків не мають універсального характеру та є низькоефективними, у статті удосконалено систему ризик-менеджменту підприємств на основі встановлення пріоритетності напрямків мінімізації фінансового ризику з урахуванням їх поточного фінансового стану та ринкової кон'юнктури. Для цього визначено пріоритетність критеріїв та альтернативних напрямів мінімізації фінансового ризику за критеріями; розраховано глобальний пріоритет альтернатив.

У результаті експертного оцінювання визначено, що пріоритетними напрямками мінімізації фінансового ризику на підприємствах, зайнятих торгівлею сільськогосподарською продукцією, є управління дебіторською заборгованістю (44%), управління оборотністю продажів та запасів (30%), управління кредиторською заборгованістю (12%), управління структурою капіталу (9%). Реалізація зазначених альтернатив забезпечить збалансованість грошових потоків, фінансову стійкість, прибутковість діяльності та високу оборотність активів підприємств, що сприятиме мінімізації рівня фінансового ризику на підприємствах.

Taking into account that the existing methods of assessing and neutralizing financial risks are not universal and are ineffective, the article has improved the system of risk management of enterprises based on the prioritization of the directions of financial risk minimization, taking into account their current financial state and market conditions. For this purpose, priority has been given to the criteria and alternative directions of financial risk minimization according to the criteria; the global priority of alternatives is calculated.

As a result of expert evaluation, it was determined that priority areas for minimizing financial risk in enterprises engaged in trade in agricultural products are the management of accounts receivable (44%), management of turnover of sales and inventories (30%), management of accounts payable (12%), management of capital structure (9%).

The priority of the alternative management of accounts receivable is due to the fact that the enterprises of the investigated industry are engaged in trade in low-liquid commodity with high value. At the enterprises, a significant proportion of receivables is formed, which is the largest in the structure of current assets of enterprises. A significant amount of receivables leads to a diversion of funds from the production process, and its untimely repayment — to the imbalance of cash flows. In addition, a significant amount of receivables creates a risk of its non-return, which negatively affects the profit of enterprises, increasing operational costs. The second most important alternative is the management of sales turnover and inventory. It is the most priority alternative in ensuring the turnover of assets. This is explained by the fact that the increase in sales volumes and the rationalization of assets are immediate factors in ensuring the turnover of assets of enterprises.

Realization of the priority areas of risk management defined in the article will ensure balance of cash flows, financial stability, profitability of activities and high turnover of enterprises assets, which will help to minimize the level of financial risk in enterprises.

Ключові слова: фінансовий ризик, ризик-менеджмент, мінімізація фінансового ризику, збалансованість грошових потоків, прибутковість, фінансова стійкість, управління дебіторською заборгованістю.

Key words: financial risk, risk management, financial risk minimization, balance of cash flows, profitability, financial stability, management of accounts receivable.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

За умови фінансової нестабільності, що характерна не лише для вітчизняної економіки, а також для зарубіжних економік, ефек-

тивність діяльності суб'єкта господарювання залежить не тільки від показників прибутковості, але також і від рівня ризиків, які впливають на фінансово-господарську діяльність.

По-перше, ризики, що супроводжують цю діяльність, виділяються в особливу групу фінансових ризиків, що відіграють найбільш значну роль в загальному "портфелі ризиків" підприємства. По-друге, аналіз і оцінка фінансових ризиків є актуальною темою, адже цей процес безпосередньо впливає на результати діяльності суб'єкта господарювання на ринку. По-третє, управління фінансовими ризиками є комплексною складовою системи управління підприємством.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідженням проблем аналізу, оцінки та управління фінансовими ризиками займалися такі вчені: Malichova E., Durisova M. [1], Florio C., Leoni G. [2], Fraser J., Simkins B. [3], Зоріна О. [4], Hosaka T. [5], Antunes F., Ribeiro B., Pereira F. [6], Терещенко О. [7] та інші.

Домінуюча частка праць вчених в сфері діагностики фінансового ризику на підприємстві орієнтована на дослідження внутрішніх чинників та внутрішніх показників [1—3]. Найбільш поширеними методами діагностики фінансового ризику на підприємстві є економіко-статистичні, суть яких полягає в оцінці дисперсії, середньоквадратичного відхилення, коефіцієнта варіації, бета-коефіцієнту; експертні, що базуються на опитуванні кваліфікованих спеціалістів з подальшою математичною обробкою результатів опитування; аналогові, які дозволяють визначити рівень ризику по окремих найбільш масових операціях підприємства використовуючи власний та зовнішній досвід.

Економіко-статистичний метод дозволяє оцінити індивідуальний або портфельний фінансовий ризик окремих цінних паперів по відношенню до рівня ризику фінансового ринку в цілому [4]. Недоліками цього методу діагностики фінансового ризику є те, що він дозволяє визначити рівень ризиковості окремих операцій (фінансових), а отже, не дає можливості здійснення комплексного аналізу фінансового ризику підприємства. Окрім цього, цей метод носить більше статистичний характер, не даючи економічної оцінки.

Експертні методи оцінки застосовуються в тому випадку, якщо відсутні необхідні статистичні дані для здійснення розрахунків економіко-статистичними методами. Перевагами методу є можливість використання досвіду та інтуїції компетентного фахівця для прийняття оптимальних управлінських рішень, відсутність необхідності точних даних та про-

грамних засобів, простота розрахунків; недоліками — складність у залученні незалежних експертів і забезпеченні об'єктивності їх оцінок.

Метод аналогів використовує базу даних аналогічних об'єктів для виявлення загальних залежностей і перенесення їх на досліджуваний об'єкт [4]. Недоліками цього методу діагностики є обов'язковість наявності аналогів та низька точність оцінки в результаті того, що кожен суб'єкт господарювання індивідуальний і не існує абсолютних аналогів, тому перенесення досвіду іншого не завжди є доцільним та оправданим.

Для діагностики фінансового ризику підприємства використовуються, окрім спеціальних методів оцінки, зазначених вище, методи фінансового аналізу та оцінки ймовірності банкрутства, які характеризуються комплексністю та вищою точністю [5—7].

Не зважаючи на існування значної кількості праць, присвячених аналізу, оцінці та методам нейтралізації фінансових ризиків, існуючі методи оцінки та нейтралізації фінансових ризиків не мають універсального характеру, що зумовлює необхідність їх вдосконалення та адаптації до умов ведення бізнесу конкретного господарюючого суб'єкта та галузі з урахуванням впливу системного ризику. Особливої уваги при цьому потребує розробка заходів з мінімізації фінансових ризиків на підприємствах.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою статті є встановлення пріоритетності напрямів мінімізації фінансового ризику підприємств-дилерів сільськогосподарської техніки з урахуванням їх поточного фінансового стану та ринкової кон'юнктури.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Попит на продукцію підприємств, зайнятих торгівлею сільськогосподарською технікою, а отже, і фінансові показники, і рівень фінансового ризику, залежить від розвитку сільськогосподарської галузі, яка є споживачем продукції таких підприємств.

Доля сільського господарства у структурі ВВП є відносно великою і мала тенденцію до росту у 2010—2011 роках, у 2012 році частка впала на 0,4 п.п., однак протягом наступних років спостерігалось зростання долі у структурі валового продукту за рахунок зростання обсягів виробництва сільськогосподарської продукції. У 2016—2017 роках ідентифікуєть-

Таблиця 1. Показники фінансових результатів діяльності підприємств сільськогосподарської галузі

Показник	Роки				
	2013	2014	2015	2016	2017
Фінансовий результат до оподаткування, млн грн:	15147,3	21677,4	103137,6	91109,5	79546,7
Прибуток, млн грн	26496,5	52171,0	128880,2	103942,2	92990,7
Збитки, млн грн	11349,2	30493,6	25742,6	12832,7	13444,0
Рентабельність операційної діяльності підприємств, %	11,3	20,6	41,7	32,4	22,7
Чистий прибуток (збиток), млн грн	14984,5	21481,3	102849,1	90613,2	79061,9
Прибуток, млн грн	26356,3	51982,4	128592,3	103459,8	92526,9
Збитки, млн грн	11371,8	30501,1	25743,2	12846,6	13465,0

ся низхідна динаміка частки сільського господарства у структурі ВВП [8].

Щодо обсягу інвестицій, то обсяг прямих іноземних інвестицій в український агросектор досягав 776,9 млн дол. у 2014 році, проте скоротився до 502,2 млн дол. у 2016 році та до 500,1 млн дол. у 2017 році [8]. Крім незадовільних макроекономічних факторів в Україні, причиною цього спаду стала поступова втрата актуальності недержавних джерел фінансування для розвитку сільського господарства.

За показниками фінансових результатів сільськогосподарська галузь є прибутковою (табл. 1) [8].

Найвищий позитивний фінансовий результат спостерігається у 2015 році — 128592,30 млн грн, далі йде тенденція до зниження чистого прибутку. Важливим чинником скорочення аграрного виробництва є відсутність в останні роки державної допомоги фермерству та особистим сільським господарствам, низький рівень технічного оснащення виробництва, недоступність кредитів. Однак існують програми державної компенсації вітчизняної техніки, які підтримують сільськогосподарські фермерства і залучають до оновлення їхньої техніки. Так, за даними на 01.01.2019 на фермерство відведено загальну суму підтримки у розмірі — 1 млрд грн Її пропонується розподілити наступним чином: 500 млн грн — на здешевлення кредитів (із них 100 млн грн — для новостворених фермерських господарств); 205 млн грн — на компенсацію вартості с/г техніки та обладнання вітчизняного виробництва; 90 млн грн — на компенсацію вартості насіння; 100 млн грн — на фінансову підтримку обслуговуючих кооперативів; 5 млн грн — на компенсацію вартості дорадчих послуг [8].

Що стосується імпортої сільськогосподарської техніки, то вона є більш надійною ніж вітчизняна. Основні марки, що мають попит в Україні — Case IH, New Holland, Gaspardo, John Deere, LEMKEN. Розглянемо основні дилерські центри даної техніки в Україні.

ТОВ "УкрФармінг" є офіційним дистриб'ютором в Україні таких виробників сільгосптехніки — CASE IH, LEMKEN, MASCIO GASPARDO і FANTINI. Компанія має в своєму розпорядженні сучасні дилерські центри в Харкові, Сумах та Херсоні.

ТОВ "НФМ АГРО" є офіційним дистриб'ютором техніки Case IH в Україні — найбільшого виробника сільськогосподарської техніки. Трактори, комбайни, жатки, сівалки, ґрунтообробна техніка, обприскувачі, прес-підбирачі, системи точного землеробства та багато іншого від світових брендів.

Група компаній "Техноторг" — найбільша в Україні компанія по реалізації сільгосптехніки з часткою ринку 35%. Пропонує найширший асортимент вітчизняної та імпортої техніки: більше 70 постачальників і 2590 найменувань, насіння, добрива, ЗЗР, системи навігації, зернотрейдинг.

Компанія "Агротехніка" є офіційним дилером компаній GASPARDO (Італія), Bednar Strom (Чехія), LANDOLL (США), Mesmar (Італія), дилером заводів країн СНД: Agroland, "Червона зірка", "Тодак", "Схід", "Почвомах", "БілоцерківМАЗ", "Агрореммаш", "Умань-фермаш", "Галещина", "ЛКМЗ", "Агротех", "Бердянський завод сільгосптехніки" та інших заводів-виробників сільгосптехніки в країнах ближнього і далекого зарубіжжя. Компанія "Агротехніка" поставляє сільгосптоваровиробникам весь спектр сільськогосподарської техніки, починаючи з ґрунтообробної та посівної техніки (сівалки і передпосівні агрегати), кормозбиральної та бурякозбиральної техніки, причепів-зерноперевантажувач, закінчуючи зернозбиральними комбайнами імпортої та українського виробництва.

ТОВ "Украгрозапчастина" є офіційним дилером "Червона зірка", "ЛКМЗ", "Богуславська техніка".

ТОВ "AgriStar" є офіційним дилером техніки "John Deere".

Зазначені підприємства-дилери сільськогосподарської техніки виступили об'єктом

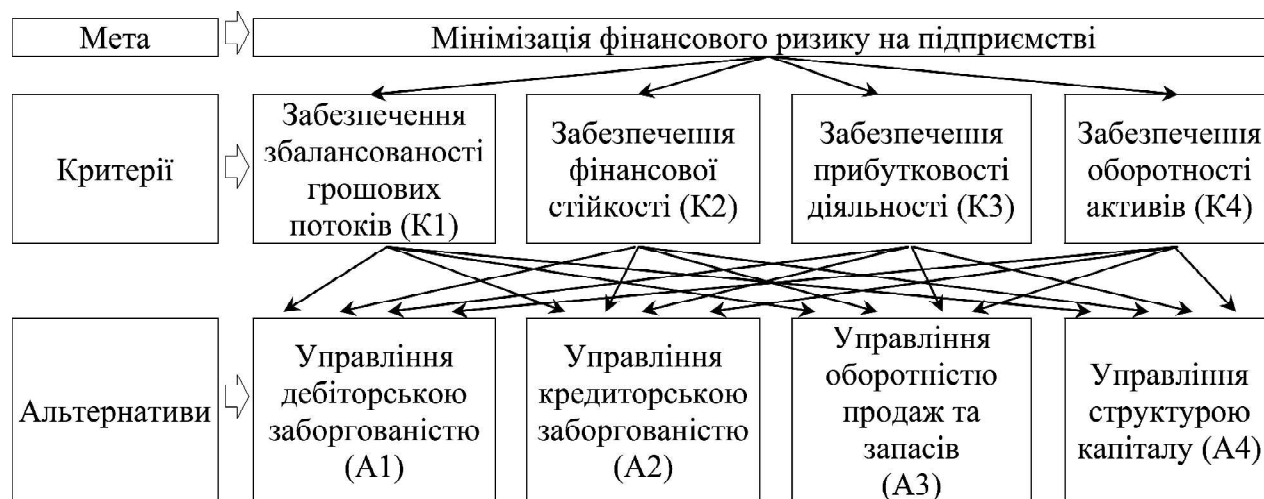

Рис. 1. Ієрархічна модель вибору стратегій мінімізації фінансових ризиків підприємств

удосконалення ризик-менеджменту на підприємствах.

Результати дослідження за цією предметною областю, а саме управління фінансовими ризиками на підприємстві, показують, що існують різноманітні стратегії (напрями) розвитку підприємства, які дозволяють йому покращувати фінансовий результат, збільшувати прибутки та зменшувати збитки, розширювати обсяги продукції та послуг. У статті проведено визначення пріоритетних напрямів мінімізації фінансових ризиків для провідних підприємств — дилерів сільськогосподарської техніки: ТОВ "УкрФармінг", ТОВ "НФМ АГРО", групи компаній "Техноторг", компанії "Агротехніка", ТОВ "Украгрозапчастина", ТОВ "Агрістар". Для цього використано метод аналізу ієрархій, в основі якого лежить принцип попарних порівнянь Т. Сааті. Суть даного методу полягає у виборі оптимальної альтернативи на основі визначення її пріоритетності за обраними критеріями.

Метод дозволяє провести аналіз проблеми. При цьому проблема ухвалення рішення представляється у вигляді ієрархічно впорядкованих таких елементів: мети рейтингування; критеріїв, за якими оцінюються альтернативи; альтернатив; системи зв'язків, що вказують на взаємний вплив критеріїв і рішень. Ієрархія вибору стратегій мінімізації фінансових ризиків підприємств наведено на рисунку 1.

Метою цього методу є розробка заходів щодо управління фінансовими ризиками підприємства, а саме покращення його фінансового стану, стабілізації функціонування, уникнення факторів, що викликають дисбаланс функціонування суб'єкта господарювання. Досліджувані підприємства галузі мають пробле-

ми незбалансованості грошових коштів, а саме: занадто велика дебіторська заборгованість, через що не вистачає власних коштів на повноцінне ведення власної господарської діяльності. Продаючи товар у кредит клієнтам, задля оновлення власних запасів підприємства беруть банківські кредити. З одного боку, використання кредитів є позитивним стимулом для підприємства, проте метою кредитування є не інвестиційний чи інноваційний розвиток компаній, а оновлення запасів, що не приносить прибутку.

Наступний критерій, який обрано для аналізу, — забезпечення фінансової стійкості. Дисбаланс використання грошових коштів призводить до порушення фінансової стійкості, що у свою чергу породжує фінансовий ризик у ході діяльності суб'єкта господарювання.

Основною метою функціонування підприємства є максимізація прибутку, за що відповідає критерій забезпечення прибутковості діяльності. Прибутковість підприємств може бути підвищена за допомогою різних заходів: ефективного управління дебіторською заборгованістю, а саме встановлення лімітів, управління запасами на підприємстві, управління кредиторською заборгованістю, покращення взаємодії між окремими підрозділами підприємства.

Ще одним критерієм обрано забезпечення оборотності активів, що є свідченням ефективності політики продаж підприємств, дохідності активів.

В якості альтернатив було обрано: управління дебіторською заборгованістю, управління кредиторською заборгованістю, управління структурою капіталу та управління

Таблиця 2. Значення пріоритетності критеріїв при виборі напрямів мінімізації фінансових ризиків підприємств-дилерів сільськогосподарської техніки

Критерії	Значення нормованих пріоритетів за експертами										Середньоеометричне значення	Коефіцієнт варіації, %
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10		
K1	0,56	0,54	0,54	0,61	0,50	0,57	0,51	0,58	0,56	0,49	0,54	5,8
K2	0,06	0,07	0,06	0,05	0,07	0,11	0,08	0,04	0,06	0,06	0,06	8,4
K3	0,12	0,11	0,12	0,10	0,15	0,06	0,15	0,13	0,26	0,29	0,14	9,7
K4	0,26	0,28	0,27	0,24	0,29	0,26	0,26	0,25	0,12	0,16	0,23	8,1

Таблиця 3. Значення пріоритетності альтернатив мінімізації фінансових ризиків підприємств за критерієм забезпечення збалансованості грошових потоків

Альтернативи	Значення нормованих пріоритетів за експертами										Середньоеометричне значення	Коефіцієнт варіації, %
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10		
A1	0,57	0,65	0,53	0,56	0,53	0,57	0,52	0,54	0,57	0,57	0,56	6,6
A2	0,13	0,11	0,12	0,13	0,15	0,13	0,32	0,11	0,27	0,13	0,15	9,7
A3	0,27	0,20	0,29	0,26	0,28	0,27	0,12	0,28	0,13	0,27	0,23	8,4
A4	0,04	0,04	0,06	0,05	0,04	0,04	0,04	0,07	0,04	0,04	0,04	7,6

оборотністю продаж та запасів — саме тому, що ці напрями є ключовими у виведенні діяльності досліджуваних підприємств на новий рівень. Потенціал підприємств галузі є високим з огляду на показники розвитку сільськогосподарського ринку, проте на заваді до розвитку стоять деякі проблеми, а також невміння раціонально розподілити кошти за рахунок великої суми дебіторської заборгованості або накопичення занадто великих запасів, що призводять до появи неліквідних товарів та знецінювання коштів. Тому обрані альтернативи допоможуть вирішити проблему мінімізації фінансового ризику на підприємствах галузі.

Згідно з наведеною ієрархією визначаємо найважливішу і найбільш придатну для підприємства альтернативу мінімізації фінансового ризику підприємств (альтернати A1, A2, A3). Підставою для вибору альтернативи є критерії: забезпечення збалансованості грошових потоків (K1); забезпечення фінансової стійкості (K2); забезпечення прибутковості діяльності (K3); забезпечення високих значень показників оборотності активів (K4).

Оцінку пріоритетності критеріїв при виборі альтернатив та альтернатив за критеріями здійснено на підставі попарних оцінок суджень (формули 1—2) [9]:

$$w_i = \sqrt[n]{\prod_{j=1}^n a_{ij}} \quad (1),$$

$$w_{\text{норм}} = w_i / \sum_{i=1}^n w_i \quad (2),$$

де W — компонента власного вектору матриці (середнє значення оцінок пріоритетності);

$W_{\text{норм}}$ — нормований вектор матриці попарних порівнянь (вектор пріоритетів);

a_{ij} — значення елементів матриці.

Оцінка узгодженості думок експертів здійснюється за формулами (3—5) [9]:

$$\lambda = \sum_{i=1}^n a_{ij} \cdot w_{\text{норм } i} \quad (3),$$

$$I_c = (\lambda - n) / (n - 1) \leq 0,2 \quad (4),$$

$$OC = I_c / I_{cc} \quad (5),$$

де λ — власне значення матриці;

I_c — індекс узгодженості;

I_{cc} — середнє значення індексу узгодженості — табличне значення, що залежить від розмірності матриці;

OC — відношення узгодженості;

n — кількість критеріїв (альтернатив).

Для оцінки було використано думки 10 експертів — економістів та комерційних директорів досліджуваних підприємств-дилерів сільськогосподарської техніки. Експертам було запропоновано заповнити матриці попарних порівнянь важливості критеріїв та альтернатив за критеріями, після чого за формулами 1—2 розраховано нормовані значення векторів пріоритетів, які відповідають важливості критеріїв та альтернатив. Для узагальнення думок експертів розраховано середні значення пріоритетності як середньоеометричне значення нормованих векторів по десяти експертах. Результати розрахунків представлені в табл. 2—6.

Із критеріїв найбільш пріоритетним для мінімізації фінансових ризиків підприємств — дилерів сільськогосподарської техніки є критерій забезпечення збалансованості грошових потоків (K1). Його пріоритетність за експертами не нижча рівня 49%. Середнє значення пріоритетності — 54%, що свідчить про абсолютну перевагу даного критерію над іншими. Збалансованість грошових потоків раціоналізує структуру капіталу шляхом зниження необхідності в залученому, що в свою чергу, знизить фінансові витрати підприємства, а отже, призведе до підвищення ефективності діяльності.

Таблиця 4. Значення пріоритетності альтернатив мінімізації фінансових ризиків підприємств за критерієм забезпечення фінансової стійкості

Альтернативи	Значення нормованих пріоритетів за експертами										Середньогометричне значення	Коефіцієнт варіації, %
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10		
A1	0,13	0,11	0,15	0,14	0,08	0,10	0,09	0,13	0,10	0,13	0,11	6,8
A2	0,25	0,25	0,26	0,24	0,17	0,14	0,21	0,25	0,20	0,25	0,22	7,1
A3	0,07	0,08	0,08	0,06	0,14	0,07	0,05	0,07	0,05	0,07	0,07	8,7
A4	0,55	0,56	0,51	0,57	0,61	0,69	0,64	0,55	0,65	0,55	0,59	6,2

Таблиця 5. Значення пріоритетності альтернатив мінімізації фінансових ризиків підприємств за критерієм забезпечення прибутковості

Альтернативи	Значення нормованих пріоритетів за експертами										Середньогометричне значення	Коефіцієнт варіації, %
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10		
A1	0,58	0,56	0,56	0,52	0,63	0,59	0,61	0,51	0,26	0,54	0,52	7,4
A2	0,11	0,12	0,12	0,12	0,11	0,23	0,05	0,16	0,12	0,12	0,12	8,1
A3	0,25	0,26	0,26	0,30	0,21	0,13	0,24	0,28	0,56	0,27	0,26	8,5
A4	0,05	0,06	0,06	0,06	0,05	0,05	0,10	0,05	0,06	0,06	0,06	7,5

Таблиця 6. Значення пріоритетності альтернатив мінімізації фінансових ризиків підприємств за критерієм забезпечення оборотності активів

Альтернативи	Значення нормованих пріоритетів за експертами										Середньогометричне значення	Коефіцієнт варіації, %
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10		
A1	0,28	0,28	0,28	0,27	0,21	0,30	0,19	0,28	0,26	0,26	0,26	6,1
A2	0,05	0,07	0,09	0,05	0,05	0,05	0,06	0,05	0,12	0,05	0,06	7,4
A3	0,58	0,50	0,58	0,59	0,64	0,57	0,65	0,58	0,56	0,61	0,59	5,1
A4	0,09	0,15	0,05	0,09	0,10	0,08	0,10	0,09	0,06	0,08	0,08	6,6

Для підтвердження достовірності експертного оцінювання розраховано показники індексу узгодженості та відношення узгодженості (формули 3—5). Значення індексу узгодженості менше 0,2, та відносною узгодженості менше 0,1 за всіма матрицями свідчать про узгодженість думок експертів при оцінці пріоритетності критеріїв.

Для забезпечення збалансованості грошових потоків першочерговим завданням експерти виділили управління дебіторською заборгованістю (A1) — значення пріоритету 0,56 (табл. 3).

Домінантна пріоритетність альтернативи управління дебіторською заборгованістю при забезпеченні збалансованості грошових потоків зумовлена тим, що підприємства досліджуваної галузі займаються торгівлею низьколіквідним товаром з високою вартістю, тому на підприємствах формується значна частка дебіторської заборгованості, яка є найбільшою в структурі оборотних активів підприємств. Значна сума дебіторської заборгованості призводить до відволікання коштів з виробничого процесу, а її несвоєчасне погашення — до розбалансування грошових потоків.

Щодо другого критерію — забезпечення фінансової стійкості, то для нього пріоритетною альтернативою є управління структурою капіталу (A4) (табл. 4).

Фінансова стійкість характеризується незалежністю підприємств від зовнішніх кредиторів та інвесторів і безпосередньо визначається

структурою капіталу. Пріоритетність управління структурою капіталу для забезпечення фінансової стійкості складає 59%, а в розрізі експертів є не нижчою за 51%.

Значення пріоритетності альтернатив мінімізації фінансових ризиків підприємств за критерієм забезпечення прибутковості наведені в таблиці 5.

Пріоритетність альтернатив за цим критерієм установилася в такому порядку: пріоритетність управління дебіторською заборгованістю (52%), управління оборотністю продаж та запасів (26%), управління кредиторською заборгованістю (12%), управління структурою капіталу (6%). Найвища пріоритетність управління дебіторською заборгованістю зумовлена факторами, описаними вище. Окрім того, значна сума дебіторської заборгованості створює ризик її неповернення, що негативно відображається на прибутку підприємств, збільшуючи операційні витрати.

За критерієм забезпечення оборотності активів найвищий пріоритет має альтернатива управління оборотністю продаж та запасів (A3) — 59% (табл. 6). Це пояснюється тим, що збільшення обсягів продаж та раціоналізація активів — безпосередні фактори забезпечення оборотності активів підприємств.

Для оцінки узгодженості думок експертів щодо виставлення оцінок пріоритетів розраховано коефіцієнт варіації по нормованим значенням пріоритетності за кожним з факторів

(критеріїв, альтернатив). По всіх факторам коефіцієнт варіації не перевищує 10%, що свідчить про високу ступінь узгодженості думок експертів та можливість їх практичного використання.

Розраховані за пріоритетністю альтернатив та критеріїв значення глобального пріоритету вибору напрямку мінімізації фінансового ризику на підприємствах становлять: управління дебіторською заборгованістю — 44%, управління оборотністю продаж та запасів — 30%, управління кредиторською заборгованістю — 12%, управління структурою капіталу — 9%. Значення індексів узгодженості та відносної узгодженості за всіма матрицями та розраховані коефіцієнти варіації свідчать про узгодженість думок експертів та репрезентативність результатів дослідження.

ВИСНОВКИ

У результаті експертного оцінювання визначено, що пріоритетними напрямками мінімізації фінансового ризику на підприємствах, зайнятих торгівлею сільськогосподарською продукцією, є управління дебіторською заборгованістю (44%), управління оборотністю продаж та запасів (30%), управління кредиторською заборгованістю (12%), управління структурою капіталу (9%). Реалізація зазначених альтернатив забезпечить збалансованість грошових потоків, фінансову стійкість, прибутковість діяльності та високу оборотність активів підприємств, що сприятиме мінімізації рівня фінансового ризику на підприємствах.

Література:

1. Malichova E. Evaluation of Financial Performance of Enterprises in IT Sector / E. Malichova, M. Durisova // *Procedia Economics and Finance*. — 2015. — Vol. 34. — P. 238—243.
2. Florio C. Enterprise risk management and firm performance: The Italian case / C. Florio, G. Leoni // *The British Accounting Review*. — 2017. — Vol. 49. — P. 56—74.
3. Fraser J. The challenges of and solutions for implementing enterprise risk management / J. Fraser, B. Simkins // *Business Horizons*. — 2016. — Vol. 59. — P. 689—698.
4. Зоріна О. Методи аналізу фінансових ризиків / О. Зоріна // *Міжнародний збірник наукових праць*. — 2011. — № 2 (20). — С. 221—229.
5. Hosaka T. Bankruptcy prediction using imaged financial ratios and convolutional neural networks / T. Hosaka // *Expert Systems with Applications*. — 2019. — Vol. 117. — P. 287—299.

6. Antunes F. Probabilistic modeling and visualization for bankruptcy prediction / F. Antunes, B. Ribeiro, F. Pereira // *Applied Soft Computing*. — 2017. — Vol. 60. — P. 831—843.

7. Терещенко О. Діагностика неплатоспроможності підприємств як технологія підтримки прийняття фінансових рішень [Електронний ресурс] / О. Терещенко, М. Стецько // *Ефективна економіка*. — 2017. — № 3. — Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5521>

8. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

9. Saaty T. The possibility of group choice: Pairwise comparisons and merging functions / T. Saaty, L. Vargas // *Social Choice and Welfare*. — 2012. — Vol. 38 (3). — P. 481—496.

References:

1. Malichova, E., and Durisova, M. (2015), "Evaluation of Financial Performance of Enterprises in IT Sector", *Procedia Economics and Finance*, vol. 34, pp. 238—243.
 2. Florio, C. and Leoni, G. (2017), "Enterprise risk management and firm performance: The Italian case", *The British Accounting Review*, vol. 49, pp. 56—74.
 3. Fraser, J., and Simkins, B. (2016), "The challenges of and solutions for implementing enterprise risk management", *Business Horizons*, vol. 59, pp. 689—698.
 4. Zorina, O. (2011), "Methods of analysis of financial risks", *Mizhnarodnyy zbirnyk naukovykh prats*, vol. 2 (20), pp. 221—229.
 5. Hosaka, T. (2019), "Bankruptcy prediction using imaged financial ratios and convolutional neural networks", *Expert Systems with Applications*, vol. 117, pp. 287—299.
 6. Antunes, F. Ribeiro, B. and Pereira, F. (2017), "Probabilistic modeling and visualization for bankruptcy prediction", *Applied Soft Computing*, vol. 60, pp. 831—843.
 7. Tereshchenko, O. and Stetsko, M. (2017), "Diagnosis of insolvency of enterprises as a technology to support financial decision-making", *Efektivna ekonomika*, [Online], vol. 3, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=-1&z=5521> (Accessed 25 Feb 2019).
 8. State Statistics Service of Ukraine (2019), available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (Accessed 25 Feb 2019).
 9. Saaty, T. and Vargas, L. (2012), "The possibility of group choice: Pairwise comparisons and merging functions", *Social Choice and Welfare*, vol. 38 (3), pp. 481—496.
- Стаття надійшла до редакції 04.03.2019 р.*

УДК 338.242.4

М. В. Корінь,

к. е. н., доцент кафедри економіки та управління виробничим і комерційним бізнесом,
Український державний університет залізничного транспорту

DOI: 10.32702/2306-6792.2019.6.40

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ СПІЛЬНИХ ВИРОБНИЦТВ ЗА УЧАСТЮ ЗАЛІЗНИЧНОГО ТРАНСПОРТУ В УМОВАХ ТРАНСКОРДОННОЇ СПІВПРАЦІ

M. Korin,

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor of Department of Economics and Management
of Industrial and Commercial Business, Ukrainian State University of Railway Transport

STATE REGULATION OF DEVELOPMENT OF JOINT VENTURES WITH PARTICIPATION OF RAILWAY TRANSPORT IN THE CONDITIONS OF CROSS-BORDER COOPERATION

У статті автором досліджено тенденції розвитку залізничного транспорту, більшість з яких відображає поширення деструктивних процесів у цій галузі. Обґрунтовано першочерговість вирішення питань налагодження матеріально-технічного забезпечення розвитку залізничного транспорту і здійснення реконструкції та модернізації залізничної колії і рухомого складу. Встановлено, що ефективним інструментом подолання наявних деструктивів і забезпечення розвитку залізничної галузі, зокрема її інфраструктурної складової, є активізація процесів міжгалузевої виробничої співпраці на міжнародному рівні за участю залізничного транспорту. На основі ґрунтовного аналізу світової практики реалізації виробничих коопераційних зв'язків встановлено, що найбільш доцільною формою співпраці підприємств залізничного машинобудування, з постачання матеріалів, комплектуючих та агрегатів для залізничної галузі, і, безпосередньо, залізничного транспорту є створення спільних виробництв. Визначено, що реалізація такого роду масштабних інфраструктурних проектів з розбудови залізничного транспорту в значній мірі залежить від державного регулювання цієї сфери і застосування державою інструментів підтримки їх впровадження. Розкрито інструменти сприяння розвитку спільних виробництв за участю залізничного транспорту в умовах розширення транскордонної співпраці.

In the article the author investigates the trends in the development of railway transport, most of which reflects the spread of destructive processes in this industry, namely: reducing the volume of transportation of goods and passengers, the aggravation of the critical level of wear and tear of railway infrastructure and rolling stock and deepening its deficit, in particular locomotive traction, the increase in the cost of material and technical resources to meet the needs of the railway industry, the lack of full compensation for the implementation of preferential transportation, reducing tax preferences for the railway industry. Priority of the decision of questions of adjustment of material support of development of railway transport and implementation of reconstruction and modernization of railway tracks and rolling stock is proved. It is established that an effective tool for overcoming the existing destructive and ensuring the development of the railway industry, in particular its infrastructure component, is the activation of the processes of intersectional production cooperation at the international level with the participation of railway transport. On the basis of a thorough analysis of the world practice of implementation of production cooperation relations found that the most appropriate form of cooperation of enterprises of railway engineering, supply of materials, components and assemblies for the railway industry, and, directly, rail transport is the creation of joint ventures. It is determined that the implementation of such large-scale infrastructure projects for the development of railway transport largely depends on the state regulation of this sphere and the state's use of tools to support their implementation. The author reveals the tools to promote the development of joint ventures with the participation of rail transport in the context of expanding cross-border cooperation, which are systematized in the following groups as institutional and regulatory, budget and fiscal, customs and tariff, financial and investment, information and advisory tools. The formation of a favorable institutional basis for the development of inter-state production cooperation with the participation of rail transport on the basis of the use of these tools will create prerequisites for increasing the interest of foreign companies in rail transport and the transformation of their ideas about the level of its investment attractiveness.

Ключові слова: залізничний транспорт, державне регулювання, міжгалузева виробнича кооперація, спільне виробництво, інструменти сприяння розвитку спільних виробництв.

Keywords: railway transport, state regulation, intersectoral production cooperation, joint ventures, tools to promote the development of joint ventures.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Сьогодні становище державного монополіста залізничної галузі характеризується вкрай негативними тенденціями, що виражаються в

зниженні обсягів перевезень вантажів та пасажирів, загостренні критичного рівня зношеності залізничної інфраструктури та рухомого складу і поглибленні дефіциту останнього,

зокрема локомотивної тяги, зростанні вартості матеріально-технічних ресурсів для забезпечення потреб залізничної галузі, відсутності повноцінних компенсаційних виплат за здійснення пільгових перевезень, скороченні податкових преференцій для залізничної галузі. Вплив низки деструктивних факторів в умовах незавершеності реформаційних перетворень призводить до неабияких фінансових втрат, що за відсутності прийняття конструктивних управлінських рішень може стати каталізатором втрати технічної можливості залізничного транспорту здійснювати перевезення і в кінцевому підсумку зумовити винесення остаточного суворого вердикту щодо його інтеграції в міжнародний транспортно-логістичний простір.

Нині першочергового вирішення потребує питання організації належного матеріально-технічного забезпечення розвитку залізничного транспорту, у тому числі його виробничо-технологічного комплексу, здійснення реконструкції та модернізації залізничної колії і рухомого складу. Однак вагомими перепонами для виконання зазначених завдань є високий рівень імпортозалежності АТ "Укрзалізниця" та її філій від постачання запчастин і комплектуючих іноземних компаній, залежність від їх цінової політики, що в умовах критичної обмеженості власних фінансових ресурсів унеможливає здійснення належної модернізації та оновлення залізничної інфраструктури і рухомого складу.

Перспективним напрямом подолання зазначених деструктивів і забезпечення розвитку залізничного транспорту в умовах розширення транскордонного співробітництва є поглиблення міждержавної виробничої кооперації як базису створення і подальшого впровадження інтелектуальних та інноваційно-технологічних рішень у залізничній галузі.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Питання державного регулювання розвитку залізничного транспорту, зокрема в аспекті розширення операційних взаємозв'язків, активно висвітлюється вітчизняними вченими. Особливого зацікавлення викликають публікації таких науковців: В. Гудкова, В. Дикань, Ю. Єлагін, В. Овчиннікова, Г. Озерська, О. Полякова, І. Токмакова, О. Шраменко та ін. [1—8]. Вченими досить детально розкрито питання державного регулювання залізничного транспорту в умовах реформування і на основі аналізу сучасного стану залізничної галузі запро-

поновано напрями удосконалення державної політики у цій сфері.

Відаючи належне науковим здобуткам, варто зазначити, що більш ґрунтовного дослідження потребує питання визначення організаційної форми розширення міждержавної виробничої кооперації за участю залізничного транспорту і уточнення інструментарію державної підтримки її розвитку. У зв'язку з цим метою даної статті визначено необхідність аналізу сучасних організаційних форм міждержавної виробничої кооперації, зокрема у сфері залізничного транспорту, визначення найбільш доцільної форми співпраці і здійснення систематизації дієвих інструментів сприяння розвитку виробничої кооперації на міждержавному рівні.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Останніми роками відбувається падіння обсягів перевезень, що в умовах зростання їх собівартості, призводить до значного скорочення фінансових можливостей для реалізації інвестиційних проектів інноваційно-технологічної модернізації залізничного транспорту. На тлі критичного зростання рівня зносу залізничної інфраструктури і рухомого складу зменшення видатків на здійснення їх ремонту значно перешкоджає підтриманню їх в належному стані, спричиняє почастищення випадків проведення позапланових ремонтів і призводить до поглиблення дефіциту тягового рухомого складу для забезпечення своєчасних залізничних перевезень.

Так, рівень скорочення видатків на ремонт пасажирських електровозів та тепловозів у 2017 р. порівняно до 2012 р. досягнув 66 % та 47 % відповідно, вантажних електровозів і тепловозів — 47 % та 27 %, маневрових тепловозів — 56 %. У результаті відбулося зростання випадків позапланових ремонтів, кількість яких за 11 місяців 2018 р. досягла 7,7 тис., а за аналогічний період 2017 р. — 5,5 тис. випадків [9]. За офіційними даними парк тягового рухомого складу АТ "Укрзалізниця" на сьогодні складає 3396 локомотивів, з яких експлуатується 2209 од. Решта одиниць тягового рухомого складу не працюють або знаходяться на ремонті. За останні 10 років унаслідок старіння рухомого складу, порушення умов та термінів експлуатації, проведення технічного обслуговування і капітальних ремонтів українська залізниця втратила близько 32 % локомотивів магістрального і 41 % маневрового робочого парку. За даними транспортного комітету Верховної Ради України станом на 1 травня 2018 р.

768 локомотивів мають перепробіг по капітальному ремонту, 297 локомотивів — перепробіг з поточних ремонтів. Проте, за вісім місяців 2018 р. проведено капітальний ремонт лише 55 локомотивів при плані 222 од. [10]. Закупівля нового рухомого складу передбачена рамковою угодою з американською компанією General Electric. Зокрема передбачається здійснення поставки 225 тепловозів до 2034 р. і проведення модернізації 75 тепловозів існуючого парку [11]. За офіційними даними станом на початок лютого 2019 р. відбулася поставка 30 нових тепловозів, що передбачено наголошеною угодою. Зважаючи на вищесказане, слід відзначити, що ситуація з парком тягового рухомого складу є досить складною. Подальше ігнорування наголошених проблем і здійснення мінімального обсягу закупівель і модернізації тягового рухомого складу може призвести до критичного падіння обсягів перевезень залізничним транспортом і практичної втрати АТ "Укрзалізниця" статусу монополіста на ринку залізничних перевезень.

Ситуація з вагонним парком АТ "Укрзалізниця" також є не втішною. Загальна кількість вантажних вагонів досягає 104,1 тис. од., з яких робочими є близько 64 %, а рівень їх зносу сягає понад 90 %. Парк пасажирських вагонів містить 4,5 тис. од., з яких експлуатується близько 66 %, рівень зносу відповідно зафіксовано на рівні 87 %. Слід зазначити, що останніми роками звичайно активізувався процес оновлення вагонного парку залізничного транспорту. Так, за 2015—2017 рр. закуплено 59 пасажирських і 3 795 вантажних вагонів вітчизняного виробництва, вагому частку яких виготовлено на власних вагоноремонтних потужностях [12—13]. За 2018 р. вагонний парк поповнився на 3351 вантажних та 8 пасажирських вагонів [14—15].

У цьому контексті варто зазначити, що керівництвом АТ "Укрзалізниця" окреслено амбітні плани щодо реалізації політики імпорто-заміщення запасних частин, що використовуються залізничною галуззю. Визначено 230 позицій запчастин, що потребують заміни в 2019 р., обсягову потребу в яких зафіксовано на рівні 575 тис. од. Завдяки цьому економіка країни зможе отримати замовлення на рівні понад 1,5 млрд грн і згенерувати 8 тис. додаткових робочих місць. За прикладом оновлення парку вантажних вагонів, що дало потужний імпульс вагонобудівним заводам, можна стимулювати вітчизняне машинобудування в заміщенні тих позицій, котрі імпортуються [16].

Звичайно, деякі кроки щодо покращення стану рухомого складу залізничного транспор-

ту відбуваються. Проте вітчизняні фахівці надзвичайно занепокоєні питанням недалекого майбутнього діючої політики стосовно як власне залізничної галузі, так і національної економіки в цілому. Оскільки остання є вкрай залежною від залізничного транспорту не тільки як інфраструктурної галузі, що здійснює перевезення, але й від її стимулюючої ролі для розвитку інших галузей, зокрема підприємств матеріально-технічного забезпечення потреб залізниці і залізничного машинобудування.

У світлі сказаного варто зазначити, що вітчизняні вчені і експерти у сфері залізничного транспорту знаходяться в постійному пошуку дієвих інструментів подолання наявних деструктив і забезпечення розвитку залізничної галузі, зокрема її інфраструктурної складової. Найбільш ефективним інструментом виділяють активізацію міжгалузевих коопераційних процесів на міжнародному рівні і залучення до них вітчизняного залізничного транспорту.

Формування партнерства за участю залізничного транспорту обумовлює появу специфічних факторів конкурентоспроможності як окремих підприємств-учасників цієї системи, так і галузі в цілому. Задля досягнення конкурентоспроможності вітчизняного залізничного транспорту на світовому транспортному ринку доцільним є створення партнерства за участю залізничного транспорту на міжнародному рівні, що забезпечить інтеграцію вітчизняної транспортної системи до європейської та міжнародної транспортних систем, участь у формуванні міжнародної транспортно-логістичної інфраструктури, створить передумови для розвитку високошвидкісних інтермодальних перевезень і отримання Україною статусу транзитної держави та ін. [7].

Вчені зазначають, що в умовах орієнтації держав на європейську інтеграцію цілком логічним є створення додаткових умов для вільного пересування товарів, послуг, капіталів та людей. На вирішення цього завдання, поряд з іншим, спрямовано розбудову прикордонної і транспортної інфраструктури. Транскордонне співробітництво, з огляду на його специфіку, об'єктивно впливає на розвиток системи пунктів пропуску через державний кордон, спеціальних контрольних служб, митних пунктів, автомобільних, залізничних доріг, трубопроводів, ліній електропередач, мережі страхових, банківських, інформаційних та інших закладів, сервісне обслуговування [1].

Так, наприклад, розбудову мережі транспортно-логістичних кластерів у прикордонних регіонах України визначають важливим чинни-

ком інтеграції держави у систему світогосподарських зв'язків, а також вагомим чинником її євроінтеграції через транскордонне партнерське співробітництво окремих регіонів. Це обумовлено спрямованістю мережі транспортно-логістичних кластерів прикордонних регіонів на підвищення якості транспортно-логістичного обслуговування транзитних вантажопотоків не тільки на мережі міжнародних транспортних коридорів, але й мережею транспортних мереж окремих регіонів, що беруть участь у транскордонному співробітництві [6].

Наприкінці 2008 р. йшла мова про проект створення транскордонного індустріального парку з елементами логістики на кордоні України та Угорщини і в подальшому розбудови системи такого роду парків на прикордонній території з іншими країнами-сусідами України [17]. Однак, інформації щодо практичної реалізації цього проекту опубліковано не було, а в реєстрі індустріальних (промислових) парків такого роду структури не міститься.

Відтак станом на початок лютого 2019 р. у Реєстрі індустріальних (промислових) парків зафіксовано 38 таких суб'єктів діяльності [18]. Так, у м. Дніпро передбачається створення індустріального парку Innovation Forpost, що міститиме офіси і R&D центри, виставковий комплекс з інноваційним музеєм науки, тестову площадку HureUA, бізнес-інкубатори, навчальні кампуси та інші об'єкти соціальної інфраструктури. Вартість такого проекту оцінюють у 2,7 млрд грн, з яких 9,93 % планується залучити з міського бюджету, 9,45 % — з державного, решта фінансування — за рахунок коштів інвесторів і керуючої компанії [19]. Для транспортної галузі найбільш важливим проектом є створення тестової площадки для розвитку транспорту п'ятого покоління, зокрема технології Hyperloop, прогнозована швидкість якого в майбутньому досягатиме 1200 км/год. Наразі над його розробкою працює 10 компаній: чотири з них в США, інші в Канаді, Іспанії, Індії, Нідерландах і Польщі. Планується, що вакуумний транспорт з'єднає всі мегаполіси в світі [20].

Зважаючи на середню швидкість залізничного транспорту в Україні — 58,2 км/год і на те, що в країні наразі відсутній високошвидкісний рух, а перевезення обмежуються лише швидкісними, що пов'язано з спільним використанням інфраструктури для пасажирських та вантажних залізничних перевезень, то для впровадження в Україні високошвидкісного руху і використання технології Hyperloop необхідне будівництво саме нових ліній. Однак

подальші дослідження щодо впровадження проектів мають спиратися на вивчення пасажиропотоків і вантажопотоків з урахуванням експортно-імпортних та транзитних напрямків. Також потрібно враховувати плани країн-сусідів щодо побудови транспортної системи Hyperloop, що дозволить об'єднати Україну і Європу в єдину мережу. За попередніми висновками нині найбільш вірогідним міжнародним напрямом є співпраця з Польщею, в якій створено компанію Hure Poland, концепція якої полягає в тому, щоб поступово додати нові елементи до існуючої залізничної системи і збільшити швидкість руху поїзду. У подальшому компанія планує розвинути швидкість близько 600 км/год для вантажних перевезень у тунельному вакуумі. Однак використання досвіду Польщі стикається з низкою перепон, пов'язаних насамперед з необхідністю перебудови залізничної колії відповідно до європейського стандарту і розділенням вантажного та пасажирського руху [20].

Однак, попри існування певних технічних обмежень, можливість реалізації таких масштабних інфраструктурних проектів обмежується і відсутністю державної участі в їх реалізації. Наразі існує потреба не лише в гармонізації транспортного законодавства шляхом утвердження Регламентів і Директив ЄС, але й у розробленні законодавчого базису державного регулювання розвитку спільних виробництв для потреб залізничного транспорту.

Державне регулювання створення і функціонування транскордонних індустріальних парків регулювання Законом України "Про індустріальні парки" і відповідними міжнародними договорами. Зокрема згідно з чинним законодавством державою можуть бути застосовані такі інструменти стимулювання створення та розвитку індустріальних парків як залучення коштів державного та місцевого бюджетів, зокрема надання безвідсоткових кредитів і цільового фінансування на безповоротній основі, застосування податкових та митних преференцій, звільнення від пайової участі у розвитку місцевої інфраструктури у разі будівництва інвесторами виробничих об'єктів у межах території відповідних парків, здійснення інформаційної і консультативної підтримки їх розбудови тощо [21].

Одним із ефективних напрямів міжгалузевої виробничої співпраці на міжнародному рівні і дієвих інструментів залучення іноземних інвестицій виділяють також створення так званих спільних підприємств. Нині їх правовий статус визначається Законами України "Про

режим іноземного інвестування" і "Про зовнішньоекономічну діяльність", згідно з якими спільне виробництво визначають як підприємство з іноземними інвестиціями, питома вага яких у статутному капіталі, за його наявності, становить не менше 10 %. Тобто іноземні інвестиції здійснюються у формі часткової участі у підприємстві, що створюється спільно з українськими юридичними та фізичними особами або шляхом придбання частки діючих підприємств. Слід зазначити, що у випадку, коли суб'єктами підприємницької діяльності реалізуються інвестиційні проекти із залученням іноземних інвестицій відповідно до державних програм розвитку пріоритетних галузей економіки, соціальної сфери і територій, може встановлюватися пільговий режим інвестиційної та іншої діяльності [22].

Законом України "Про зовнішньоекономічну діяльність" передбачено використання різних видів правових режимів для іноземних суб'єктів господарської діяльності, зокрема можливо застосування режиму найбільшого сприяння і спеціального режиму, які надають змогу отримання деякого обсягу прав, преференцій та пільг щодо мит, податків та зборів [23].

В якості перспективних учасників спільних підприємств за участю залізничного транспорту можна розглядати як країн-сусідів, так і держави, в яких працюють світові лідери у галузі залізничного машинобудування і постачання матеріалів, комплектуючих та агрегатів для залізничної галузі.

Варто згадати, що на початку 2018 р. американська корпорація GE Transportation підписала рамкову 15-річну угоду з АТ "Укрзалізниця" вартістю близько 1 млрд дол. про партнерство в оновленні та модернізації рухомого тягового складу залізничного транспорту. Перший етап контракту, що передбачає поставку 30 вантажних дизельних локомотивів GE TE33A з рівнем локалізації 10 %, уже виконано. Слід зазначити, що рамкова угода передбачає доведення рівня локалізації виробництва до 40 %, а обсяг поставок локомотивів GE вказаної серії Evolution до 2034 року досягне 225 од. Також, у рамках реалізації угоди в Україні повинна бути створена база для довгострокового технічного обслуговування тепловозів [24].

Крім цього, у квітні 2018 року французька компанія Alstom оголосила про наміри запуску проекту спільного виробництва електровозів в Україні для задоволення потреб АТ "Укрзалізниця". Відтак йшла мова про високу ступінь локалізації виробництва на українських

підприємствах. Також компанією розглядаються можливість відкриття представництва в Києві і створення технологічного хаба з виготовлення запчастин для забезпечення виробничих потужностей компанії. У зв'язку з чим відбувається пошук відповідного майданчику для відкриття спільних або нових виробничих потужностей [25].

У світлі сказаного варто відзначити, що компанія Alstom представлена в більш ніж 60 країнах і має понад 100 виробничих об'єктів по всьому світу. Протягом останніх років компанія Alstom локалізувала виробництво в Казахстані, Індії, Алжирі [26]. Так, такого роду спільним підприємством "Gibela", заснованого компанією Alstom, місцевими компаніями Ubumbano Rail і New Africa Rail, у Південній Африці побудовано завод для виробництва парку з 580 приміських поїздів X'Trapolis Mega, які буде випущено протягом найближчих 10 років для агентства пасажирських залізниць Південної Африки (PRASA). Для реалізації умов проекту локалізації виробництва, що мало становити щонайменше 65 % від вартості контракту, компанія Gibela залучила вітчизняних постачальників матеріалів та деталей, і, що не менш важливо для розвитку національної економіки, понад 4,7 тис. робочих місць у країні підтримуються діяльністю компанії [27].

У світовій практиці зафіксовано низку прикладів ефективно діючих спільних підприємств, що стали осередком створення і реалізації інноваційних рішень у сфері залізничного транспорту. Беручи до уваги цей факт і враховуючи скрутне становище вітчизняної залізничної галузі варто зазначити, що поглиблення міждержавної виробничої кооперації за участю залізничного транспорту на основі створення спільного підприємства є гарною можливістю для забезпечення його інноваційного та інтелектуального розвитку. У цьому випадку державою має ініціюватися процес створення сприятливого інституціонального середовища для реалізації проекту і застосування інструментів розширення співпраці у цьому сегменті (табл. 1).

Інструменти сприяння розвитку спільних виробництв за участю залізничного транспорту в умовах розширення транскордонної співпраці варто систематизувати за такими групами як інституціонально-регуляторні, бюджетно-податкові, митно-тарифні, фінансово-інвестиційні, інформаційно-консультативні інструменти.

Таблиця 1. Інструменти сприяння розвитку спільних виробництв за участю залізничного транспорту в умовах розширення транскордонної співпраці

Група	Деталізація інструментів
Інституціонально-регуляторні інструменти	<ul style="list-style-type: none"> - удосконалення законодавства у сфері міждержавної виробничої кооперації; - розширення спектру законодавчо закріплених інструментів державно-приватного партнерства, зокрема прийняття оновленого закону про концесії; - мінімізація адміністративного та фіскального тиску на суб'єкти міждержавної виробничої кооперації; - всебічна державна підтримка в процесі оформлення реєстраційних, дозвільних та іншого роду документів при створенні суб'єкта міждержавної виробничої кооперації; - надання державою гарантій щодо сприяння в підключенні до інженерних мереж тощо
Бюджетно-податкові інструменти	<ul style="list-style-type: none"> - впровадження спеціального податкового режиму; - застосування податкових преференцій, зокрема зниження податку на додану вартість для підприємств, що ініціюють виробництво продукції у рамках імпортозаміщення, введення пільги щодо сплати податку на землю і нерухоме майно; - звільнення від оподаткування, зокрема застосування режиму податкових канікул, і в подальшому оподаткування за зниженою ставкою; - звільнення від сплати військових та інших обов'язкових зборів; - бюджетне фінансування розвитку інфраструктури підтримки суб'єктів міждержавної виробничої кооперації; - фінансування державою витрат на розробку проектної документації; - часткова компенсація вартості придбання техніки у суб'єкта міждержавної виробничої кооперації у випадку рівня локалізації виробництва понад 50 %; - надання безвідсоткової державної позики; - часткова компенсація лізингових та факторингових платежів, пов'язаних із закупівлею устаткування для модернізації виробничої бази; - розробка бюджетних програм щодо сприяння процесам імпортозаміщення; - часткова компенсація відсоткової ставки за кредитами, пов'язаними з модернізацією виробничої бази підприємств, спрямованих на імпортозаміщення і експорт; - налагодження довгострокових контрактних відносин держави з національними виробниками тощо
Митно-тарифні інструменти	<ul style="list-style-type: none"> - введення тимчасової заборони або обмеження (імпоротної квоти) на ввезення визначеної групи матеріалів, запчастин, комплектуючих, агрегатів; - впровадження антидемпінгових заходів; - застосування компенсаційного мита або звільнення від сплати мита на ввезення обладнання та устаткування для модернізації виробничої бази тощо
Фінансово-інвестиційні інструменти	<ul style="list-style-type: none"> - надання державного замовлення; - співфінансування інвестиційних проектів розвитку міждержавної виробничої кооперації; - участь держави в акціонуванні капіталу суб'єктів міждержавної виробничої кооперації; - державне фінансування за рахунок коштів спеціальних державних фондів; - використання сучасних інструментів фінансування, зокрема інструменту проектного фінансування тощо
Інформаційно-консультативні інструменти	<ul style="list-style-type: none"> - створення інформаційно-комунікативної платформи співробітництва у сфері міждержавної виробничої кооперації; - ініціація державою міжнародного обміну досвідом між державами-учасниками проекту виробничої кооперації; - забезпечення інформаційної та консультативної підтримки суб'єктів міждержавної виробничої кооперації тощо

Формування сприятливого інституціонального базису для розвитку міждержавної виробничої кооперації за участю залізничного транспорту на основі застосування перелічених інструментів створить передумови для активізації зацікавленості іноземних компаній до АТ "Укрзалізниця" і трансформації їх уявлення про рівень його інвестиційної привабливості. Крім цього, варто відзначити, що організація

міждержавної виробничої кооперації за участю залізничного транспорту з високим рівнем локалізації виробництва в Україні дозволить забезпечити інноваційно-технологічне оновлення і модернізацію залізничного транспорту, сприятиме регіональному розвитку прикордонних територій, слугуватиме поштовхом до активізації інвестиційних процесів у країні і збільшення обсягів залучених інвестицій.

ВИСНОВКИ

Таким чином, беручи до уваги визначені тенденції розвитку залізничного транспорту, варто зазначити, що його сьогочасний стан можна охарактеризувати виключно як кризовий. Встановлено, що в результаті впливу низки деструктивних факторів в умовах незавершеності процесів реформування залізничний транспорт зазнає неабияких фінансових втрат, що при відсутності прийняття відповідних управлінських рішень може призвести до втрати технічної можливості залізничного транспорту здійснювати перевезення і до нівелювання можливостей щодо його інтеграції в міжнародний транспортно-логістичний простір. Встановлено, що дієвим інструментом подолання визначених деструктив і забезпечення розвитку залізничної галузі, зокрема її інфраструктурної складової, є активізація процесів міжгалузевої виробничої співпраці на міжнародному рівні за участю залізничного транспорту. Визначено, що найбільш доцільною формою співпраці підприємств залізничного машинобудування, з постачання матеріалів, комплектуючих та агрегатів для залізничної галузі, і, безпосередньо, залізничного транспорту є створення спільних виробництв. Встановлено, що попри існування певних технічних обмежень, можливість реалізації таких масштабних інфраструктурних проектів обмежується і відсутністю державної участі в їх реалізації. Розглянуто законодавчо закріплені ініціативи державної підтримки у сфері створення і функціонування спільних підприємств. Систематизовано інструменти сприяння розвитку спільних виробництв за участю залізничного транспорту в умовах розширення транскордонної співпраці за такими групами як інституціонально-регуляторні, бюджетно-податкові, митно-тарифні, фінансово-інвестиційні та інформаційно-консультативні інструменти.

Література:

1. Газуда Л.М., Рубіш М.А. Реалізація спільних проектів транскордонного співробітництва: монографія. — Ужгород: Видавництво ФОП Сабов А. — М., 2015. — 276 с.
2. Гудкова В., Тютюн Ю. Структурно-функціональний аналіз державного регулювання розвитку залізничного транспорту // Збірник наукових праць ДЕУТ. Серія "Економіка і управління". — 2015. — Вип. 33. — С. 70—77.
3. Дикань В.Л., Островерх Г.Є. Удосконалення механізмів державного управління розвитком залізничної галузі України у євроінтеграційному векторі // Вісник економіки транспорту і промисловості. — 2018. — № 62. — С. 11—19.
4. Єлагін Ю.В., Брильов Д.І., Зубарева Л.А. Реформування Укрзалізниці: стан та особливості // Вісник економіки транспорту і промисловості. — 2018. — № 63. — С. 75—82.
5. Овчиннікова В.О. Особливості державного регулювання розвитку залізничного транспорту в Україні // Економіка і суспільство. 2017. № 12. URL: http://economyandsociety.in.ua/journal/12_ukr/20.pdf
6. Озерська Г.В. Транспортно-логістичні кластери як основа реалізації транскордонного співробітництва // Глобальні та національні проблеми економіки. — 2015. — Вип. 3. URL: <http://global-national.in.ua/archive/3-2015/26.pdf>
7. Токмакова І.В. Теоретико-методологічні основи забезпечення гармонійного розвитку залізничного транспорту України: дис. ... д-р екон. наук: 08.00.03 // Український державний університет залізничного транспорту. — Харків, 2015. — 455 с.
8. Шраменко О. В., Полякова О. М. Державне регулювання природних монополій в умовах глобальної економіки та розвитку науково-технічного прогресу // Економіка та суспільство. — 2018. — № 16. — С. 226—232. URL: http://economyandsociety.in.ua/journal/16_ukr/35.pdf
9. Технічний стан локомотивного парку Укрзалізниці не покращиться без індексації тарифів // Залізничний інформаційний портал. Медіацентр "Магістраль" АТ "Укрзаліниця". URL: <https://info.uz.ua/articles/tekhnichniy-stand-lokomotivnogo-parku-ukrzaliznitsi-nepokrashchitsya-buz-indeksatsii-tarifiv>
10. Чи може Україна випускати сучасні локомотиви. URL: <https://railexpoua.com/novyny/chy-mozhe-ukraina-vypuskaty-suchasni-lokomotyvy/>
11. Пока неясно, когда на железную дорогу придет частная тяга — "Укрзаліниця". URL: <https://delo.ua/business/poka-ne-jasno-kogda-na-zheleznuju-dorogu-pridet-347322/>
12. Інтегрований звіт ПАТ "Укрзаліниця" // Офіційний веб-сайт АТ "Укрзаліниця". URL: <http://www.uz.gov.ua/>
13. Основні аспекти Стратегії розвитку ПАТ "Укрзаліниця" 2017-2021 роки // Офіційний веб-сайт АТ "Укрзаліниця". URL: http://www.uz.gov.ua/files/file/Strategy_Presentation_1405_fin.pdf
14. У 2018 році Укрзаліниця отримала рекордну за чверть століття кількість вантажних

вагонів: збудувала та придбала майже 3,5 тисячі. Євген Кравцов // Офіційний веб-сайт Центру інформації транспорту України. URL: <https://railway-publish.com/>

15. У 2018 році "Укрзалізниця" збільшила пасажиропотік майже на 4 млн URL: <https://glavcom.ua/economics/finances/u-2018-roci-ukrзалізниця-zbilshila-pasazhiropotik-mayzhe-na-4-milyoni-558731.html>

16. "Укрзалізниця" планує замінити запчастини російського виробництва українськими. URL: <https://ua.interfax.com.ua/news/economic/554934.html>

17. Індустріальний парк "Берег-Карпати" створять на Закарпатті. URL: <https://ua-reporter.com/uk/content/industrialnyy-park-bereg-karpaty-stvoryat-na-zakarpatti>

18. Інформація про індустріальні (промислові) парки, включені до Реєстру індустріальних (промислових) парків // Офіційний веб-сайт Міністерства економічного розвитку і торгівлі України. URL: <http://www.me.gov.ua/>

19. Індустріальний парк Innovation Forpost у Дніпрі обійдеться в 2,7 млрд грн URL: <https://mind.ua/news/20187971-industrialnij-park-innovation-forpost-u-dnipri-obijetsya-v-27-mlrd-grn>

20. Перспективи розвитку транспорту п'ятого покоління в Україні // Інститут економіки та прогнозування Національної академії наук України. URL: <https://ukranews.com/ua/news/611235-prognozovanyi-rozklad-hyperloop-do-lvova-37-khvylyn-do-kharkova-33-khvylyny>

21. Про індустріальні парки: Закон України від 21.06.2012 р. № 5018-VI. Із змінами та доповненнями, внесеними Законом України від 20.12.2015 р. № 818-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5018-17>

22. Про режим іноземного інвестування: Закон України від 19.03.1996 р. № 93/96-ВР. Із змінами та доповненнями, внесеними Законом України від 25.06.2016 р. № 1390-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/93/96-%D0%B2%D1%80>

23. Про зовнішньоекономічну діяльність: Закон України від 16.04.1991 р. № 959-XII. Із змінами та доповненнями, внесеними Законом України від 07.02.2019 р. № 2473-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/959-12>

24. "Укрзалізниця" и General Electric підписали контракт стоимостью \$1 млрд URL: https://lb.ua/economics/2018/02/23/391014_-ukrзалізниця-general_electric.html

25. Французький транспортний гігант націлюється на запуск в Україні спільного виробництва. URL: <https://ukr.media/business/354780>

26. Alstom розповів про пошук інвесторів для оновлення електровозів Укрзалізниці // Залізничний інформаційний портал. Медіацентр "Марістраль" АТ "Укрзалізниця". URL: <https://info.uz.ua/articles/alstom-rozpoviv-pro-poshuk-investoriv-dlya-onovlennya-elektrovoziv-ukrзалізnic>

27. Спільне підприємство Alstom Gibela відкриває найбільший виробничий завод в Африці. URL: <https://railexpoua.com/novyny/spilne-pidpriemstvo-alstom-gibela-vidkryvaie-naibilshyi-vyrobnychy-zavod-v-afrytsi/>

References:

1. Hazuda, L. M. and Rubish, M. A. (2015), *Realizatsiia spil'nykh proektiv transkordonnoho spivrobitnytstva* [Implementation of joint cross-border cooperation projects], Vydavnytstvo FOP Sabov A. M., Uzhgorod, Ukraine.

2. Hudkova, V. and Tiutun, Yu. (2015), "Structural and functional analysis of state regulation of railway transport development", *Zbirnyk naukovykh prats' DETUT. Seriia "Ekonomika i upravlinnia"*, vol. 33, pp. 70—77.

3. Dykan', V. L. and Ostroverkh, H. Ye. (2018), "Improvement of mechanisms of state management of the development of the railway industry of Ukraine in the euro-integration vector", *Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti*, vol. 62, pp. 11—19.

4. Yelahin, Yu. V. Bryl'ov, D. I. and Zubarieva, L. A. (2018), "The reform of Ukrзалізnytstva: state and specificities", *Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti*, vol. 63, pp. 75—82.

5. Ovchynnikova, V.O. (2017), "Features of state regulation of development of railway transport in Ukraine", *Ekonomika i suspil'stvo*, vol. 12, available at: http://economyandsociety.in.ua/journal/12_ukr/20.pdf (Accessed 10 Feb 2019).

6. Ozers'ka, H.V. (2015), "Transport and logistics clusters as a basis for cross-border cooperation", *Hlobal'ni ta natsional'ni problemy ekonomiky*, vol. 3, available at: <http://global-national.in.ua/archive/3-2015/26.pdf> (Accessed 15 Feb 2019).

7. Tokmakova, I. V. (2016), "Theoretical and methodological fundamentals of harmonic development support for the railway transport of Ukraine", Doctor of Economics Thesis, Economics and national economy management, Ukrainian State University of Railway Transport, Kharkiv, Ukraine.

8. Shramenko, O. V. and Poliakova, O. M. (2018), "State regulation of natural monopolies in the global economy and the development of scientific and technological progress", *Ekonomika*

i suspil'stvo, vol. 16, available at: http://economyandsociety.in.ua/journal/16_ukr/35.pdf (Accessed 10 Feb 2019).

9. Railway information portal. Media center "Magistral" JSC "Ukrzaliznytsia". (2019), "The technical condition of the locomotive fleet of Ukrzaliznytsia will not improve without indexation of tariffs", available at: <https://info.uz.ua/articles/tekhnichniy-stan-lokomotivnogo-parku-ukrzalznitsi-ne-pokrashchitsya-buz-indeksatsii-tarifiv> (Accessed 15 Feb 2019).

10. railexpoua.com (2019), "Can Ukraine produce modern locomotives", available at: <https://railexpoua.com/novyny/chy-mozhe-ukraina-vypuskaty-suchasni-lokomotyvy/> (Accessed 15 Feb 2019).

11. delo.ua (2019), "It is unclear when the railway will come private traction — "Ukrzaliznytsia", available at: <https://delo.ua/business/poka-ne-jasno-kogda-na-zheleznuju-dorogu-pridet-347322/> (Accessed 15 Feb 2019).

12. Official web site of JSC "Ukrzaliznytsia" (2019), "Integrated report of PJSC "Ukrzaliznytsia", available at: <http://www.uz.gov.ua/> (Accessed 12 Feb 2019).

13. Official web site of JSC "Ukrzaliznytsia" (2019), "The main aspects of the development Strategy of PJSC "Ukrzaliznytsia" for the years 2017—2021", available at: http://www.uz.gov.ua/files/file/Strategy_Presentation_1405_fin.pdf (Accessed 12 Feb 2019).

14. Official website of the Transport Information Center of Ukraine (2019), "In 2018, Ukrzaliznytsia received a record for a quarter of a century, the number of freight cars: built and purchased almost 3.5 thousand — Eugene Kravtsov", available at: <https://railway-publish.com/> (Accessed 21 Feb 2019).

15. glavcom.ua (2019), "In 2018, Ukrzaliznytsia increased passenger traffic by almost 4 million", available at: <https://glavcom.ua/economics/finances/u-2018-roci-ukrzalznicya-zbilshila-pasazhiropotik-mayzhe-na-4-milyoni-558731.html> (Accessed 15 Feb 2019).

16. interfax.com.ua (2019), "Ukrzaliznytsia" plans to replace spare parts of Russian production with Ukrainian ones", available at: <https://ua.interfax.com.ua/news/economic/554934.html> (Accessed 10 Feb 2019).

17. ua-reporter.com (2019), "Industrial Park "Coast-Carpathians" will create in Transcarpathia", available at: <https://ua-reporter.com/uk/content/industrialnyy-park-bereg-karpaty-stvoryat-na-zakarpatti> (Accessed 15 Feb 2019).

18. Official website of the Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine

(2019), "Information on industrial (industrial) parks included in the register of industrial (industrial) parks", available at: <http://www.me.gov.ua/> (Accessed 20 Feb 2019).

19. mind.ua (2019), "Industrial Park Innovation Forpost in the Dnieper will cost 2.7 billion USD", available at: <https://mind.ua/news/20187971-industrialnij-park-innovation-forpost-u-dnipri-obijetsya-v-27-mlrd-grn> (Accessed 11 Feb 2019).

20. The Institute for Economics and Forecasting of the National Academy of Sciences of Ukraine (2019), "Prospects of development of transport of the fifth generation in Ukraine", available at: <https://ukranews.com/ua/news/611235-prognozovanyi-rozklad-hyperloop-dolova-37-khvylyn-do-kharkova-33-khvylyn> (Accessed 11 Feb 2019).

21. The Verkhovna Rada of Ukraine (2015), The Law of Ukraine "On the industrial parks", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5018-17> (Accessed 10 Feb 2019).

22. The Verkhovna Rada of Ukraine (2016), The Law of Ukraine "On the foreign investment regime", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/93/96-%D0%B2%D1%80> (Accessed 15 Feb 2019).

23. The Verkhovna Rada of Ukraine (2019), The Law of Ukraine "On foreign economic activity", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/959-12> (Accessed 20 Feb 2019).

24. lb.ua (2019), "Ukrzaliznytsia" and General Electric signed a contract worth 1 billion USD", available at: https://lb.ua/economics/2018/02/23/391014_ukrzalznit_sya_general_elestic.html (Accessed 10 Feb 2019).

25. ukr.media (2019), "French transport giant aims to launch joint production in Ukraine", available at: <https://ukr.media/business/354780/> (Accessed 11 Feb 2019).

26. Railway information portal. Media center "Magistral" JSC "Ukrzaliznytsia" (2019), "Alstom told about the search for investors to upgrade electric locomotives "Ukrzaliznytsia", available at: <https://info.uz.ua/articles/alstom-rozpoviv-pro-poshuk-investoriv-dlya-onovlennya-elektrovoziv-ukrzalznitsi> (Accessed 15 Feb 2019).

27. railexpoua.com (2019), "Joint venture Gibela and Alstom opens largest manufacturing plant in Africa", available at: <https://railexpoua.com/novyny/spilne-pidpriemstvo-alstom-gibela-vidkryvaie-naibilshyivyrobynychi-zavod-v-afrytsi/> (Accessed 20 Feb 2019).

Стаття надійшла до редакції 04.03.2019 р.

УДК 338.436-043.86

С. Ю. Соколюк,
к. е. н., доцент кафедри підприємництва, торгівлі та біржової діяльності,
Уманський національний університет садівництва

DOI: 10.32702/2306-6792.2019.6.49

СУЧАСНЕ ІННОВАЦІЙНЕ СЕРЕДОВИЩЕ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ АГРАРНОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ

S. Sokolyuk,
associate Professor, Department of Business, Trade and Exchanges Activities. Uman National University of Horticulture

MODERN INNOVATIVE ENVIRONMENT FOR THE DEVELOPMENT OF ENTERPRISES OF THE AGRICULTURAL ECONOMIC SECTOR

У статті досліджено стан інноваційного розвитку України на основі міжнародних інноваційних рейтингів. Встановлено, що на цьому етапі розвитку національної економіки питома вага інноваційно активних підприємств складає близько 18,4 %, з них найбільша кількість здійснювали технологічні інновації. Проаналізовано частку витрат на наукові дослідження у структурі ВВП країн світу та України зокрема. Виокремлено топ 20 інноваційних підприємств України. Розглянуто національний рейтинг інноваційної активності областей України, встановлено, що лідерами серед регіонів за показниками інноваційної діяльності є Харківська, Дніпропетровська, Запорізька області. Проаналізовано динаміку і структуру фінансування інноваційної діяльності за джерелами, представлено структуру інновацій, що впроваджувались аграрними підприємствами України та розроблено рекомендації щодо подальшого інноваційного розвитку.

The article deals with the state of innovative development of Ukraine on the basis of international innovation ratings. It is established that at this stage of the national economy development, the share of innovative enterprises is about 18.4%, the largest number of which had practiced the technological innovations. The share of expenses for scientific researches in the GDP structure of many countries of the world and Ukraine in particular is analyzed. The top 20 innovative enterprises of Ukraine are selected. The national rating of innovation activity of Ukrainian regions is considered, and it is established that Kharkiv, Dnipropetrovsk and Zaporizhzhia regions are the innovation activity leaders among the other regions. The dynamics and structure of innovation activity financing under the sources are analyzed, the structure of innovations introduced by agrarian enterprises of Ukraine is presented and the recommendations on further innovative development are prepared.

Innovations are seen as newly created, or improved competitive technologies, products or services, as well as organizational, technical, industrial, commercial, or other ones, substantially improving the structure and quality of production or social sphere.

It was found out that innovation activity is the most important means of ensuring economic growth, competitiveness and financial stability of any enterprise. The company can achieve high results only through the systematic analysis of changes in the market environment and the purposeful implementation of innovation activities, in order to realize new opportunities.

Modern conditions of economic development require enterprises not only to intensify innovation but also to improve the methods of its organization, the right choice of strategy and priorities of innovation development, in particular, through the identification and use of resources aimed at increasing the efficiency of its implementation. This can be done through the economic analysis of innovation, which will enable managers to identify both the strengths and weaknesses of this activity, will allow to take rational management decisions and effectively manage not only innovation activity but the enterprise as a whole.

Ключові слова: інновації, розвиток, аграрний сектор економіки, інноваційна активність.
Key words: innovation, development, agricultural economic sector, innovative activity.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Конкурентоспроможний розвиток підприємств аграрного сектору має пряму залежність

із інноваційним типом розвитку аграрних формувань, що провокує в подальшому пошук можливостей інтеграції інноваційного підприємства в традиційну модель господарювання. Інноваційний тип розвитку забезпечує формування конкурентної позиції підприємства на

Таблиця 1. Питома вага витрат на виконання НДР у ВВП країн ЄС та України, %

Країни	2010 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.
ЄС (28 країн учасників)	1,93	2,02	2,03	2,03	2,03	2,05
Німеччина	2,71	2,82	2,87	2,92	2,94	2,98
Словенія	2,06	2,58	2,34	2,20	2,00	2,30
Чеська Республіка	1,34	1,90	1,97	1,93	1,68	1,70
Естонія	1,58	1,72	1,45	1,49	1,28	1,29
Угорщина	1,14	1,39	1,35	1,36	1,21	1,24
Іспанія	1,35	1,27	1,24	1,22	1,19	1,20
Польща	0,72	0,87	0,94	1,00	0,97	1,01
Словаччина	0,62	0,82	0,88	1,18	0,79	0,80
Болгарія	0,56	0,63	0,79	0,96	0,78	0,79
Литва	0,78	0,95	1,03	1,04	0,74	0,76
Румунія	0,45	0,39	0,38	0,49	0,48	0,48
Латвія	0,61	0,61	0,69	0,63	0,44	0,45
Україна	0,75	0,70	0,60	0,55	0,48	0,47

Джерело: сформовано автором з використанням [5].

аграрному ринку. Пріоритети розвитку змінюються у бік інноваційної форми підприємництва, переваги якої забезпечують досягнення головних стратегічних цілей — рентабельності, ефективності й конкурентоспроможності на аграрному ринку. Нині інноваційними складо-

вими розвитку аграрних підприємств є не тільки нова техніка, технології, а й сучасна система організації праці, виробництва, мотивації, альтернативне підприємництво. Тобто стає важливим процес пошуку стратегічних альтернатив розвитку аграрних підприємств.

Таблиця 2. Топ-20 інноваційних підприємств України, 2017 р.

Назва	Сектор	Індекс інноваційності	Інновації
Приват банк	Фінанси	79,2	Приват24
«Південмаш»	Машинобудування	64,6	Космічні апарати
«Нова Пошта»	Вантажоперевезення	60,4	Успішне поєднання маркетингових та логістичних інновацій
«Фармак»	Фармацевтика	60,4	Лабораторно-технологічний комплекс R&D
«Турбоатом»	Енергетичне машинобудування	58,3	Унікальні турбіни для АЕС
«Grammarly»	Технології (софт)	56,3	Перевірка грамотності та унікальності текстів
Нафтогаз-видобування	ПЕК	54,2	Унікальні технології глибокого буріння
«Миронівський хлібопродукт»	АПК	54,2	Парк альтернативних технологій
«Укроборон-пром»	ВПК	52,1	Комплекси захисту бойових машин, літаки, безпілотники
«Розетка»	E-commerce	52,1	Успішне поєднання логістичних і маркетингових рішень із веб-технологіями
«Сільпо»	Рітейл	52,1	Програма лояльності «Власний рахунок»
«ВіндПауер»	Вітряна енергетика	50,1	Автоматична система управління вітряною електростанцією
«Дарниця»	Фармацевтика	47,9	Виробництво інфузійних розчинів, ERP-система
Petcube	Технології	45,8	Гаджет для віддаленої взаємодії з тваринами
«Нібулон»	АПК	43,8	Оригінальні логістичні рішення
Drone.ua	Технології, АПК	41,7	Дистанційна обробка даних безпілотних платформ
«Еко-Оптіма»	Альтернативна енергетика	41,7	Відновлювані джерела енергії
«Сварог Вест Груп»	АПК	41,7	Розробка та впровадження нових агротехнологій
AgriLab	АПК	40,4	Технології точного землеробства
«Кернел»	АПК	33,3	Технології точного (координатного) землеробства

Джерело: сформовано автором з використанням [6].

Таблиця 3. Національний рейтинг інноваційної активності областей України, 2017 р.

Області	Місце областей у рейтингу за показниками				
	Кількість підприємств, які здійснюють інноваційну діяльність	Кількість підприємств, які впроваджують інновації	Кількість підприємств, які реалізували інноваційну продукцію	Обсяг витрат на інноваційну діяльність	Обсяг фінансування інноваційної діяльності
Вінницька	11	9	10	3	3
Волинська	19	19	17	14	13
Дніпропетровська	2	2	1	1	1
Донецька	8	9	7	5	5
Житомирська	7	7	9	13	14
Закарпатська	18	15	14	19	19
Запорізька	5	4	5	7	7
Івано-Франківська	9	11	15	16	16
Київська	4	5	4	6	6
Кіровоградська	16	18	20	10	10
Луганська	20	20	23	22	22
Львівська	3	3	3	8	8
Миколаївська	13	12	22	4	4
Одеська	6	6	6	11	11
Полтавська	10	8	8	12	12
Рівненська	12	16	13	23	23
Сумська	13	10	16	9	9
Тернопільська	11	8	21	15	15
Харківська	1	1	2	2	2
Херсонська	14	14	19	17	17
Хмельницька	15	13	12	20	20
Черкаська	11	7	11	21	21
Чернівецька	19	19	24	24	24
Чернігівська	17	17	18	18	18

Джерело: сформовано автором з використанням [6].

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Економічний зміст, особливості, проблеми аграрного сектору економіки займають провідне місце у працях вітчизняних вчених економістів аграрного спрямування. Значний внесок у висвітлення питань формування та функціонування аграрного сектору економіки здійснили такі вітчизняні вчені: В. Андрійчук, О. Боднар, П. Гайдучкий, Б. Губський, М. Дем'яненко, Т. Дудар, С. Кваша, М. Малік, П. Саблук, О. Шпичак та ін.

Питання інноваційного розвитку аграрної галузі у контексті реформування аграрного сектору економіки завжди є актуальним, вагомим у розвитку економіки країни. Саме питання інноваційного розвитку аграрного сектору відображено у працях В. Бойка, В. Галушки, В. Горкавого, А. Даниленка, В. Зіновчука, В. Криворучка, М. Лобаса, Ю. Лупенка, В. Нелепа, Ю. Нестерчук, О. Олійника, Л. Романової, П. Руснака, В. Савченка, М. Садикова, І. Сіваченка, В. Трегобчука, А. Третяка та ін.

Багато спірних питань щодо проблематики функціонування аграрного сектору були висвітлені у працях зарубіжних учених: Р. Нельсона, С. Уінтера, Деніса і Донелли Медоуз, Й. Рандерсона, Г. Дейлі, А. Брауна, Г. Гарднера, Н. Картера, Ш. Лиле.

Незважаючи на значну кількість наукових праць з цієї проблематики існує необхідність постійного моніторингу тенденцій інноваційного поступу з метою виявлення та вирішення проблем розвитку підприємств аграрного сектору економіки.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є дослідження стану інноваційного розвитку України та підприємств аграрного сектору економіки зокрема.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБГРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

Впровадження інновацій у господарську діяльність аграрних підприємств сприяє зростанню продуктивності праці, економії ресурсів, скороченню витрат, зниженню собівартості аграрної продукції, підвищенню економічної ефективності діяльності у довгостроковій перспективі. Водночас аграрне виробництво в Україні за продуктивністю й ефективністю використання інновацій відстає від країн-членів Європейського Союзу. На міжнародному рівні в рейтингу GII-2017 Україна посідає 50-е місце серед 127 країн світу проти 56-го місця у

Таблиця 4. Динаміка і структура фінансування інноваційної діяльності в Україні за джерелами

Рік	Загальна сума витрат, млн грн (у факт. цінах)	в тому числі, млн грн				% власних коштів	% коштів держцоджету	% коштів іноземних інвесторів
		власні кошти	кошти державного бюджету	кошти іноземних інвесторів	інші джерела			
2010	8045,5	4775,2	87	2411,4	771,9	59,35	1,08	29,97
2013	9 562,6	6973,4	24,7	1253,2	1311,3	72,92	0,26	13,11
2014	7695,9	6540,3	344,1	138,7	672,8	84,98	4,47	1,80
2015	13813,7	13427,0	55,1	58,6	273,0	97,20	0,40	0,42
2016	23229,5	22036,0	179,0	23,4	991,1	94,86	0,77	0,10
2017	23200,4	22010,1	178,5	25,0	986,8	94,86	0,76	0,11

Джерело: сформовано автором з використанням: [5; 6].

2016 р. (серед 128 країн) та 64-го у 2015 р. (серед 141 країни світу).

До позицій, які зазнали найбільшого погіршення в 2017 р. порівняно з 2015 та 2016 рр. та вплинули на рейтингове значення ГІІ в 2017 р., відносять: інформаційні та комунікаційні технології; екологічну ситуацію; інвестиції; рівень розвитку бізнесу; результати у сфері знань і технологій; результати у сфері творчості. Водночас спостерігається позитивна динаміка за такими позиціями, як "людський капітал" та "дослідження" [1—3].

З метою дослідження інноваційного рейтингу на основі міжнародних показників об'єктивну оцінку стану інноваційного розвитку України може дати визначення її відносної позиції в межах країн ЄС за допомогою Європейського інноваційного індексу, а саме Європейського інноваційного табло (European Innovation Scoreboard)[4], згідно з яким у 2016 р. Україна перебувала в останній за рівнем інновацій четвертій групі "Скромних новаторів" з індексом 0,1889 (максимум 1). Нижчий індекс

був лише у Македонії (0,1636) та Туреччині (0,1880). Порівняно з іншими країнами ЄС Україна відстає від першої групи "Лідерів інновацій" більш ніж у 4 рази (перше місце в рейтингу посідає Швеція з показником у 0,796), від другої групи "Сильних новаторів" — в 3 рази (Ірландія, 0,5843), від третьої групи "Помірних новаторів" — в 1,6 рази (Естонія, 0,4161).

Дослідження рівня інноваційної активності провідних країн світу показують стабільну тенденцію нарощування витрат на наукові дослідження у структурі валового внутрішнього продукту (табл. 1).

Світовою практикою доведено, що залежно від частки ВВП, яка виділяється на проведення наукових досліджень, наука може виконувати в країні економічну функцію лише за умови, якщо показник наукоємності ВВП перевищує позначку 0,9 %. У 2016 р. частка витрат на НДР у ВВП 28 країн ЄС у середньому становила 2,03 %. Більшим за середній цей показник був у Швеції — 3,25 %, Австрії — 3,09 %, Німеччини — 2,94 %, Данії — 2,87 %, Фінляндії —

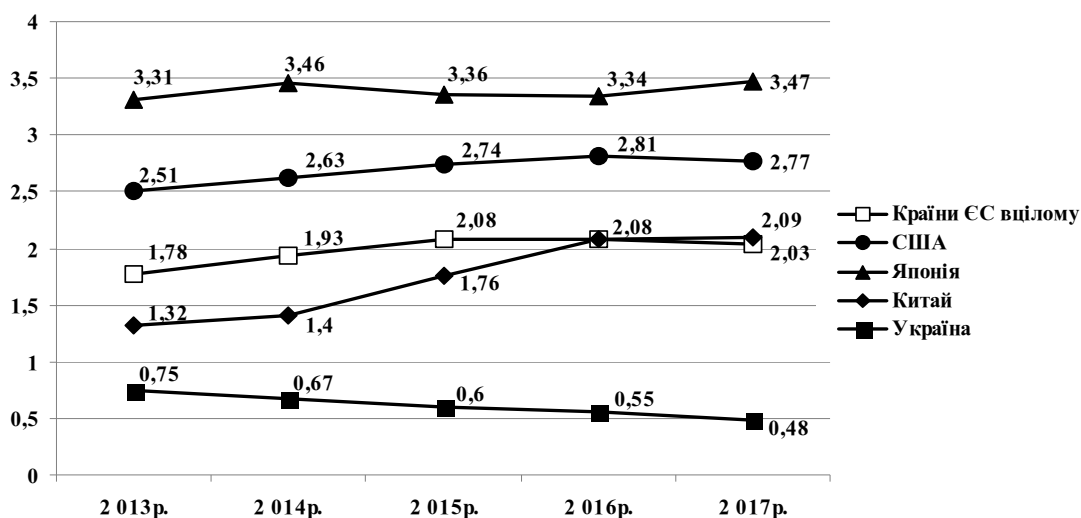

Рис. 1. Частка витрат на наукові дослідження у структурі ВВП, %

Джерело: сформовано автором з використанням [4; 5].

Таблиця 5. Структура інновацій, впроваджених аграрними підприємствами України у 2013–2017 рр.

Категорія інновацій	Різновиди інновацій	Кількість проектів	Частка проектів, %
Продуктові	Способи вирощування нових (удосконалених, модифікованих) сортів рослин	45	6
	Технології розведення продуктивніших та економічно ефективніших порід тварин	20	2,7
	Технології вирощування екологічно-безпечної продукції	9	1,2
	Разом по групі	74	12,5
Виробничі	Нові технології обробітку ґрунту	58	14,4
	Нові індустріальні технології у тваринництві, науково обґрунтовані системи землеробства і тваринництва	11	2,7
	Нові методи застосування добрив та засобів захисту рослин	320	79,2
	Нові ресурсозберігаючі технології в АПК	15	3,7
	Разом по групі	404	68,1
Організаційно-управлінські	Розвиток кооперації і формування інтегрованих структур в АПК	45	6,0
	Нові форми технічного обслуговування і забезпечення ресурсами АПК	40	5,4
	Нові форми організації і мотивації праці	25	3,4
	Створення інноваційно-консультативних систем у сфері науково-технічної та інноваційної діяльності	5	0,7
	Разом по групі	115	19,4

Джерело: сформовано автором з використанням [5; 6].

2,75%, Бельгії — 2,49 %, Франції — 2,22 %; найменшим — на Мальті та Кіпрі, у Румунії та Латвії (від 0,44 до 0,61 %). Питома вага загального обсягу витрат у ВВП в Україні у 2017 р. становила 0,47 %.

На цьому етапі розвитку національної економіки питома вага інноваційно активних вітчизняних підприємств складає близько 18,4%, з них переважна більшість здійснювали технологічні інновації. В 2017 р. за рейтингами Forbes Україна виділено топ 20 інноваційних підприємств України, до яких увійшло 5 аграрних підприємств (табл. 2).

Серед регіонів, які є лідерами за показниками інноваційної діяльності в Україні, Харківська, Дніпропетровська, Запорізька області (табл. 3).

За останні роки значно підвищився рейтинг інноваційної активності Львівської області. Черкаська область, маючи досить сприятливі економічні передумови, знаходиться на 11 місці по кількості підприємств, які здійснюють інноваційну діяльність, на 7 місці по кількості підприємств, які впроваджують інноваційну діяльність. При цьому за обсягом витрат на інноваційну діяльність на 21 місці, що свідчить про недостатні обсяги фінансування інноваційної діяльності.

Загальна характеристика структури фінансування інноваційної діяльності в Україні дає чітке уявлення про суттєві диспропорції між сумами власних коштів і коштів державного бюджету. Ще більш наочним підтвердженням такої диспропорції є обрахунок співвідношення суми коштів державного бюджету, які припадають на 1 грн власних коштів, вкладених в інноваційну діяльність (табл. 4).

Тож структура джерел фінансування інноваційної діяльності у 2017 р. характеризувалась такими співвідношеннями: власні кошти 94,86%, державний бюджет 0,8 %, місцеві бюджети 0,4 %, вітчизняні інвестори 0,6 %, іноземні інвестори 0,1%, кредитні кошти 2,7 %, інші 0,5%. Наведені розрахунки унаочнюють неналежний стан державного фінансування інноваційної діяльності в Україні, що знижує ймовірність та якість позитивних результатів інноваційного розвитку.

Кількість виконавців наукових досліджень та науково-технічних робіт і дослідників в Україні майже вдвічі менша, ніж у країнах ЄС. В Україні у 2017 р. порівняно з 2010 р. кількість виконавців наукових та науково-технічних робіт скоротилася майже на третину, а дослідників — трохи менше, ніж наполовину. В 2017 р. частка виконавців НДР (дослідників, техніків і допоміжного персоналу) у загальній кількості зайнятого населення становила 0,6 %, у т. ч. дослідників — 0,39 %. Найвищими ці показники є у Данії (3,07 % і 2,09 %), Фінляндії (2,95 % і 2,12%), Норвегії (2,73 % і 1,90 %), Нідерландах (2,18 % і 1,29 %) та Словенії (2,12 % і 1,23 %); найнижчими у Румунії (0,48 % і 0,31 %), на Кіпрі (0,69 % і 0,50 %), у Туреччині (0,76 % і 0,65 %) та Болгарії (0,77 % і 0,54 %). Частка витрат на наукові дослідження у структурі ВВП країн світу представлено на рисунку 1.

Суттєве значення має те, якими є в Україні секторальні зрушення щодо виконавців наукових досліджень і розробок. Протягом багатьох років інноваційна діяльність вітчизняних підприємств аграрного сектору економіки залишається на низькому рівні. Так, аналіз структури інновацій, що впро-

ваджувалися аграрними підприємствами України за 2013 — 2017рр., показав, що в загальній кількості реалізованих проектів з впровадження інноваційних технологій переважна більшість припадає на виробничі технології — 68,1 %, серед яких найбільше проектів пов'язано із запровадженням нових методів і способів застосування добрив і засобів захисту рослин; далі йдуть організаційно-управлінські — 19,4% і продуктові — 12,5 %, (табл. 5).

Тож впровадження інноваційних технологій — важливе завдання для будь-якого підприємства і визначається як перспективний напрям розвитку, який створює сприятливе середовище для ефективного використання ресурсного потенціалу та формування конкурентоспроможності.

Нині в цілому на підприємствах аграрного сектору економіки існує чимало невирішених проблем впровадження інновацій та їх ефективного використання.

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ЦЬОМУ НАПРЯМІ

З метою забезпечення інноваційного розвитку підприємств аграрного сектору економіки необхідно сконцентрувати капітал на пріоритетних напрямках розвитку, зокрема освіти, науці, прогресивних технологіях, підприємницькій активності на ринку наукомісткої продукції; забезпечити організацію конкурентоспроможного виробництва агропродовольчої продукції, що можливо завдяки концентрації інвестицій у пріоритетних сферах: розвиток людського капіталу, що є основою вироблення і впровадження нових знань організаційного, технологічного, економічного, екологічного спрямування; переорієнтування інвестиції в розвиток аграрного сектору економіки, що нині потребує якнайшвидшого відродження на новій технологічній основі, в т.ч. з метою створення додаткових робочих місць та виробництва конкурентоспроможної аграрної продукції.

Література:

1. The Global Innovation Index 2015. Effective Innovation Policies for Development. — Soumitra Dutta, Bruno Lanvin, and Sacha Wunsch [Eds.]. — 47 p.
2. The Global Innovation Index 2016. Winning with Global Innovation. — Soumitra

Dutta, Bruno Lanvin, and Sacha Wunsch Vincent [Eds.]. — 46 p.

3. The Global Innovation Index 2017. Innovation Feeding the World. — Soumitra Dutta, Bruno Lanvin, and Sacha Wunsch-Vincent [Eds.]. — 463 p.

4. The Global Competitiveness Report 2016—2017 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.weforum.org/reports/the-global-competitivenessreport>

5. Наукова та інноваційна діяльність України у 2017 році: стат. зб. [Електронний ресурс]. — К.: Державна служба статистики України, 2017. — С. 76. — Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publnauka_u.htm

6. Інноваційна Україна 2020: національна доповідь [Електронний ресурс] / За заг. ред. В.М. Гейця та ін.; НАН України. — К., 2015. — 336 с. — Режим доступу: <http://ief.org.ua/docs/nr/4pdf>

References:

1. Dutta, S. Lanvin, B. and Wunsch, S. (2015), "The Global Innovation Index". Effective Innovation Policies for Development. [Online], available at: https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo_pub_gii_2015-chapter1.pdf (Accessed 24 Feb. 2019).

2. Dutta, S. Lanvin, B. and Wunsch, S. (2016), "The Global Innovation Index". Effective Innovation Policies for Development. [Online], available at: www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo_pub_gii_2016-chapter1.pdf (Accessed 24 Feb. 2019).

3. Dutta, S. Lanvin, B. and Wunsch, S. (2017), "The Global Innovation Index". Effective Innovation Policies for Development. [Online], available at: https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo_pub_gii_2017.pdf (Accessed 24 Feb. 2019).

4. Weforum (2016—2017), "The Global Competitiveness Report" available at: <https://www.weforum.org/reports/the-global-competitivenessreport> open document (Accessed 28. Feb. 2019).

5. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy (2017), "Naukova ta innovatsijna diial'nist' Ukrainy", available at: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publnauka_u.htm opendocument (Accessed 19 Jan. 2019).

6. Hejtsia, V. M. (2015), "Innovatsijna Ukraina 2020: natsional'na dopovid", [Online], vol. 8, available at: <http://ief.org.ua/docs/nr/4pdf> (Accessed 4 Jan. 2019).

Стаття надійшла до редакції 09.03.2019 р.

УДК 330.3:[332.122:338.43]

О. А. Дудзяк,

к. е. н., асистент кафедри менеджменту, адміністрування та публічного управління,
Подільський державний аграрно-технічний університет

DOI: 10.32702/2306-6792.2019.6.55

ЗНАЧЕННЯ ЕКОЛОГІЇ ДЛЯ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ

O. Dudziak,

PhD in Economics, prof. of the Department of Management, Administration
and Public Management of the State Agrarian and Engineering University in Podilya

THE SIGNIFICANCE OF ECOLOGY FOR THE DEVELOPMENT OF RURAL AREAS

Повноцінне входження України в європейські та світові процеси тісно пов'язане із формуючими процесами сучасної розвинутої держави здатної забезпечувати свої національні інтереси. Одним з головних напрямів подальшого розвитку є забезпечення еколого-соціальної компоненти поряд із економічним розвитком. Стрімкий індустріальний розвиток цивілізації почав вичерпувати існуючу ресурсно-екологічну базу, що може прискорити епоху глобальної кризи, яка охопить різноманітні аспекти людського життя. Недопущення розгортання цієї кризи є одним з найголовніших завдань людської цивілізації XXI ст. Забезпечення сталого розвитку сільських територій залежить від низки чинників та умов. Одне із вагомих місць у системі цих чинників належить екологічному фактору, посилена увага до якого пояснюється підвищенням рівня антропогенного навантаження на довкілля, стрімким розвитком науково-технічного процесу. Сучасний екологічний стан сільських територій пов'язаний із негативними змінами екосистем біосфери, значним зменшенням біопродуктивності і біорізномайття, виснаженням ґрунтів і мінеральних ресурсів при одночасному не баченому зростанні забруднення всіх геосфер. Все це межує зі знищенням середовища існування людства.

З цієї проблемою нині зіткнулись і жителі сільської місцевості, через відсутність повноцінних пунктів збору і утилізації відходів, як для селян та переробних підприємств. Відсутність спеціалізованих могильників для захоронення біологічних відходів сільського господарства також є великою проблемою на сільських територіях України, що призводить до загального забруднення екології сільських територій.

Тому проблема розробки програм впровадження комплексних заходів, що до відновлення екологічного балансу на сільських територіях нині є досить актуальною в плані вивчення та впровадження.

За допомогою проведеного дослідження можна чітко сформулювати напрямки і цілі програми, які в подальшому можна реалізувати на практиці, що дозволить спонукати відновлення і розвиток сільських територій України в період адміністративно-територіальної реформи.

Full-fledged entry of Ukraine into European and world processes is closely connected with the emerging processes of a modern developed state capable of ensuring its national interests.

One of the main directions of further development is the provision of eco-social components along with economic development. The rapid industrial development of civilization began to exhaust the existing resource-base, which can accelerate the era of global crisis, which will cover various aspects of human life. Preventing the deployment of this crisis is one of the main tasks of human civilization of the XXI century. Ensuring sustainable rural development depends on a number of factors and conditions. One of the significant places in the system of these factors belongs to the environmental factor, the increased attention to which is explained by the increased level of anthropogenic pressure on the environment, the rapid development of the scientific and technological process. The current ecological state of rural areas is associated with negative changes in the ecosystems of the biosphere, a significant decrease in bioproductivity and biodiversity, depletion of soil and mineral resources, with a simultaneous unprecedented increase in pollution of all geospheres. All this is bordered by the destruction of the living environment of mankind.

This problem is now faced by rural residents, due to the lack of high-grade collection points and waste disposal, both for farmers and processing enterprises. The lack of specialized burial grounds for the disposal of biological waste from agriculture is also a big problem in the rural areas of Ukraine, which leads to a general pollution of the ecology of rural areas.

Therefore, the problem of developing programs for the implementation of integrated measures to restore the ecological balance in rural areas is currently very relevant in terms of research and implementation.

With the help of the conducted research, it is possible to clearly formulate the directions and goals of the program, which can later be implemented in practice, which will encourage the restoration and development of rural areas of Ukraine during the period of administrative and territorial reform.

Ключові слова: розвиток сільських територій, екологія, забруднення території, екологічний баланс, екологізація.

Keywords: development of rural areas, ecology, pollution of the territory, ecological balance, ecologization.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблемі розвитку сільських територій, як виду підвищення рівня життя сільського насе-

лення та можливого напрямку розвитку відновлення екологічного балансу присвячено роботи багатьох науковців та практиків. Для написання статі ми використали матеріали про-

відних дослідників розвитку та відновлення сільських територій Куцмус Н.М., Зінько Ю.В., Коберніченко Т.О., Васильєва В.П., Іванишина В.В. та інших.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є пошук можливостей підвищення екологічних стандартів життя територіальної громади чи сільської ради та обґрунтування напрямів подолання існуючих екологічних проблем території на основі прогресивного європейського досвіду.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Розвиток сучасного суспільства, в тому числі і такої його складової як сільський соціум, об'єктивно висуває на перший план проблему забезпечення високих стандартів якості життя. В розумінні цього поняття, як правило, домінуючими залишаються матеріальні аспекти. Проте тривалий дисбаланс у взаємовідносинах між людиною та природою змінює класичні погляди на цю проблему, виставляючи акцент саме на екологічний бік якості середовища життєдіяльності. Тож сучасні концепції подальшого розвитку на різних рівнях управління повинні концентруватися на забезпеченні гармонії з природним середовищем, яка можлива за умов мінімізації негативного антропогенного впливу та посилення відповідальності людини за свої дії.

Проблема екологізації, відновлення екологічного балансу сільських територій вимагає поглибленого вивчення та розв'язання, для цього потрібно розробити ряд заходів, які цьому сприятимуть, а саме:

- по-перше, проаналізувати індикатори соціально-економічного розвитку території сільської ради чи ОТГ;
- по-друге, дати характеристику природно-кліматичних умов території;
- по-третє, оцінити існуючі екологічні проблеми;
- по-четверте, розробити концепцію вирішення виявлених проблем довкілля;
- по-п'яте, обґрунтувати організаційні, технічні та фінансові аспекти вирішення екологічних проблем території ОТГ чи сільської ради задля підвищення екологічних стандартів життя місцевої територіальної громади;
- по-шосте, визначити соціо-еколого-економічний ефект від запропонованих заходів.

Визначивши напрями вирішення проблем, можна перейти до розробки програми в якій можна розрахувати та зобразити логарифм вирішення проблеми екологізації сільських територій.

Внаслідок економічної діяльності, яка проводилася на території сільських територій протягом останніх десятиліть різними суб'єктами господарювання, нині існує множина екологічних проблем, які стосуються як земельних та водних ресурсів, так і повітря та природного біорізноманіття.

Зокрема інтенсивне сільськогосподарське використання земельних ресурсів призвело до зниження родючості ґрунтів через їх перещільнення, втрати грудкувато-зернистої структури, водопроникності та аерозійної здатності з усіма екологічними наслідками.

Разом з тим, зниження родючості локальних ґрунтів зумовлюється також завдяки такому природно-техногенному явищу як підтоплення. За останні роки площа території, яка піддається підтопленню, збільшилася вдвічі. Основними причинами цього явища є:

- зарегульованість річок ставками та об'єктами водного господарства, що спричиняє підпір рівня ґрунтових вод і зниження природних дренажних систем (замулення річок, засипання балок, ярів);
- порушення на забудованих територіях природного стоку поверхневих вод;
- скорочення площ лісових насаджень;
- незадовільне функціонування чи повна відсутність у населених пунктах зливової мережі, інших систем водовідновлення;
- невідповідність водовідвідних споруд на автошляхах до пропуску талих і дощових вод;
- вихід із ладу осушувальних систем;
- розташування населених пунктів на понижених ділянках місцевості тощо.

Окрім відзначеного зниження родючості ґрунтів, наслідками підтоплення є також погіршення стану забудованих територій та санітарних умов проживання людей, збільшення захворюваності, забруднення води та ґрунтів, заболочення значних ділянок землі, розвиток небезпечних геологічних процесів, пошкодження або руйнування будівель, споруд та мереж.

До основних джерел антропогенного забруднення атмосферного повітря слід віднести: теплове та енергетичне устаткування, сільське господарство та виробництво, всі види транспорту. Саме останнє з перерахованих джерел є основним, оскільки питома вага забруднення від транспорту становить 80 % від загальної кількості.

Екологічні проблеми водних об'єктів сільської місцевості спричинені такими чинниками:

Таблиця 1. SWOT-аналіз екологічної ситуації на територіях сільської місцевості України

STRENGTHS	WEAKNESSES
<ul style="list-style-type: none"> ➤ Сприятливий клімат для ведення сільськогосподарського виробництва. ➤ Достатня забезпеченість технічною водою. ➤ Питна вода з водогону відповідає нормам. ➤ Повітря незабруднене промисловими викидами. ➤ Відсутність сильно вираженої ерозії (водної, вітрової) ґрунтів. ➤ Наявність буферних, захисних зон. ➤ Цілісність рослинного та тваринного світу. ➤ Наявність діючих артезіанських свердловин, потужність яких дозволяє забезпечити населення питною водою. ➤ Забезпечення збору та вивозу сміття в селах 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Недостане забезпеченість населення питною водою (57%). ➤ Недотримання науково-обґрунтованих сівозмін у рослинництві, що веде до виснаження потенціалу ґрунтів. ➤ Недостане внесення добрив, недотримання пропорцій між органічними та мінеральними добривами. ➤ Підвищений рівень шуму в зв'язку з близькістю автодороги. ➤ Сезонні викиди в повітря смол, пилу внаслідок роботи асфальтового заводу. ➤ Переважання площ вирубаних лісових насаджень над відновленими. ➤ Неорганізоване звалище несортованого сміття. ➤ Відсутність місцевої програми збереження навколишнього середовища. ➤ Непідготовленість водовідвідних споруд на автошляхах до пропуску талих і дощових вод. ➤ Незадовільне функціонування та повна відсутність в окремих населених пунктах зливової мережі, інших систем водовідведення. ➤ Вихід з ладу осушувальних систем
OPPORTUNITIES	THREATS
<ul style="list-style-type: none"> ➤ Запровадження організованої системи збирання та утилізації сміття. ➤ Активізація загальнодержавної та регіональної екологічної політики. ➤ Просування концепції ведення сільського господарства та інших видів економічної діяльності на умовах сталості. ➤ Розвиток екологічної культури серед сільського населення. ➤ Активізація уваги сільських громад до збереження природних принад місцевості. ➤ Поширення агроекотуризму. ➤ Розвиток системи забезпечення населення якісною питною водою 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Тривалість процесу комерціалізації сільськогосподарського виробництва без належної уваги до екологічних проблем агросередовища. ➤ Посилення транспортних потоків на автодорозі «Київ-Чоп» та місцевих автошляхах. ➤ Збереження неконтрольованих вирубок лісу та збільшення його захворюваності. ➤ Продовження змін у кліматі. ➤ Погіршення санітарно-гігієнічної ситуації в зв'язку зі збільшенням масштабів стихійних звалищ. ➤ Погіршення здоров'я населення внаслідок низької якості води в селах без централізованого водопостачання. ➤ Негативні тенденції у рослинному та тваринному світі, спричинені посиленням антропогенного впливу людини на навколишнє середовище. ➤ Тривалість негативних явищ у взаємовідносинах «людина-природа» на території сільської ради за відсутності належної інформаційно-виховної роботи та екологічної культури

Джерело: розроблено автором.

— скид неочищених та недостатньо очищених комунально-побутових та промислових стічних вод безпосередньо у водні об'єкти та через систему каналізації;

— надходження до водних об'єктів забруднюючих речовин у процесі поверхневого стоку води забудованих територій та сільгоспугідь;

— ерозія ґрунтів на водозабірній площі.

Джерелами забруднення є також звалища побутових відходів, забруднюючі речовини, які надходять до підземних та поверхневих водних об'єктів.

Разом з тим, однією з найвагоміших екологічних проблем території, яка на пряму пов'язана з антропогенною діяльністю людини, є забрудненість відходами різного походження.

Така ситуація зумовлює пагубні наслідки для всього навколишнього середовища, оскільки відбувається вітрове рознесення часток сміття серед населених пунктів, погіршення санітарно-гігієнічних умов, поширення засмічення до прилеглих угідь тощо.

Охарактеризовані екологічні проблеми безумовно впливають на біорізноманіття природного середовища, посилюючи в ньому вже існуючі проблеми.

Так, останнім часом спостерігається погіршення лісопатологічного стану лісів. При проведенні рубок головного користування, як правило, не використовується можливість природного оновлення, не зберігається приріст. Недостатній догляд за створеними лісовими культурами стає причиною їх загибелі та зміни основних лісових порід на малоцінний самосів.

Серед проблем, пов'язаних з тваринним світом, слід підкреслити його недостатню вивченість, відсутність достовірних даних щодо запасів промислових видів та обсягів їх добування, погіршення природних умов існування диких тварин через зростаючий антропогенний вплив та послаблення їх охорони від незаконного використання та знищення. Ведення мисливського господарства здійснюється переважно екстенсивним шляхом, що є наслідком скорочення обсягів штучного розведення та випуску в природу мисливської фауни. Недостатньо уваги приділяється статевіковій структурі поголів'я мисливських парнокопитних тварин, поліпшення їх генофонду.

Існуючі екологічні проблеми потребують термінового вирішення, особливо ті з них, які мають антропогенне походження, оскільки вони рівнозначно впливають як на екологічну сторону якості життя населення територіальної громади, так і на стан навколишнього природного середовища.

Для формування діагнозу стартових умов реалізації екологічно спрямованих проектів на сільських територіях необхідно врахувати існуючі сильні та слабкі сторони екологічного середовища. Проте об'єктивно необхідним для розробки стратегічних напрямів вирішення екологічних проблем є також прогнозування потенційних можливостей та загроз розвитку території. Поєднати ці завдання дозволяє методологія SWOT-аналізу, матриця якого дозволяє розмежувати внутрішні та зовнішні чинники.

ВИСНОВОК

Отже, слід зазначити, що екологія має безпосередній вплив на розвиток сільських територій, адже від стану екологічної ситуації залежить чимало чинників, які є важливими для сільських територій. Відношення до екології та до навколишнього середовища має виховуватись у населення, сільські жителі мають бути вмотивовані дбати про екологічний стан своїх населених пунктів, як шляхом заохочень, так і шляхом покарань.

Завдяки забезпеченню екологічного балансу на сільських територіях дозволить диверсифікувати сільське господарство за рахунок сільського зеленого туризму, займатись екологічно-чистим сільським господарством та загалом покращити умови життя селян.

Література:

1. Борщевський В.В. Розвиток сільських територій в системі євроінтеграційних пріоритетів України: [монографія] / НАН України. Ін-т регіональних досліджень. — Львів, 2012. — 216 с.
2. Дудзяк О.А. Оцінка агротуристичної привабливості регіону: основні фактори та показники / О. А. Дудзяк // Вісник Сумського національного аграрного університету. — 2010. — Вип. 5/2: Серія Економіка та менеджмент. — С. 16—20.
3. Куцмус Н.М. Європейський досвід вирішення проблем сільського розвитку. Соціально-економічні проблеми розвитку сільських територій: регіональний аспект: кол. монографія / [В.І. Ткачук, А.О. Соколова, О.В. Голій та ін.], за ред. В.І. Ткачука. — Ж.: Видавництво ПП "Рута", 2014. — С. 263—278.

4. Дудзяк О.А. Вплив сільського туризму на розвиток сільських територій / О.А. Дудзяк // Науковий вісник Ужгородського університету — серія економіка — вип. 2 (48) 2016. — С. 133—136.

5. Кудінова І.П. Сільськогосподарське до-
радицтво в Україні: проблеми та шляхи роз-
витку // Біоресурси і природокористування. —
Т. 6. — № 5—6. — 2014. — С. 133—137.

6. Андрійчук В.Г. Економіка аграрних від-
носин: підручник. — 2-ге вид., доп. і перероб-
лене / В.Г. Андрійчук. — К.: КНЕУ, 2002. — 624 с.

7. Іванишин В.В, Дудзяк О.А. Застосування
в Україні досвіду розвитку сільських територій
Європейських країн та США / В.В. Іванишин,
О.А. Дудзяк // Збірник наукових праць По-
дільського державного аграрно-технічного уні-
верситету. — 2015. — Вип. 24. — Т. 3. — С. 5—10.

References:

1. Borschevs'kyj, V.V. (2012), Rozvytok sil's'kykh terytorij v systemi ievrointehratsijnykh priorytetiv Ukrainy [Development of rural areas in the system of Euro-integration priorities of Ukraine], NAN Ukrainy. In-t rehional'nykh doslidzhen', Lviv, Ukraine.
 2. Dudziak, O.A. (2010), "Assessment of the agritourism attractiveness of the region: the main factors and indicators", Visnyk Sums'koho natsional'noho ahrarnoho universytetu. Seriiia Ekonomika ta menedzhment, vol. 5/2, pp. 16—20.
 3. Kutsmus, N.M. (2014), Yevropejs'kyj dosvid vyrishennia problem sil's'koho rozvytku. Sotsial'no-ekonomichni problemy rozvytku sil's'kykh terytorij: rehional'nyj aspekt [The European Experience in Rural Development. Socio-economic problems of rural development: regional aspect], Ruta, Zhytomyr, Ukraine.
 4. Dudziak, O.A. (2016), "The impact of rural tourism on the development of rural areas", Naukovyj visnyk Uzhhorods'koho universytetu - seriiia ekonomika, vol. 2 (48), pp. 133—136.
 5. Kudinova, I.P. (2014), "Agricultural advisory services in Ukraine: challenges and development paths", Bioresursy i pryrodokorystuvannia, vol. 6, no. 5—6, pp. 133—137.
 6. Andrijchuk, V.H. (2002), Ekonomika ahrarnykh vidnosyn [The economy of agrarian relations], KNEU, Kyiv, Ukraine.
 7. Ivanyshyn, V.V. and Dudziak, O.A. (2015), "Application in Ukraine of development of rural areas of European countries and the USA", Zbirnyk naukovykh prats' Podil's'koho derzhavnoho aharo-tekhnichnoho universytetu, vol. 24, no. 3, pp. 5—10.
- Стаття надійшла до редакції 10.03.2019 р.

UDC 368.212:629.33

S. Drobyazko,
Candidate of Economic Sciences, Associate Professor, Professor Department of Finance
and Accounting, Open University of Human Development "Ukraine", Kyiv, Ukraine

DOI: 10.32702/2306-6792.2019.6.59

METHODOLOGICAL ASPECTS OF DEVELOPMENT OF THE ASSESSMENT SYSTEM OF ECONOMIC SECURITY OF INSURANCE SECTOR ENTERPRISES

С. І. Дробязко,
к. е. н., доцент, професор кафедри обліку та фінансів,
Відкритий міжнародний університет розвитку людини "Україна", м. Київ

МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ОЦІНЮВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВ СТРАХОВОГО СЕКТОРУ

The purpose of the article is to develop theoretical, methodological and practical recommendations for assessing the economic security of enterprises. The system of assessing the economic security of enterprises is based on the calculation of the integral index consisting of four stages: preparatory, expert evaluation of the choice of indicators on the basis of the method of pairwise equation, calculation of the integral index of economic security, formation of the results of the calculation of the integral indicator of economic security assessment. The peculiarities of conducting expert analysis during the formation of a system of indicators of the integral indicator of economic security assessment on the basis of the competence approach, taking into account the rank of positions, are considered. It is proved that in order to determine the competence of experts it is necessary to evaluate the following qualities: competence, creativity, attitude to examination, conformism, analyticity, collectivism, self-criticism, reliability. The construction of the Fishbone Diagram of economic security factors has allowed the indicators to be determined by stimulants and stimulants. A system of indicators of economic security assessment of enterprises is formed, consisting of four blocks: "Financial"; "Information"; "Personnel"; "Marketing". It is proved that the information base for calculating the integral indicator of economic security assessment is the data of financial and statistical reporting of enterprises, the State Statistics Service of Ukraine, statistical collections of committees and departments of state power, and the Ministry of Economy of Ukraine. The calculation of integral indicator of economic security assessment is considered, which is considered as a quantitative measure of enterprise activity, which provides economic protection for various components. The use of the integral indicator enables to increase the objectivity of assessing the measures to ensure economic security, which directly affects the efficiency of the insurance sector enterprises. Prospects for further research are the elaboration of a matrix of corrective measures for relevant areas of change in the existing system of economic security management at enterprises.

Метою статті є розробка теоретичних, методологічних положень та практичних рекомендацій щодо оцінювання економічної безпеки підприємств. Запропоновано систему оцінювання економічної безпеки підприємств на основі розрахунку інтегрального показника, що складається з чотирьох етапів: підготовчий, експертна оцінка вибору показників на засадах методу попарного рівняння, розрахунок інтегрального показника економічної безпеки, формування результатів розрахунку інтегрального показника оцінювання економічної безпеки. Розглянуто особливості проведення експертного аналізу при формуванні системи показників інтегрального показника оцінювання економічної безпеки на засадах компетентнісного підходу з урахуванням рангів посад. Доведено, що для визначення компетенції експертів необхідно оцінити такі якості: компетенція, креативність, відношення до експертизи, конформізм, аналітичність, колективізм, самокритичність, достовірність. Побудова Fishbone Diagram факторів економічної безпеки дозволила визначити показники стимуляторами та дестимулятори. Сформована система показників оцінювання економічної безпеки підприємств, що складається з чотирьох блоків: "Фінансова"; "Інформаційна"; "Кадрова";

"Маркетингова". Доведено, що інформаційною базою для розрахунку інтегрального показника оцінювання економічної безпеки є дані фінансової та статистичної звітності підприємств, Державної служби статистики України, статистичні збірники комітетів та департаментів державної влади, Міністерства економіки України. Наведено розрахунок інтегрального показника оцінювання економічної безпеки, який розглядається як кількісна міра діяльності підприємства, що забезпечує економічну захищеність за різними складовими. Застосування інтегрального показника дає можливість збільшити об'єктивність оцінки заходів забезпечення економічної безпеки, що безпосередньо впливає на ефективність діяльності підприємств страхового сектору. Перспективами подальших досліджень є розробка матриці коригуючих заходів релевантних напрямів зміни існуючої системи управління економічної безпеки на підприємствах.

Key words: structural-logical model, economic security, controlling mechanism.

Ключові слова: структурно-логічна модель, економічна безпека, механізм управління.

INTRODUCTION

The economic security strategy, when formulating goals and indicating objects, should include the characterization of external and internal threats; definition of criteria and parameters (threshold values) of indicators characterizing the interests of enterprises and meet the requirements of economic security; development of economic policy, including mechanisms of factors that influence the state of economic security; the line of action on the strategy implementation.

The study of the main approaches to assessing the economic security level of enterprises confirms that each of the methods we have reviewed has certain limitations in the use, and therefore it does not give us a possibility to fully and accurately determine the existing situation [1—3]. Indicator and resource-functional approaches are the most widespread in order to assess the economic security level [4—5]. In this case, assessing the economic security is reduced to the assessment of the quality of enterprises by comparing the value of the indicators calculated for a certain given time with the values of previous moments or critical ones.

The purpose of the article is to develop theoretical, methodological and practical recommendations for assessing the economic security of enterprises.

The assessment system of economic security is an important component of ensuring the economic security of the insurance sector enterprises. It makes sense to highlight the key parameters of the economic security of a tourist enterprise, which are gathered in 4 groups:

Group 1 "Financial" S_{fin} (coverage ratio of losses at the expense of reserves; coverage level of insured losses; debt-to-equity ratio, D/E; profitability index of insurance products; tax burden);

Group 2 "Personnel" S_{pers} (average wage index; personnel development of the enterprise; coefficient of personnel stability; coefficient of managerial load; personnel turnover);

Group 3 "Informational" S_{inf} (level of technical and informational support of the enterprise; level of communication within the enterprise (level of feedback); the level of introduction of Internet technologies at the enterprise; coefficient of use of e-commerce in the activity; ratio of the amount of bonus payments for the ideas presented, innovative proposals, new solutions to the total amount of bonus payments per company);

Group 4 "Marketing" S_{mark} (novelty (renewal) of the assortment of insurance services; business reputation of the enterprise; market share, controlled by the enterprise (by segments); commitment of consumers of insurance services; ratio of marketing costs to total costs).

In order to assess the state of economic security of the insurance sector enterprises, a system of indicators (key parameters) is needed. It would create a formalized basis for making managerial decisions that would express the strategic interests of the enterprise and ensure an adequate level of its economic security.

Development of the assessment system of economic security, balanced from the standpoint of accuracy, objectivity, relevancy, simplicity, convenience and comprehensiveness is a complex multidimensional process [6—7].

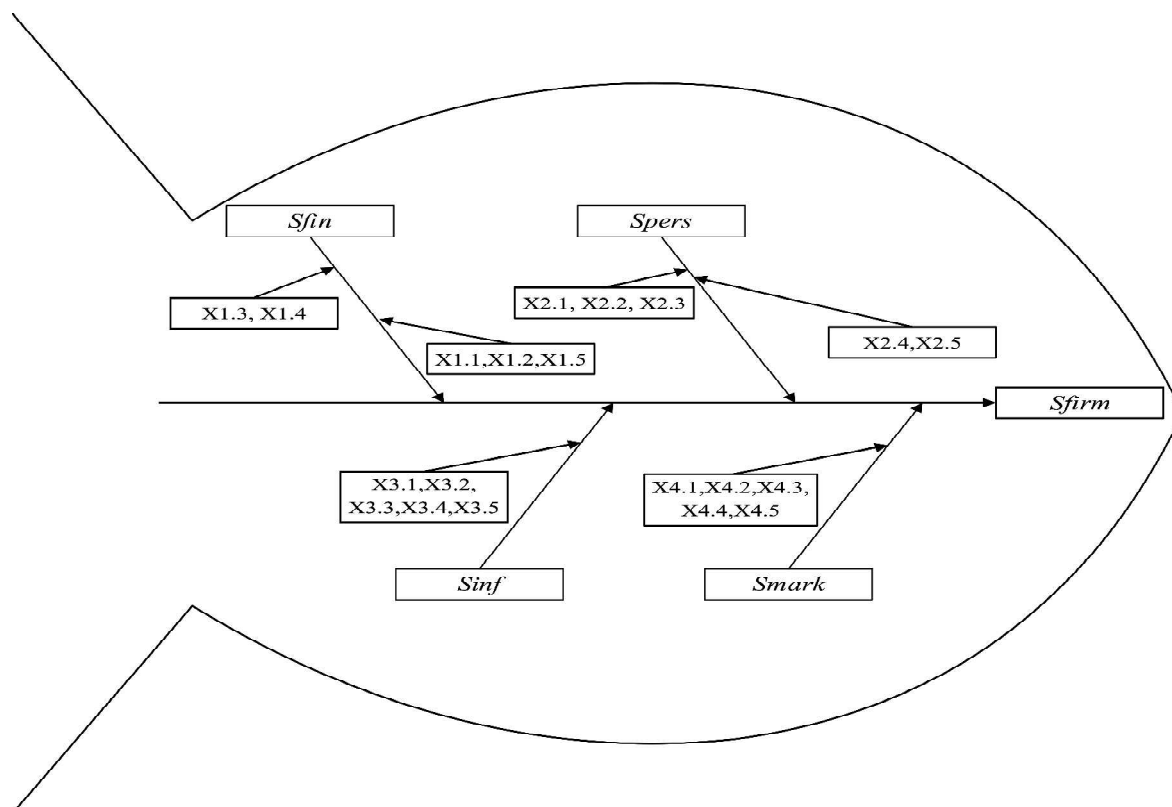

Figure 1. Fishbone Diagram of the assessment system of economic security of enterprises (S_{firm})

Source: formed by the author.

Development of the assessment system of economic security consists of 4 stages.

The first stage is preparatory. It is a formation of the input data base of economic indicators for calculating the integral indicator of economic security assessment. From the analytic point of view, it is an important stage for the accuracy of the results obtained and the condition of the operation of the enterprise.

Formation of an expert group on the basis of a competency approach, taking into account the rank of positions, makes it possible to form a group that, in accordance with official duties, has the opportunity to build a system of personnel assessment in accordance with the objectives of the enterprises. Specific requirements for members of an expert group affect the principles of their selection.

In order to determine the competence of experts it is necessary to assess the following qualities: competence, creativity, attitude to examination, conformism, analyticity, collectivism, self-criticism, authenticity [5].

Thus, the competence of an expert is the level of his qualification. The competence of experts is determined using the coefficient K , which is calculated on the basis of judgments of experts on the level of their awareness of problem solution

and disclosure of the typical sources of argumentation of judgments [6].

The personal composition of the expert group consists of the total number of applicants and is formed from the most competent specialists who can demonstrate the ability to predict and identify, in our case, the patterns of the effectiveness of the implementation of individual means of economic security of enterprises.

For the purposes of study, the experts have been selected on the basis of the considerations that the employees of the higher and middle management of enterprises at $\varepsilon = 0,2$ have the highest level of awareness in the subject under study.

As experts, we have selected 10 officials from different parts of the enterprise management. In the formation of a system of indicators of economic security assessment (S_{firm}), an expert analysis has been used. The result of its use is the construction of the Fishbone Diagram system. The approach makes it possible to determine which indicators are incentives, and which ones are disincentives (Fig. 1).

According to the Fishbone Diagram of the assessment system of economic security of enterprises (S_{firm}), 15 factors of incentives ($X1.3, X1.4, X2.1, X2.2, X2.3, X3.1, X3.2, X3.3, X3.4, X3.5, X4.1, X4.2, X4.3, X4.4, X4.5$) and 5 factors of disincentives

Table 1. Indicators for assessing the economic security of enterprises

Group integral indicators	Indicators	Indicator symbol	Unit
<i>S_{fin}</i>	coverage ratio of losses at the expense of reserves	X1.1	ratio
	coverage level of insured losses	X1.2	ratio
	debt-to-equity ratio, D/E	X1.3	ratio
	profitability index of insurance products	X1.4	ratio
	tax burden	X1.5	ratio
<i>S_{pers}</i>	average wage index	X2.1	ratio
	personnel development of the enterprise	X2.2	ratio
	coefficient of personnel stability	X2.3	ratio
	coefficient of managerial load	X2.4	ratio
	personnel turnover	X2.5	ratio
<i>S_{inf}</i>	level of technical and informational support of the enterprise	X3.1	ratio
	level of communication within the enterprise (level of feedback)	X3.2	ratio
	the level of introduction of Internet technologies at the enterprise	X3.3	ratio
	coefficient of use of e-commerce in the activity	X3.4	ratio
	ratio of the amount of bonus payments for the ideas presented, innovative proposals, new solutions to the total amount of bonus payments per company)	X3.5	ratio
<i>S_{mark}</i>	novelty (renewal) of the assortment of insurance services	X4.1	ratio
	business reputation of the enterprise	X4.2	ratio
	market share, controlled by the enterprise (by segments)	X4.1	ratio
	commitment of consumers of insurance services	X4.1	ratio
	ratio of marketing costs to total costs	X4.1	ratio

Source: formed by the author.

(X1.1,X1.2,X1.5,X2.4,X2.5) have been separated. As we can see, each indicator has the same weight. This approach is acceptable and enables to avoid the problem of subjectivity of expert assessment in the evaluations of the integral indicator.

On the basis of Ishikawa diagram, let us determine the factors that affect economic security. With the help of experts' assessment, on the example of the component of economic security, "Finance", five factors have been separated (X1.1 is a coverage ratio of losses at the expense of reserves; coverage level of insured losses; X1.2 is a coverage level of insured losses; X1.3 is a debt-to-equity ratio, D/E; X1.4 is a profitability index of insurance products; X1.5 is a tax burden). The considered factors are ranked according to the level of reduction of their significance.

The third stage of the development of the assessment system of economic security begins with the division of indicators into groups. Consequently, according to the determined expert assessments of the indicators of economic security, four groups have been formed according to the characteristics of security: financial, personnel, informational, marketing (Table 1).

The information base is the data of financial and statistical reporting of enterprises, the State

Statistics Service of Ukraine, statistical collections of committees and departments of state power, the Ministry of Economy of Ukraine and enterprise reporting for 2013—2017.

The generalized integral indicator of economic security assessment S_{firm} is defined as the total value of group integral indicators by the formula [8]:

$$S_{firm} = \sum_{i=1}^4 \beta_i \times S_{firm_i} \quad (1),$$

where β_i is a coefficient of influence on the value of group integral indicators of economic security assessment; S_{firm_i} is a group integral indicator of economic security assessment; i is a number of means of economic security.

Based on the established system of indicators presented in Table 1, the calculation of the integral indicator of economic security of enterprises is carried out by the formula:

$$S_{firm} = \sum_{i=1}^4 (\beta_{fin} \times S_{fin} + \beta_{pers} \times S_{pers} + \beta_{inf} \times S_{inf} + \beta_{mark} \times S_{mark}) = \sum_{i=1}^4 (\beta_{fin} \times (\sum_{j=1}^5 s_{1-j}) + \beta_{pers} \times (\sum_{e=1}^5 s_{6-10} + \beta_{inf} \times (\sum_{o=1}^5 s_{11-15}) + \beta_{mark} \times (\sum_{u=1}^5 s_{16-20}))) \quad (2),$$

where S_{firm} is a generalized integral indicator of economic security assessment; $I_{fin}, I_{pers}, I_{inf}, I_{mark}$ are group integral indicators of economic security assessment; $\beta_{fin}, \beta_{pers}, \beta_{inf}, \beta_{mark}$ are coefficients of influence of group integral indicators of economic security assessment of

appropriate means (financial, personnel, informational, marketing); s_n are indicators of economic security assessment; i is a number of indicators of economic security assessment; j is a number of indicators of financial means; e is a number of indicators of personnel means; o is a number of indicators of informational means; u is a number of indicators of marketing means.

Upper and lower limits for the calculation of the integral indicator of economic security assessment S_{firm} are $[0; 1]$.

In order to compare the indicators of different groups, we bring them to the normalized form so that changes take place in the range from 0 to 1. For this purpose, the formula [9] is used:

$$l_{i,j} = \left(1 + e^{\frac{\bar{x}_j - x_{i,j}}{\sigma(x_j)}} \right)^{-1} \quad (3),$$

where $x_{i,j}$ and $l_{i,j}$ are initial and normalized values of j -th indicator for i -th enterprise; x_j is an average value of indicator x_j in the sample; $\sigma(x_j)$ is a corresponding standard deviation.

In order to calculate an average value (\bar{x}_j) and standard deviation $\sigma(x_j)$, we use formulas [10]:

$$\bar{x}_j = \frac{\sum_{i=1}^m x_{i,j}}{m}, \quad \sigma(x_j) = \sqrt{\frac{\sum_{i=1}^m (x_{i,j} - \bar{x}_j)^2}{m+1}} \quad (4; 5).$$

Normalization of data enables to calculate the generalized integral indicator of economic security assessment through its components with the corresponding weighting coefficients.

Here is an example of the calculation of the group integral indicator of economic security assessment on the example of the "Knyazha" Insurance Company ("Княжа") according to the proposed methodology.

In a formalized form, the matrix of the financial component of economic security (S_{fin}) is:

$$S_{fin} := \begin{pmatrix} corr(x1,x1) & corr(x1,x2) & corr(x1,x3) & corr(x1,x4) & corr(x1,x5) \\ corr(x2,x1) & corr(x2,x2) & corr(x2,x3) & corr(x2,x4) & corr(x2,x5) \\ corr(x3,x1) & corr(x3,x2) & corr(x3,x3) & corr(x3,x4) & corr(x3,x5) \\ corr(x4,x1) & corr(x4,x2) & corr(x4,x3) & corr(x4,x4) & corr(x4,x5) \\ corr(x5,x1) & corr(x5,x2) & corr(x5,x3) & corr(x5,x4) & corr(x5,x5) \end{pmatrix} \quad (6).$$

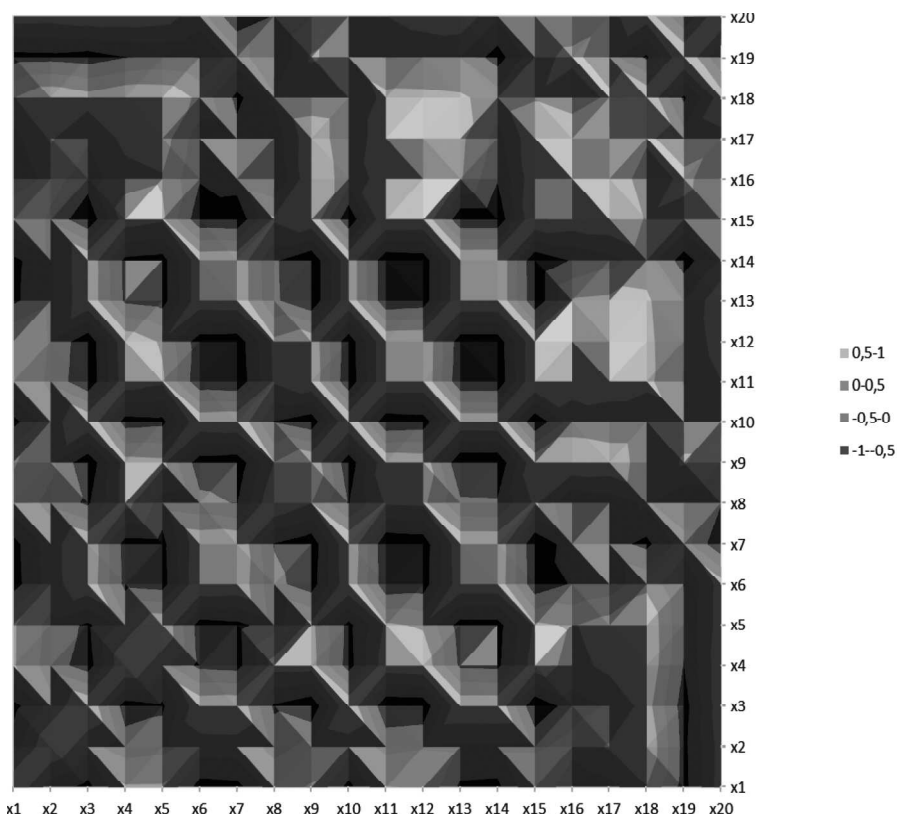

Figure 2. Graphic interpretation of the integral indicator of economic security assessment of the "Knyazha" Insurance Company ("Княжа")

Source: formed by the author.

We will carry out the calculation of the matrix of the financial component of economic security (S_{fin}) using 'Data Analysis' package in MS Excel:

$$S_{fin} = \begin{pmatrix} 1 & -0,25 & -0,68 & 0,554 & 0,56 \\ -0,25 & 1 & 0,164 & -0,226 & -0,153 \\ -0,68 & 0,164 & 1 & -0,78 & -0,611 \\ 0,554 & -0,226 & -0,78 & 1 & 0,19 \\ 0,56 & -0,153 & -0,611 & 0,19 & 1 \end{pmatrix}$$

According to the results of the calculation of the matrix of the financial component of economic security (S_{fin}), we can conclude: the most direct significant functional correlation is between the indicators "Profitability index of insurance products" (x4) and "Tax burden" (x5), the most inverse significant functional correlation is between the indicators "Debt-to-equity ratio, D/E" (x3) and "Profitability index of insurance products" (x4).

Graphic interpretation of the integral indicator of economic security assessment of the "Knyazha" Insurance Company ("Княжа") is shown in figure 2.

Integral indicator of economic security assessment makes it possible to determine the influence of group indicators on the integral indicator, establishes functional correlations between indicators. The level of functional correlation between the indicators of economic security can be differentiated into ranges of values: inverse significant correlation $\in [-1; -0,5]$, inverse average correlation $\in (-0,5; 0)$, no correlation — 0, direct average correlation $\in (0; 0,5]$, direct significant correlation $\in (0,5; 1]$. Graphically, the level of functional correlation between the indicators of economic security in three dimensional space can be traced from the peak (in case of direct significant correlation) to the trough (in case of inverse significant correlation).

Based on the calculation of the integral indicator of economic security and the established assessment scale, the effectiveness of the mechanism for managing economic security has been determined. The scale of the integral indicator for assessing the economic security of enterprises is provided by four levels: high — $S_{firm} \in [0,7; 1]$, medium — $S_{firm} \in [0,5; 0,69]$, low — $S_{firm} \in [0,3; 0,49]$, weak (limited) — $S_{firm} \in [0; 0,29]$.

CONCLUSIONS

The calculation of the integral indicator of economic security assessment, which is considered as a quantitative measure of the enterprise, taking into account the socio-economic state, has been given. The use of the integral indicator enables to increase the objectivity of assessing the measures to ensure economic security, which directly affects the efficiency of the insurance sector enterprises. The prospects for further study are the development of a matrix of corrective measures for relevant directions of change in the existing system of economic security management at enterprises.

References:

1. Maslak O. I. Managing the economic bezpekoyu on the principles of protection of the rational situation / O.I. Maslak, N.Є. Grishko // Marketing and Innovation Management. — 2013. — № 1. — P. 198—208.
2. Sukhorukov A.I. Theorist-methodological p_dkhid to ingitralno i assessments of the eco-friendly security-free state / A.I. Sukhorukov, Yu.M. Arazishvili // Bankivska on the right. — 2011. — № 4. — P. 13—32.
3. Jan, S. R., Shah, S. T. U., Johar, Z. U., Shah, Y., & Khan, F. (2016). An Innovative Approach to Investigate Various Software Testing

Techniques and Strategies. International Journal of Scientific Research in Science, Engineering and Technology (IJSRSET), Print ISSN, 2395-1990. URL: https://www.researchgate.net/profile/Fazlullah_Khan2/publication/30328-0520_An_Innovative_Approach_to_Investigate_Various_Software_Testing_Techniques_and_Strategies/links/576e56e008ae842225a849ca.pdf

4. Kirchner E., & Sperling, J. (2018). EU security governance. URL: <https://www.manchesterhive.com/view/9781526130945/9781526-130945.xml>

5. Lazaridis, G. (2016). Security, insecurity and migration in Europe. Routledge. URL: https://books.google.com.ua/books?hl=uk&lr=-&id=kLfeCwAAQBAJ&oi=fnd&pg=PP1&dq=+economic+security+of+the+state&ots=mgbWFs1LdW&sig=jGe2pS-wCAnTrhiDblr6b3LSqHiM&redir_esc=y#v=onepage&q=economic%20security%20of%20the%20state&f=false

6. Lee C. (2017). The Asian turbulence: a case study in economic security. In Asia-Europe Cooperation After the 1997-1998 Asian Turbulence (pp. 33—54). Routledge. URL: <https://www.taylorfrancis.com/books/e/978135-1753999/chapters/10.4324%2F9781315192079-2>

7. Martensson K., & Westerberg, K. (2016). Corporate environmental strategies towards sustainable development. Business Strategy and the Environment, 25(1), 1—9. URL: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/full/10.1002/bse.1852>

8. Tetiana H., Chorna M., Karpenko L., Milyavskiy M. & Drobyazko S. (2018). Innovative model of enterprises personnel incentives evaluation. Academy of Strategic Management Journal. Volume 17, Issue 3, 2018 URL: <https://www.abacademies.org/journals/month-june-year-2018-vol-17-issue-3-journal-asmj-past-issue.html>

9. Tetiana H., Karpenko L., Fedoruk O., Shevchenko, I., & Drobyazko, S. (2018). Innovative methods of performance evaluation of energy efficiency project. Academy of Strategic Management Journal, 17(2), 112—110. URL: <https://www.abacademies.org/articles/innovative-methods-of-performance-evaluation-of-energy-efficiency-projects-7067.html>

10. Choi T. M., Chan H. K., & Yue X. (2017). Recent development in big data analytics for business operations and risk management. IEEE transactions on cybernetics, 47(1), 81—92. URL: <https://ieeexplore.ieee.org/abstract/document/7378465>

Стаття надійшла до редакції 10.03.2019 р.

УДК 338.43:637.5:636.4

Д. К. Семенда,
к. е. н., професор кафедри підприємництва, торгівлі та біржової діяльності,
Уманський національний університет садівництва
О. Вс. Семенда,
к. е. н., доцент кафедри підприємництва, торгівлі та біржової діяльності
Уманський національний університет садівництва
О. В. Семенда,
к. е. н., старший викладач кафедри маркетингу,
Уманський національний університет садівництва

DOI: 10.32702/2306-6792.2019.6.65

СУЧАСНИЙ СТАН ТА ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ РИНКУ ТЕХНІЧНИХ КУЛЬТУР В УКРАЇНІ

D. Semenda,
PhD in Economics, Professor of the Department of Entrprise,
Trade and Exchange Activities of Uman National University of Horticulture
E. Semenda,
PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Entrprise,
Trade and Exchange Activities of Uman National University of Horticulture
O. Semenda,
PhD in Economics, Senior Lecturer of the Department of Marketing
of Uman National University of Horticulture

CURRENT STATE AND TRENDS OF THE DEVELOPMENT OF TECHNICAL CULTURES MARKET IN UKRAINE

Ринок технічних культур, як і інші ринки сільськогосподарської продукції, функціонує не автономно, а в певному економічному макросередовищі, в тісному поєднанні з іншими ланками економіки. Саме тому кардинальні зміни в економічній політиці на макро- та галузевому рівнях суттєво впливають на його функціонування, на ефективність розвитку галузей, які обслуговують його.

У статті здійснено комплексний аналіз ринку технічних культур в Україні, зокрема динаміки форм пропозицій та попиту, спрогнозовано основні тенденції його подальшого розвитку.

Підвищення економічної ефективності вирощування і переробки, і як наслідок, функціонування повноцінного ринку технічних культур — це комплексна і багатовекторна проблема, успішне вирішення якої потребує певного часу, залучення інвестицій та можливе лише за умови поліпшення економічної ситуації в країні.

The market for technical crops, as well as other markets for agricultural products, does not function autonomously, but in a certain economic macro environment, in close conjunction with other sectors of the economy. That is why the dramatic changes in economic policy at the macro and sector levels significantly affect its functioning and the efficiency of the industries that serve it.

The article provides a comprehensive analysis of the market of technical crops in Ukraine, in particular the dynamics of supply and demand forms, and the main tendencies of its further development are predicted.

At the moment, sugar beets remain one of the least profitable crops in crop production. One of the main factors in reducing sugar beet crops is the unfavorable situation on the Ukrainian sugar market, where prices are kept at an extremely low level, despite the increase in production costs and despite the unfavorable economic conditions, the beet sugar complex continues to increase sugar production and export. Sugar beet production has added value while grain is sent abroad only as raw material. The domestic price of sugar in the country does not correspond to the costs of its processing, so only the partnership between the sugar factory and the producer of raw materials can ensure the profitability of work in the sugar complex.

Despite the growth of sunflower production in the main producing countries of this culture, Ukraine remains the world's largest producer of oilseeds. Support for high production rates and low domestic consumption allow domestic products to provide more than 57% of the world trade volume of such products in 2018/2019 MY. A favorable price situation and an attractive level of profitability will continue to stimulate farmers to grow sunflowers, breaking the crop rotation and exhausting the soils.

Ukraine is a leader in soy production in Europe with a share of 45%. Such a large distribution of soya due to the universality of its use as an important food, technical and fodder culture. This is due to the exceptionally favorable combination of seeds of organic and mineral substances. In terms of the production of oilseeds in Ukraine, soybeans yield only to sunflower seeds.

One of the factors of growing sown areas of rape is the increase in demand for it from the world agrarian market. In addition, rape is a crop that during the period of the off-season gives the farmer working capital, since sales of this oil fall by the end of June. In 2017, rape became the most profitable crop and allowed farmers to hedge and be more stable in the event of sharp price fluctuations in other crops.

Increasing the economic efficiency of cultivation and processing, and as a result, the functioning of a full-fledged market of technical crops is a complex and multi-vector problem, the successful resolution of which requires a certain amount of time, attracting investment and possible only if the economic situation in the country improves.

Ключові слова: ринок технічних культур, експорт, імпорт, ефективність виробництва.
Key words: technical crop market, export, import, production efficiency.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Від розвитку агропромислового виробництва залежить продовольча безпека держави, рівень і якість забезпечення населення продуктами харчування, що безпосередньо впливає на соціальне становище у суспільстві та здоров'я нації загалом.

Аналізуючи світовий ринок рослинницької продукції, можна впевнено стверджувати, що найближчими роками перспективним залишиться виробництво технічних культур.

В Україні на ринку цукру склалася непроста ситуація. Висока собівартість виробництва та низькі реалізаційні ціни призводять до відмови господарств від вирощування цукрових буряків. Під олійними культурами площі розширюються, оскільки рентабельність їх виробництва досить висока. Вирішення даних проблеми покладено в основу наукових досліджень цієї статті.

Аналітичні матеріали статті базуються на актуальних статистичних матеріалах, тому одержані результати можуть бути використані в подальших дослідженнях проблем розвитку ринку технічних культур.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Вивченню проблем формування та тенденції розвитку ринку технічних культур України значну увагу приділяли такі вчені-науковці: Г. Жолобецький [1], О.С. Заєць [21], С. Капшук [3], Г. Квітка [4], М.Ю. Коденська [5], О. Маслак [6; 7], П.Т. Саблук [8], О.М. Шпичак [9] та ін.

Однак наукова аргументація зазначеної проблеми потребує подальшого комплексного вивчення, оскільки питання, які стосуються виявлення впливу різних чинників на ефективність діяльності виробників технічних культур, функціонування і розвитку ринку цих культур вимагають постійного моніторингу і детального системного аналізу.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Завданням статті є оцінювання сучасного стану та визначення тенденції розвитку вітчизняного ринку технічних культур у період трансформації АПК країни.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Аграрний сектор посідає важливе місце в економіці України, тут виробляється 11—15% валової продукції, 12—16% доданої вартості, однак на галузі сектору припадає лише 3,7—5,0% усіх інвестицій в економіку країни. Сільське господарство України разом з іншими складниками АПК забезпечує близько 30% валового внутрішнього продукту, зайнятість майже третини працюючого населення, виробництво 95% товарів масового вжитку, утримання сільської поселенської мережі з 13 млн жителів [10].

За січень-серпень 2018 р. зовнішньоторгівельний обіг продукції агропромислового комплексу досяг 15 млрд доларів, з яких експорт продукції аграрного сектору становить 11,5 млрд доларів, або 37,3% від загального експорту України. Він зріс на 65,6 млн доларів порівнюючи з аналогічним періодом 2017 р. У трійці лідерів експорту українських аграрних та харчових товарів залишаються зернові — 36,6% від загального аграрного експорту, олії — 25,1% та насіння олійних культур — 9,4%. Ключовими покупцями в регіональній структурі експорту є країни Азії з часткою 43,6%, країни Європейського союзу — 31,4% та Африки — 13,3% [11].

До негативних тенденцій розвитку ринку сільськогосподарської продукції України доцільно віднести:

- зменшення валової продукції сільського господарства за останні 28 років, особливо продукції тваринництва;

- зростання сукупного індексу витрат на виробництво продукції сільського господарства на 119,8 % порівняно з попереднім роком, у тому числі 113,6 % складали матеріально-технічні ресурси промислового походження;

- істотне зниження обсягів реалізації окремих видів продукції рослинництва, зокрема обсяг реалізації цукрових буряків у 1990 р. становив 44,3 млн т, а у 2018 р. знизився майже у 3,46 разу і становив 12,7 млн т.

Вирощування цукрових буряків та виробництво цукру завжди займало провідне місце в економічному потенціалі агропромислового комплексу України. Цукор називали одним з головних стратегічних товарів, оскільки він постійно займав 7—8 % від загального обсягу експорту України.

Таблиця 1. Динаміка посівних площ, урожайності, валових зборів цукрових буряків і виробництва цукру

Роки	Площа посіву, тис. га	Урожайність, ц/га	Валовий збір, млн т	Виробництво цукру, тис. т
1990	1607,0	276,0	44,3	6791,2
2001	995,2	182,6	15,5	1947,1
2002	932,2	189,3	14,4	1621,1
2003	814,1	201,2	13,3	2485,5
2004	754,0	238,3	16,6	2147,1
2005	674,0	248,2	15,5	2139,1
2006	811,0	285,0	22,4	2597,1
2007	584,0	291,0	17,0	1860,0
2012	377,2	356,2	13,4	1575,5
2013	320,0	313,6	10,0	1300,0
2014	500,0	280,0	14,8	1810,0
2015	530,0	324,0	16,5	2300,0
2016	448,0	406,0	18,2	1800,0
2017	281,0	404,0	13,7	2040,0
2018	260,0	490,0	12,7	1750,0

Джерело: [19].

Внутрішній ринок цукру України штучно розколовся на два великі сегменти: ринок цукру виробників сировини з низькою собівартістю та ринок цукрозаводів із високою собівартістю, а часом і збитковий. Насправді ринків більше. Ще функціонує ринок цукру постачальників матеріальних ресурсів, донедавна діяв величезний ринок цукру податкової інспекції — із низькими цінами на вході й високими на виході. Виробники цукру змушені були продавати продукцію за безцінь, прибутки ж отримували торгові структури, які скуповували цукор. У цих умовах на ціну цукру вже не впливають витрати на виробництво та збут продукції, виготовленої на заводах, що й призводить до їх зупинки, банкрутства й демонтуювання [12].

Нині цукрові буряки залишаються однією з найменш прибуткових культур у рослинництві, динаміку посівних площ, урожайності та валових зборів яких показано в таблиці 1.

Одним з основних факторів скорочення посівів цукрових буряків є несприятлива ситуація на українському ринку цукру, де ціни утримуються на надзвичайно низькому рівні, незважаючи на збільшення собівартості.

Низькі ціни на цукор не дозволяють цукровим заводам платити відповідну ціну за буряки, а виробники цієї культури змушені скорочувати посіви.

Для забезпечення сталого розвитку бурякоцукрової галузі потрібно вирішити низку питань:

— забезпечити дієве пільгове кредитування виробників цукрових буряків та цукру;

— порушити перед СОТ питання необхідності від-

міни встановленої щорічної тарифної квоти на пільгове ввезення в Україну цукру — сирцю з тростини;

— врегулювати питання імпорту й експорту цукру та цукромісних продуктів у рамках угод про вільну торгівлю з країнами Євросоюзу;

— запровадити здешевлення вартості природного газу та змінити порядок розрахунків цукровими заводами (оплата має бути за фактом споживання).

Не дивлячись на несприятливі економічні умови бурякоцукровий комплекс продовжує нарощувати виробництво цукру та його експорт. На переробці врожаю 2018 р. працювало 42 цукрових заводи переробивши 13,6 млн т цукрових буряків і виробили 1,82 млн т цукру [19].

За результатами 2018/2019 МР, лідером з виробництва цукру в Україні став Крижопільський цукровий завод, який виготовив 170,97 тис. т цукру.

Друге місце посів Гайсинський цукровий завод з показником в 120,8 тис. т цукру. Замикає трійку лідерів Радехівський цукровий завод — 108,49 тис. т цукру (табл. 2) [13].

За підсумками 2018 р. Україна експортувала 586,5 тис. т цукру та отримала 217,09 млн дол.

Таблиця 2. Найбільші виробники цукру в 2017/2018 МР

Виробники	Перероблено цукрових буряків, тис. т	Вироблено цукру, тис. т
ПРАТ «ПК «Поділля» - Крижопільський цукровий завод	1248,73	170,97
ТОВ «ПК «Зоря Поділля» - Гайсинський цукровий завод	940,74	120,80
ТзОВ «Радехівський цукор» - Радехівське виробництво	802,39	108,49
ТзОВ «Радехівський цукор» - Чортківське виробництво	636,39	88,36
ТзОВ «Радехівський цукор» - Хоростківське виробництво	571,56	78,97
Філія «Яресківський цукровий завод»	500,96	77,12
ПАТ «Гнідавський цукровий завод»	457,66	71,73
ТОВ «Наркевицький цукровий завод»	505,74	70,12
ПАТ «Саливонківський цукровий завод»	521,49	67,75
Філія «Жданівський цукровий завод»	411,61	58,17

Джерело: [13].

Таблиця 3. Найбільші експортери цукру в 2017/2018 МР

Експортери	тис. т	млн доларів
ТзОВ «Радехівський цукор»	138,5	55,55
ТОВ «Цукорагропром»	93,0	40,65
ПрАТ «Продовольча компанія «Поділля»	80,4	27,66
ПАТ «Теофіпольський цукровий завод»	35,5	13,38
ТОВ «Новооржицький цукровий завод»	34,9	13,64

Джерело: [14].

валютної виручки. Зауважимо, що продукція цукрових буряків має ще й додану вартість. Адже це не тільки цукор, а затребувані також м'яса і сухий жом, в той час, як зерно відправляють за кордон лише як сировину.

Лідером серед експортерів вітчизняного цукру в 2017/2018 МР, відвантаживши за кордон 138,5 тис. т солодкого піску майже на 55,55 млн доларів став ТзОВ «Радехівський цукор». На другому місці ТОВ «Цукорагропром» — 93,0 тис.

т цукру (40,65 млн доларів). А замикає трійку ПрАТ «Продовольча компанія «Поділля» — 80,4 тис. т цукру (27,66 млн доларів) (табл. 3).

За оцінками НАЦУ «Укрцукор» експортні поставки в 2018/2019 МР очікуються на рівні минулого року — близько 500—600 тис. т цукру, а основними країнами-імпортерами залишатимуться Узбекистан, Туреччина та Азербайджан.

Практика кращих сільськогосподарських підприємств України підтверджує, що не дивлячись на проблеми, пов'язані з виробництвом цукрових буряків, цукрова галузь таки приносить прибутки. Проаналізувавши виробництво цукрових буряків в ФГ «Агрофірма «Базис» Уманського району Черкаської області, ми дійшли висновку, що при підтримці цукрових заводів виробництво цукрових буряків дає прибутки (табл. 4).

У 2018 р. господарство переробляло цукрову сировину на давальницьких умовах. Завезли

Таблиця 4. Економічна ефективність виробництва цукрових буряків у ФГ «Агрофірма «Базис» Уманського району Черкаської області

Показники	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2018 р.
Площа, га	110	130	210	220	230	230
Урожайність, ц/га	460	562	593	552	570	639
Вироблено цукрових буряків, ц	50594	73074	124530	121398	131227	14709
Виробничі затрати на 1 га, грн	11163	16219	45260	26150	57821	53318
Повна собівартість 1 ц, грн	29,25	32,67	81,33	53,25	89,48	83,00
Ціна реалізації 1 ц, грн	36,64	55,91	82,25	97,96	112,29	93,00
Прибуток на 1 ц, грн	7,39	23,24	0,92	44,71	22,81	10,00
Прибуток на 1 га, грн	3400	13086	545	24672	13013	6343,7
Рівень рентабельності, %	25,3	71,1	1,1	84,0	25,5	11,9

Джерело: статистична та бухгалтерська звітність ФГ «Агрофірма «Базис» Уманського району Черкаської області.

Таблиця 5. Акт переробки цукрового буряка на давальницьких умовах, отриманого від ФГ «Агрофірма «Базис» Уманського району Черкаської області

Дата	Прийнято		Вихід продукції, т	Кількість цукру, що підлягає передачі, т	Вироблено кормової патоки, т	Жом свіжий в заліковій вазі, т
	к-сть, т	цукристість				
08.11.2018	211,332	15,5	32,228	13,767	20,327	171,179
08.11.2018	628,307	15,0	82,183	39,179	22,643	508,929
08.11.2018	646,842	15,7	83,313	42,885	20,320	523,942
08.11.2018	490,045	15,8	63,118	32,757	18,622	396,936
08.11.2018	431,434	15,4	28,887	13,157	9,453	164,293
08.11.2018	777,696	17,1	90,057	57,749	28,075	629,856
08.11.2018	528,307	17,1	83,204	41,026	30,387	447,458
08.11.2018	446,108	16,9	72,807	33,200	25,677	368,165
08.11.2018	615,783	15,3	94,602	40,625	22,345	515,727
08.11.2018	757,019	16,6	88,904	49,823	20,091	567,028
08.11.2018	791,023	16,0	103,182	49,762	27,076	592,750
08.11.2018	516,090	16,3	75,375	43,266	24,296	503,327
08.11.2018	132,395	16,4	7,870	3,528	1,582	40,676
08.11.2018	658,614	13,8	104,266	38,036	35,947	556,728
08.11.2018	1127,351	16,8	143,032	79,446	47,384	890,517
08.11.2018	802,711	15,4	97,198	50,312	32,010	630,847
08.11.2018	634,542	15,6	90,485	41,725	24,176	513,979
08.11.2018	753,234	17,0	98,115	58,037	23,484	638,257
08.11.2018	560,351	17,1	75,464	39,023	20,232	454,151
08.11.2018	569,646	16,9	70,351	41,641	17,773	461,413
08.11.2018	253,075	16,0	38,417	17,209	8,984	204,991
08.11.2018	1057,119	17,1	144,930	78,497	40,382	396,525
08.11.2018	1320,216	15,8	195,545	90,481	40,378	1093,729
Разом	14709,240		1963,533	995,131	561,644	11740

Джерело: побудовано на основі первинних документів бухгалтерського обліку ФГ «Агрофірма «Базис» Уманського району Черкаської області.

Таблиця 6. Динаміка світового виробництва соняшнику

Показники	2005/2006	2010/2011	2011/2012	2012/2013	2013/2014	2014/2015	2015/2016	2016/2017	2017/2018
Посівна площа, млн га	22,7	23,1	24,6	23,6	24,0	23,2	23,3	25,2	25,8
Виробництво, млн т	29,9	32,7	38,7	35,0	41,5	39,3	40,3	47,6	46,4
Урожайність, т/га	1,3	1,4	1,6	1,5	1,7	1,7	1,73	1,89	1,80

Джерело: [19].

на завод 14709 т цукрової сировини з цукристістю близько 15,4%, то фермерське господарство отримало від Гайсинського цукрового заводу 995,131 т цукру, 1093 т жому в свіжій заліковій вазі, 561,644 т кормової патоки (табл. 5).

Через погодні умови у 2018 р. була низька цукристість буряків. Завод передав замовнику ФГ "Агрофірма "Базис" за кожну тонну зданих цукрових буряків при базисній цукристості 16,0% по 68 кг цукру-піску. При умовах продажу всієї продукції: цукор, меляса, жом рентабельність виробництва цукрових буряків у ФГ "Агрофірма "Базис" Уманського району Черкаської області буде становити 11,9%.

Цукрові буряки — це високозатратна культура. На гектар потрібно вкласти понад 30—45 тис. грн, не кожне господарство має такі обігові кошти, а кредитні ставки банків надто високі. Отже, потрібно розвивати вертикально інтегровані структури. На Вінниччині в загальній площі посівів цукрових буряків частка вертикально-інтегрованих становить приблизно 75%. Вони співпрацюють з господарствами своєї сировинної зони. Тільки партнерські відносини між цукровим заводом і виробником сировини можуть забезпечити прибутковість роботи в цукровому комплексі.

За даними департаменту агропромислового розвитку Вінницької облдержадміністрації у 2017 р. область переробила понад 3 млн т цукрових буряків виробивши 445 тис. т цукру. Область зібрала по 495 ц з га солодких коренів. НАЦУ "Укрцукор" інформує, що така тенденція загальна по Україні [15, с. 5].

Так, ПАТ "Гнідавський цукровий завод", що у Луцьку, працюючи на давальницькій сировині сформував в аграріїв економічний інтерес до вирощування солодких коренів для заводу.

Юридичні особи отримували від заводу цукор (72 кг за тонну зданої сировини, плюс перерахунок за цукристість, що дає близько 1000 грн за тонну), меляса, жом. Окрім того, оплачували вантажні перевезення здавачам сировини, господарства яких перебували в зоні 70 км від заводу. У 2016р. "сировинний радіус" збільшили до 100 км і платять за кожну перевезену тону буряків по 10 кг цукру. Тому на завод надходить цукрова сировина із 16 районів Волинської, Рівненської, Львівської областей.

Здають солодкі корені волинянам і приватні господарства, заготівельні пункти, навіть окремі селяни, які вирощують буряки на приватних садибах по 15—30 соток [16, с. 6].

В Європі теж жоден цукровий завод не має власних аграрних цехів. Солодкі корені їм постачають фермери. За оцінками фахівців ПАТ "Гнідавський цукровий завод" випускає 90% продукції Європейської якості.

Складається ситуація, за якої переробники не мають можливості підвищити ціну на цукрові буряки, яка б забезпечила сільськогосподарським виробникам достатню прибутковість вирощування цукрової сировини, бо самі будуть збиткові, адже внутрішня ціна на цукор в країні не відповідає затратам на його переробку. А зниження собівартості вирощування цукрових буряків у сільськогосподарських виробників наразі внаслідок зростання цін на технічні засоби, нафтопродукти, мінеральні добрива та інші матеріальні ресурси можливе лише за рахунок розширення ринку збуту цукру.

Вирощування соняшнику завжди було традиційною галуззю сільськогосподарського виробництва України і важливою складовою стратегії економічного розвитку держави.

Соняшник належить до трійки найпоширеніших у світовому виробництві олійних культур та має значний вплив на загальний олійний баланс. Обсяги виробництва соняшнику поступаються таким олійним культурам, як соєві боби та ріпак. Світове виробництво олійного насіння у 2018/2019 МР перевищить 554 млн т. Водночас частка соєвих бобів становила — 60%, ріпаку — 12%, тоді як соняшнику — лише 8% (табл. 6).

За прогнозами USDA у 2018/2019 МР виробництво насіння соняшнику в Україні збільшиться на 9,5% порівняно з попереднім маркетинговим роком — до 15 млн т. Експорт насіння соняшнику в 2018/2019 МР має зрости в 2,6 рази — до 100 тис. т [17].

Незважаючи на деяке збільшення обсягів внутрішнього споживання (590 тис. т, очікуваних в 2018/2019 МР, проти 585 тис. т у 2017/2018 МР), суттєве збільшення показників виробництва призведе до помітного зростання перехідних запасів соняшникової олії в Україні за підсумком поточного сезону (130 тис. т, про-

Таблиця 7. Соняшникова олія: ключові світові виробники та експортери, млн тонн

Країна	2016/17	2017/18	2018/19 прогноз
Виробництво			
Україна	6,351	5,891	6,235
Росія	4,171	4,130	4,295
Європейський Союз	3,338	3,634	3,676
Аргентина	1,288	1,465	1,465
Туреччина	0,761	0,890	0,912
Інші	2,256	2,377	2,523
Всього	18,165	18,387	19,106
Україна, частка в світовому обсязі виробництва	35,0%	32,0%	32,6%
Експорт			
Україна	5,851	5,350	5,600
Росія	2,781	2,250	2,100
Аргентина	0,770	0,765	0,735
Європейський Союз	0,459	0,480	0,490
Туреччина	0,635	0,390	0,370
Інші	0,513	0,511	0,497
Всього	10,406	9,746	9,792
Україна, частка в світовому обсязі експорту	56,2%	54,9%	57,2%

Джерело: [18].

гнозованих у фіналі 2018/2019 МР, проти 83 тис. т в 2017/2018 МР) [18].

Не дивлячись на зростання виробництва соняшнику в основних країнах — виробниках цієї культури, Україна залишається найбільшим світовим виробником олійного насіння. Приве-

Таблиця 8. Економічна ефективність вирощування соняшнику в ФГ "Агрофірма "Базис" Уманського району Черкаської області

Показники	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2018 р.
Площа, га	431	464	535	450	426
Урожайність, ц з 1 га	29,0	31,9	21,2	24,0	36,0
Валовий збір, ц	12504	14813	11337	10787	17348
Витрати на 1 га, грн	5904	10562	14245	16118	13839
Виручка від реалізації, тис. грн	3496	9934	6063	13505	15893
Ціна реалізації 1 ц, грн	471,33	794,02	900,08	898,11	916,70
Собівартість 1 ц реалізованої продукції, тис. грн	1501,0	6263,0	2506,0	10261,0	11797,0
Повна собівартість 1 ц реалізованої продукції, тис. грн	202,37	500,55	372,03	682,38	680,45
Прибуток на 1 ц, грн	269,0	293,47	528,05	215,73	236,25
Прибуток на 1 га, грн	4629	7913	6648	7208	9615
Рівень рентабельності, %	133,0	58,7	142,0	31,6	34,7

Джерело: статистична та бухгалтерська звітність ФГ "Агрофірма "Базис" Уманського району Черкаської області

Таблиця 9. Динаміка виробництва сої в Україні

Показники	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.
Посівна площа, га	1037	1110	1411	1337	1793	2136	1846
Валовий збір, тис. га	1680	2264	2405	2741	3882	3931	4265
Урожайність, ц/га	16,2	20,4	17,0	20,5	21,6	18,4	23,1

Джерело: [22].

дені дані свідчать (табл. 7), що підтримка високих темпів виробництва та невисокі обсяги внутрішнього споживання дозволять вітчизняній продукції забезпечити більше 57% світового обсягу торгівлі такою продукцією в 2018/2019 МР.

Світове споживання соняшнику зростає. Основними покупцями української соняшникової олії на глобальному ринку в поточному сезоні залишатимуться, з високою ймовірністю, країни Східної Азії, а саме Китай та Індія. Окрім цього, одним із ключових ринків збуту такої продукції для українських експортерів продовжують бути країни Європейського Союзу.

Зацікавленість аграріїв соняшником пояснюється його високою рентабельністю. За традиційної технології вирощування соняшнику загальні витрати на 1 га 2018 р. в середньому становили 14 тис. грн. Отримуючи врожайність 25 ц/га, собівартість 1 т продукції становитиме 5,6 тис. грн. За ціни продажу продукції на рівні 10 тис. грн/т, доходи з одного гектара становитимуть 11 тисяч гривень, що забезпечить рентабельність на рівні 79%.

Економічні результати по виробництву соняшнику в ФГ "Агрофірма "Базис" Уманського району Черкаської області підтверджують високу економічну віддачу (табл. 8).

У 2018 р. підприємство одержало високий врожай соняшника — 36,0 ц/га, що більше ніж в 2014 р. на 7 ц. Тому прибуток на один гектар у 2018 р. становив 9615 грн або у 2 рази більше 2014 року. Проте собівартість за цей же період зросла у 3 рази, а ціна лише у 2 рази в результаті рівень рентабельності менший протягом досліджуваного періоду на 98 в.п.

Отже, сприятлива цінова ситуація та привабливий рівень рентабельності й надалі стимулюватимуть аграріїв до вирощування соняшнику, порушуючи цим сівоzmіни та виснажуючи ґрунти.

Культура ХХІ ст. — соя. За посівними площами і валовими зборами зерна соя є головною бобовою культурою світу. Вирощують її більше 40 країн на загальній площі понад 50 млн га.

Таке велике поширення сої пояснюється універсальністю її використання як важливої продовольчої, технічної і кормової культури. Зумовлено це винятково сприятливим поєднанням у насінні органічних і мінеральних речовин.

Таблиця 10. Окремі показники топ-9 виробників сої у світі у 2016/2017 МР, млн т

Показники	США	Бразилія	Аргентина	Китай	Індія	Парагвай	Канада	Україна	Росія
Виробництво	116,9	114,1	57,8	12,9	11,0	10,7	6,6	4,3	3,1
Імпорт	0,6	0,3	1,7	93,5	0,1	0,0	0,5	0,0	2,2
Внутрішнє споживання	55,5	44,3	47,8	102,8	10,3	3,9	2,5	1,4	5,0
- % до виробництва	47,5	38,8	82,7	796,9	93,9	36,7	37,7	31,5	157,9
Експорт	59,2	63,1	7,0	0,1	0,3	6,1	4,1	2,9	0,4
% до виробництва	50,6	55,3	12,2	0,9	2,4	57,4	62,6	67,8	12,0

Джерело: [24].

За обсягами виробництва олійних культур в Україні соя поступається тільки соняшнику. Посівні площі та валові збори під цією культурою із кожним роком збільшуються. Якщо у 1990 році з площі 93 тис. га було зібрано біля 100 тис. т зерна сої при врожайності 1,3 т/га, то у 2017 році з площі 1,9 млн га зібрано 3,8 млн т при врожайності 1,9 т/га.

Слід відмітити, що в 1990 р. соя в структурі посівних площ займала 0,3%, в 2011 р. — 3%, а в 2017 — 7,1%, в 2018 році дещо знизилась і становила 6,2%.

Основною причиною цьогорічного суттєвого скорочення площ під соєю стали "соєві правки" Закону України № 2245-VIII від 21 грудня 2017 року [20], відповідно до яких з 1 вересня 2018 року до 31 грудня 2021 року скасовується бюджетне відшкодування ПДВ при експорті соєвих бобів. Станом на 30 серпня, Президент України підписав законопроект № 7403-д [21], яким скасовується норма щодо невідшкодування ПДВ при експорті сої, насіння свиріпи та ріпаку для виробників, які самостійно поставляють ці культури за кордон. Даний законопроект сприятиме відновленню зацікавленості товаровиробників у вирощуванні цієї культури, зокрема, стабілізуванню площ посівів та виробництва цієї культури у 2019 році.

Україна є лідером з виробництва сої в Європі з часткою 45%. Однак за показниками врожайності відстає від інших європейських країн. Врожайність сої в Україні в середньому за останні роки становила 1,96 т/га.

Основними зовнішніми споживачами українських соєвих бобів з початку 2016/2017 МР є Туреччина, Іран і Єгипет, соєвої олії — Польща і Індія. Соєвий шрот/макуха українського походження імпортується в основному географічно близькими Угорщиною, Білоруссю, Францією і Грузією [23].

Характеризуючи світовий баланс сої (табл. 10), слід відзначити, що Україна займає лише восьме місце у світовому рейтингу її виробників.

Відношення обсягів експорту сої до обсягів її виробництва в Україні є найвищим з переліку лідерів країн-виробників — понад дві третини за результатами 2016/2017 МР. У Канади даний показник становить близько 60%, Бразилії та Парагваю — 55, США — 50 %. Аргентина виробляє сої у 12 разів більше від України, проте експортує лише у 4 рази більше. Досить показовим є досвід Китаю і, особливо, Росії. Отже, більшість країн намагаються забезпечити переробку вирощеної сої на власній території. Натомість, рівень переробки сої в Україні в останні роки знижується. Серед причин треба виділити як зменшення поголів'я худоби, і, як наслідок, зниження потреби у використанні сої на корми, так і відносна дорожнеча сої як компоненти кормів порівняно з іншими їх складовими. Тому вітчизняна соя спрямовується на експорт, а на корми використовуються дешевші інгредієнти.

Ринок ріпаку впродовж багатьох років залишається одним із найбільш непередбачуваних із точки зору формування попиту і пропозиції. Адже основний попит на культуру формує зовнішній ринок, а пропозиція досить суттєво залежить від вітчизняних погодно-кліматичних умов виробництва і внутрішніх закупівельних цін. Вплив аграрія на кожен із вказаних вище факторів є мінімальним, а відтак, кон'юнктура визначальним чином впливає на стан розвитку ринку ріпаку.

Одним із чинників зростання посівних площ ріпаку є підвищення попиту на нього з боку світового аграрного ринку. Так, за даними аналізу інформаційно-аналітичного статистичного звіту USDA "Oilseeds: World Markets and Trade" за червень 2018 р., вже третій маркетинговий сезон відбувається зростання попиту світового ринку на ріпак і продукти його переробки. Вказаний тренд на вітчизняному ринку безпосередньо відображується у зростанні посівних площ, що за порівняно сприятливих погодних умов та підвищення урожайності зумо-

Таблиця 11. Динаміка виробництва ріпаку в Україні

Показники	2000 р.	2010 р.	2013 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2018 р.
Посівна площа, тис. га	214	907	1017	682	455	789,1	1000,0
Валовий збір, тис. га	131,8	1469,7	2351,7	1737,6	1153,9	2194,8	2700,0
Урожайність, т/га	0,84	1,70	2,36	2,59	2,57	2,79	2,61

Джерело: [19].

Таблиця 12. Місце України у світовій торгівлі ріпаком, млн т

Показники	2013/2014	2014/2015	2015/2016	2016/2017	2017/2018	2018/2019
Експорт з України	2,2	1,9	1,4	1,2	2,2	2,1
Світовий експорт	14,9	14,6	14,3	16,0	16,9	17,0
% до світового	14,8	13,0	9,8	7,5	13,0	12,3

Джерело: [25].

вило збільшення обсягів виробництва ріпаку. Зокрема, посівні площі збільшилися із 455 тис. га у 2016 р. до 789 тис. га у 2017 р. та сягнули майже 1 млн га в 2018 р. [25].

Поряд із розширенням посівних площ спостерігається і стійке зростання урожайності вирощування ріпаку. Впродовж 2015—2017 рр. середня урожайність підвищилася із 2,59 т/га до 2,79 т/га, що збільшило обсяги його валового виробництва, відповідно, із 1737,6 тис. т до 2194,8 тис. т, або майже в 1,3 разу (табл. 11).

Згідно зі звітом Держслужби статистики України, посівна площа озимого ріпаку під урожай 2019 р. становить 1,3 млн га, що на 28% перевищило торішній показник, і це максимальний рівень за останні роки.

За останні роки виробництво ріпаку зросло до рівня майже 2,2 млн т, що дозволяє віднести нашу країну поряд з іншими до одного із провідних світових його постачальників.

Найбільшими виробниками насіння ріпаку в світі є ЄС, Канада, Китай та Індія. Разом його виробництво в цих країнах, за прогнозами аналітиків USDA у 2018/2019 МР, становитиме близько 63,6 млн т, або 84,7% від загальносвітового рівня. Левова частка формування світового ринку насіння ріпаку припадатиме на країни ЄС, де очікуване його виробництво досягне майже 21,8 млн т. Прогнозованим є зростання імпорту насіння ріпаку зі сторони Китаю, Японії і ЄС, що зумовлено збереженням тренду на підвищення обсягів внутрішнього його споживання у вказаних країнах. При цьому для вітчизняних експортерів важливою нішею світового аграрного ринку є не лише насіння, але й продукти його переробки — олія та шрот. Аналіз двох останніх перерахованих напрямів вказує на те, що світове внутрішнє споживання ріпакової олії і шроту продовжить зростати, що зумовить збільшення обсягів торгівлі цими продуктами [19].

Україна на світовому ринку займає досить стійкі позиції. За результатами 2016/2017 МР

на світовий ринок було поставлено 1,2 млн т ріпаку. Головним ринком збуту для української олійної вже традиційно є країни ЄС, які займають 98% від загального обсягу експорту. За даними Де-

партаменту фітосанітарної безпеки, контролю в сфері насінництва та розсадництва Держпродспоживслужби, станом на 17 січня 2018 року з початку поточного МР відвантажено на експорт вже 2 млн тонн ріпаку, що на 0,8 млн тонн більше, ніж за весь 2016/2017 МР, що свідчить про стабільно високий рівень попиту на культуру (табл. 12).

Україна залишається основною країною, у якій 2018/2019 МР прогнозується зростання виробництва ріпаку. Нагадаємо, через несприятливі погодні умови (посуху в Канаді, Австралії та Північній Америці та морози в ЄС) у низці ключових країн-виробників прогнозується скорочення як виробництва, так і обсягів експорту насіння цієї олійної культури, що вже кілька років поспіль стає причиною напруженого світового балансу. Враховуючи цей погодний фактор, який проявляється в останні роки досить часто, Україна має великі шанси наростити обсяги виробництва ріпаку, закріпити статус надійного постачальника та значно розширити існуючу географію експорту. Цьому сприяє економічна ефективність його виробництва (табл. 13).

Крім того, ріпак є культурою, яка в період міжсезоння дає фермеру обігові кошти, адже продажі даної олійної припадають на кінець червня. Враховуючи попередні дані, у 2017 році ріпак став найприбутковішою культурою та дав можливість агровиробникам, які вирощують інші культури хеджуватися та бути більш стійким при виникненні різких цінових коливань на інші культури.

ВИСНОВОК

Підвищення економічної ефективності вирощування і переробки, і як наслідок, функціонування повноцінного ринку технічних культур — це комплексна і багатовекторна проблема, успішне вирішення якої потребує певного часу, залучення інвестицій та можливе лише за умови поліпшення економічної ситуації в країні.

Державна політика повинна спрямовуватись на забезпечення раціонального використання наявних економічних та природних ресурсів при формуванні ринку технічних культур та експортного потенціалу. Розвиток вітчизняної економіки, в тому числі і ринку технічних культур, на даному етапі обмежується експортом сільськогосподарської сировини та мізерними обсягами готової продукції з доданою вартістю.

Високотоварне виробництво експортоорієнтованих технічних культур, під якими стрімко розширювались площі, призвело до зростання населення, особливо сільського, в той час, як міжнародні трейдери отримували надійні прибутки завдячуючи українським землям. Тому уряд повинен розробляти та впроваджувати програми розвитку сімейних ферм, підтримувати малий і середній бізнес, тим самим формуючи в перспективі середній клас та віддаючи перевагу соціальному захисту населення країни.

Література:

1. Жолобецький Г. Ринок ріпаку України. Пропозиція. — 2017. — № 7—8. — С. 6.
2. Заєць О.С. Ринок цукру в Україні: проблеми створення, функціонування та розвитку. — К.: Наук. думка, 1999. — 388 с.
3. Капшук С. Стан та перспективи українського олієпрому. Пропозиція. — 2015. — № 6. — С. 52/
4. Квітка Г. Підвищення врожайності соняшнику та ріпаку: фактори впливу. Пропозиція. — 2014. — № 1. — С. 8—10.
5. Коденська М.Ю. Тенденції розвитку і напрями активізації інвестування цукробурякового виробництва. Економіка АПК. — 2014. — № 2. — С. 74—77.
6. Маслак О. Ринок соняшнику: підсумки та перспективи. Пропозиція. — 2017. — № 3. — С. 9—10.
7. Маслак О. Як стабілізувати ціни на цукор та цукрові буряки. Пропозиція. 2015. — № 10. — С. 4.
8. Саблук П.Т. Коденська М.Ю., Власов В.І. Цукробурякове виробництво України: проблеми відродження, перспективи розвитку. — К.: ННЦ "ІАЕ", 2007. — 390 с.
9. Шпичак О.М. Методи регулювання ринку цукру в Україні. Вісник аграрної науки. — 2002. — № 8. — С. 76—78.

Таблиця 13. Економічна ефективність вирощування ріпаку в ФГ "Агрофірма "Базис" Уманського району Черкаської області

Показники	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2018 р.
Площа, га	300,0	265,0	435,0	134,0	320,0
Урожайність, ц з 1 га	35,6	29,6	29,2	9,4	46,0
Валовий збір, ц	10691	7851	12708	1260	14725
Витрати на 1 га, грн	6791	10216	12428	16470	7203
Обсяг реалізованої продукції, ц	10203	8186	12436	1305	14712
Виручка від реалізації, тис грн	4044	5689	11244	1308	15017
Ціна реалізації 1 ц, грн	396,35	694,96	904,14	1002,30	1020,73
Собівартість 1ц реалізованої продукції, тис. грн	2447	3253	3139	1219	9662
Повна собівартість 1ц реалізованої продукції, тис. грн	239,83	397,42	252,41	934,09	656,74
Прибуток на 1ц, грн	156,52	297,54	651,73	68,21	363,99
Прибуток на 1 га, грн	5323,0	9191,0	18632,0	664,2	16734,37
Рівень рентабельності, %	65,3	74,9	258,2	5,6	55,42

Джерело: статистична та бухгалтерська звітність ФГ "Агрофірма "Базис" Уманського району Черкаської області.

10. Соціально-економічний розвиток України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>

11. Прес-служба Мінагрополітики. Новини АПК. Економіка АПК, 2018. — № 10. — С. 25.

12. Квітка Г. Несолодкий рік. Пропозиція. — 2014. — № 1. — С. 36—37.

13. ТОП-10 найпотужніший цукрових заводів України <http://www.ukrsugar.com/uk/post/top-10-najpotuznisij-cukrovih-zavodiv-ukraini>

14. ТОП-5 експортерів цукру в 2017/2018 МР. URL: <https://agravery.com/uk/posts/show/top-5-eksporteriv-cukru-v-20172018-mr>

15. Чебан О. ТОП-9 товар аграрного експорту. Сільські вісті. — 2018. — № 40. — С. 5.

16. Крючков О., Мельник В. Солодка стабільність. Сільські вісті. — 2015. — № 192. — С. 6.

17. USDA підвищило прогноз виробництва зерна в Україні. URL: <https://superagronom.com/news/6408-usda-pidvischiv-prognoz-virobnitstva-zerna-v-ukrayini>

18. Частка України на світовому ринку соняшникової олії зростатиме в 2018/19 МР. URL: <http://www.proagro.com.ua/news/world/20096.html>

19. Державна служба статистики. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

20. Закон України Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо забезпечення збалансованості бюджетних надходжень у 2018 році. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2245-19>

21. Президент підтримав невеликих сільгоспвиробників та скасував "соеві правки". URL: <http://uacouncil.org/uk/post/prezident-pidtrimav-nevelikih-silgospvirobnikiv-ta-skasuvav-soevi-pravki>

22. Офіційний портал Інформаційно-аналітичної агенції "АПК-Інформ" АПК online. URL: <http://www.apk-inform.com>

23. ТОП-5 експортерів сої та продуктів переробки. URL: <https://propozitsiya.com/ua/top-5-eksporteriv-soyi-ta-produktiv-pererobky>

24. United States Department of Agriculture Foreign Agricultural Service/ Market and Trade Data. URL: <https://apps.fas.usda.gov/psdonline/app/index.html#/app/advQuery>

25. 2020: ріпак під прицілом URL: <http://agroportal.ua/ua/views/blogs/2020-raps-pod-pritselom/>

References:

1. Zholobets'kyj, H. (2017), "Ukrainian rape-seed market", *Propozytsiia*, vol. 7—8, pp. 6.

2. Zaiets', O.S. (1999), *Rynok tsukru v Ukraini: problemy stvorennia, funktsionuvannia ta rozvytku* [Sugar market in Ukraine: problems of creation, operation and development], Nauk. dumka, Kyiv, Ukraine.

3. Kapshuk, S. (2015), "The state and prospects of Ukrainian oilseed", *Propozytsiia*, vol. 6, pp. 52.

4. Kvitka, H. (2014), "Increase of sunflower and rape yields: factors of influence", *Propozytsiia*, vol. 1, pp. 8—10.

5. Kodens'ka, M.Yu. (2014), "Trends in development and directions of intensification of investment in sugar-beet production", *Ekonomika APK*, vol. 2, pp. 74—77.

6. Maslak, O. (2017), "Sunflower Market: Outcomes and Prospects", *Propozytsiia*, vol. 3, pp. 9—10.

7. Maslak, O. (2015), "How to stabilize prices for sugar and sugar beet", *Propozytsiia*, vol. 10, pp. 4.

8. Sabluk, P.T. Kodens'ka, M.Yu. and Vlasov, V.I. (2007), *Tsukroburiakove vyrobnytstvo Ukrainy: problemy vidrodzhennia, perspektyvy rozvytku* [Sugar-beet production of Ukraine: problems of revival, prospects of development], NNTs "IAE", Kyiv, Ukraine.

9. Shpychak, O.M. (2002), "Methods of sugar market regulation in Ukraine", *Visnyk ahrarnoi nauky*, vol. 8, pp. 76—78.

10. State Statistics Service of Ukraine (2019), "Socio-economic development of Ukraine", available at: <http://www.ukrstat.gov.ua> (Accessed 25 Feb 2019).

11. Ministry of agrarian policy and food of Ukraine (2018), "Press service of the Ministry of Agrarian Policy. Agroindustrial news", *Ekonomika APK*, vol. 10, pp. 25.

12. Kvitka, H. (2014), "Not a happy year", *Propozytsiia*, vol. 1, pp. 36—37.

13. National Association of Sugar Producers of Ukraine (2019), "TOP-10 of the most powerful sugar factories in Ukraine", available at: <http://www.ukrsugar.com/uk/post/top-10-najpotuznisij-cukrovih-zavodiv-ukraini> (Accessed 25 Feb 2019).

14. Agravery (2018), "TOP-5 Exporters of Sugar in 2017/2018 MY", available at: <https://agravery.com/uk/posts/show/top-5-eksporteriv-cukru-v-20172018-mr> (Accessed 25 Feb 2019).

15. Cheban, O. (2018), "TOP-9 commodity of agrarian export", *Sil's'ki visti*, vol. 40, pp. 5.

16. Kriuchkov, O. and Mel'nyk, V. (2015), "Sweet stability", *Sil's'ki visti*, vol. 192, pp. 6.

17. SuperAgronom.com (2019), "USDA has raised the forecast of grain production in Ukraine", available at: <https://superagronom.com/news/6408-usda-pidvischiv-prognoz-virobnitstva-zerna-v-ukrayini> (Accessed 25 Feb 2019).

18. ProAgro (2019), "Ukraine's share in the world market for sunflower oil will increase in 2018/19 MY", available at: <http://www.proagro.com.ua/news/world/20096.html> (Accessed 25 Feb 2019).

19. State Statistics Service of Ukraine (2019), available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (Accessed 25 Feb 2019).

20. Verkhovna Rada of Ukraine (2018), The Law of Ukraine "On Amendments to the Tax Code of Ukraine and Certain Legislative Acts of Ukraine on Balancing Budget Revenues in 2018", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2245-19> (Accessed 25 Feb 2019).

21. Ukrainian Agrarian Council (2018), "The president supported small agricultural producers and abolished "soy edits"", available at: <http://uacouncil.org/uk/post/prezident-pidtrimav-nevelikih-silgospvirobnikiv-ta-skasuvav-soevipravki> (Accessed 25 Feb 2019).

22. APK-Inform (2019), available at: <http://www.apk-inform.com> (Accessed 25 Feb 2019).

23. Propozytsiia (2017), "TOP-5 exporters of soybeans and processed products", available at: <https://propozitsiya.com/ua/top-5-eksporteriv-soyi-ta-produktiv-pererobky> (Accessed 25 Feb 2019).

24. United States Department of Agriculture Foreign Agricultural Service (2019), "Market and Trade Data", available at: <https://apps.fas.usda.gov/psdonline/app/index.html#/app/advQuery> (Accessed 25 Feb 2019).

25. Kharabara, O. (2018), "2020: Rape under the gun", available at: <http://agroportal.ua/ua/views/blogs/2020-raps-pod-pritselom/> (Accessed 25 Feb 2019).

Стаття надійшла до редакції 12.03.2019 р.

О. А. Грицак,
аспірант, Державна екологічна академія післядипломної освіти та управління, м. Київ

DOI: 10.32702/2306-6792.2019.6.75

ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ В РАМКАХ СТАЛОГО (ЗБАЛАНСОВАНОГО) РОЗВИТКУ ВІННИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ

О. Gritsak,
Graduate student of the State Ecological Academy Postgraduate Education and Management

ENVIRONMENTAL AND ECONOMIC PROBLEMS OF LAND USE IN THE FRAMEWORK OF THE SUSTAINABLE (BALANCED) DEVELOPMENT OF VINNITKA REGION

Статтю присвячено обґрунтуванню параметрів екологічної стійкості Вінницької області. Встановлено, що Вінницька область характеризується високою щільністю населення та розвинутою структурою сільськогосподарського виробництва. Детально проаналізовано існуючу структуру земельного фонду України та Вінницької області. Визначено основні тенденції зміни в структурі землекористувань України та Вінницької області. Обчислено ступінь сільськогосподарської освоєності території Вінницької області. Встановлено рівень розораності території та рівень розораності сільськогосподарських угідь в області. Вказано на суттєві диспропорції в структурі землекористування Вінницької області. Обґрунтовано базові напрями сталого (збалансованого) розвитку землекористування в регіоні. Встановлено доцільність дотримання оптимальної структури земельного фонду в Україні та в регіоні.

Розглянуто основні параметри екологічної стійкості територій та земель. Обґрунтовано поняття потенціал екологічної стійкості земель. Оцінено екологічну стійкість земельних угідь Вінницької області за методичним підходом Будзяк О.С. Розкрито шляхи формування екологічної стійкості земель природного, продуктивного та техногенного типів. Обчислено динаміку зміни екологічної стійкості земель Вінницької області.

Відмічено, що землі Вінницької області перебувають на нижньому рівні екологічної стійкості. Встановлено, що збереження існуючих тенденцій землекористування у Вінницькій області призведе лише до повільного підвищення екологічної стійкості її території. Рекомендовано проводити діагностику стану земель за рівнем екологічної стійкості. Для пришвидшення темпів вирішення еколого-економічних проблем землекористування у Вінницькій області запровадити управління екологічною стійкістю земель та перейти до збалансованого управління земельними ресурсами.

The article is devoted to the substantiation of the parameters of environmental sustainability of Vinnitsa region. It is established that Vinnitsa region is characterized by a high population density and a developed structure of agricultural production. The existing structure of the land fund of Ukraine and Vinnitsia region is analyzed in detail. The main trends in changes in the structure of land use in Ukraine and Vinnitsa region are identified. Calculated the degree of agricultural development of the region. The level of plowing of the territory and the level of plowing of agricultural land in the region. Indicated significant disparities in the structure of land use in Vinnitsia region. Grounded basic directions of sustainable (balanced) development of land use in the region. The expediency of compliance with the optimal structure of the land fund in Ukraine and in the region has been established.

The main parameters of ecological sustainability of territories and lands are considered. The concept of the potential of ecological sustainability of lands is substantiated. The environmental sustainability of land in the Vinnitsa region is estimated by the methodical approach Budzyak O.S. The ways of formation of ecological sustainability of lands of natural, productive and technogenic types are revealed. The dynamics of changes in the environmental sustainability of the lands of Vinnitsa region are calculated.

It is noted that the lands of Vinnitsa region are at the lower level of environmental sustainability. It has been established that the preservation of the existing tendencies of land use in the Vinnitsa region will only lead to a slow increase in the environmental sustainability of its territory. It is recommended to diagnose the state of the land according to the level of environmental sustainability. To accelerate the pace of solving environmental and economic problems of land use in the Vinnitsa region, it is recommended to introduce management of environmental sustainability of land and move to a balanced land management.

Ключові слова: земля, землекористування, сталий (збалансований) розвиток, екологічна стійкість земель, екологічний потенціал стійкості земель.

Key words: land, land use, sustainable (balanced) development, ecological sustainability of lands, ecological potential of sustainability of lands.

ВСТУП

За останні 25 років відбулися кардинальні зміни у сфері земельних відносин, які вплинули на формування сучасного стану землекористування. Поряд з державною та колективною формою власності на землю, з'явилися комунальна та приватна форми власності. На зміну радгоспам та колгоспам сформувалися сільськогосподарські підприємства (в тому числі й агрохолдинги), фермерські та селянські господарства. Разом з тим змінилася відбулись зміни і в структурі посівів та структурі виробництва сільськогосподарської продукції.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Різні аспекти економічних проблем землекористування в рамках сталого (збалансованого) розвитку розглядаються в працях вчених: Будзяка В.М., Добряка Д.С., Третяка А.М., Сохнич А.Я. та ін. Розробка тематик пов'язаних з екологічними питаннями землекористування в умовах збалансованого розвитку висвітлені в роботах: Будзяк О.С., Шкуратова О.І., Чудовської В.А. та ін. Однак питання збалансування структури угідь земельного фонду регіону та їх екологічна стійкість залишаються актуальними та потребують додаткових досліджень на сучасному етапі.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Сучасний етап розвитку землекористування України має на ряду з позитивними момен- тами і ті, які потребують негайного вирішення. Адже невирішеними залишилися проблеми у сфері землекористування багатьох регіонів країни, зокрема, деградація та забруднення земель, які стають причинами багатьох екологічних проблем.

Вчені України попереджають, що в недалекому майбутньому проблеми екології затьмарять усі інші, хоч якими б великими й важливими вони не були. За розрахунками незалежних експертів України, на вирішення екологічних проблем доведеться витратити 1—1,5 трлн дол. США, і роботи повинні тривати 8—10 років [1, с. 143].

Вінницька область серед інших областей України виділяється своєю густонаселеністю та розвиненою структурою сільськогосподарського виробництва, тому розгляд еколого-економічних проблем землекористування в контексті збалансованого розвитку регіону на тлі існуючих екологічних проблем є надзвичайно актуальним.

ФОРМУВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Основною метою статті є порівняльний аналіз існуючої структури землекористувань та

Таблиця 1. Динаміка використання земельного фонду Вінницької області

Регіон	Ступінь сільськогосподарського освоєння земель, %				Рівень розораності території, %				Рівень розораності с/г угідь, %			
	2005	2010	2015	2017	2005	2010	2015	2017	2005	2010	2015	2017
Вінницька область*	76,2	76,1	76,0	76,0	65,3	65,2	65,1	65,1	85,74	85,68	85,66	85,66
Україна**	69,2	68,9	68,8	68,7	53,8	53,8	53,91	53,92	77,8	78,1	78,39	78,4

Джерело: розраховано автором за даними: * [3, с. 206—207]; ** [4, с. 306].

оцінювання стану земель, а також розробка пропозицій і рекомендацій щодо комплексно-го оцінювання земельних угідь регіону.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

У Вінницькій області станом на 1 січня 2018 року у сферу землекористування було залучено 2649,2 тис. га, що в межах держави становить 4,4 % від площі України (60354,9 тис. га). Територія суші займає 2605,7 тис. га, або 98,3 % від загальної площі області (без заболочених земель та внутрішніх вод) [2, с. 19—20].

Більша частина земельного фонду регіону залучена та використовується в сільськогосподарських цілях (сільськогосподарські землі займають 2064,0 тис. га, що становить 77,9% від загальної площі території області). Решта земельного фонду розподілена наступним чином: ліси та інші лісовкриті площі складають 380,3 тис. га (14,36% від загальної площі області); забудовані землі — 107,7 тис. га (4,07 % відповідно); заболочені землі 29,1 тис. га (1,10 %), відкриті землі без рослинного покриву або з незначним рослинним покривом 25,0 тис. га (0,94 %), внутрішні води 49,4 тис. га (1,86 % від загальної площі) та інші землі 49,4 тис. га (господарські двори та дороги, піски, яри, кам'яністі місця тощо — 1,86 %) [2, с. 19—20].

Домінуюче переважання сільськогосподарських земель в структурі земельного фонду Вінниччини, свідчить про унікальний аграрний потенціал території та широкі його аграрні можливості. У складі сільськогосподарських земель сільськогосподарські угіддя займають 2014,2 тис. га (76,0% від загальної площі та 98% від площі сільськогосподарських земель). Більша частина території області розорюється. Під орними землями в області зайнято 1725,5 тис. га, або 65,1%. По рівню розораності сільськогосподарських угідь — 85,66% Вінницька область увійшла в трійку лідерів після Херсонської (90,1%) та Черкаської (87,6%) областей.

Під перелогами зайнято 1,0 тис. га (0,04%), сіножатями та пасовищами — 263,3 тис. га (8,92%), багаторічними насадженнями — 51,4 тис. га (1,94%) [2, с. 19—20].

Таким чином, в цілому територія Вінницької області характеризується надзвичайно високим ступенем сільськогосподарської освоєності земель. По області він становить 76% і є вищим, за середньоукраїнський показник більш, ніж на 7% (68,7,1%). А показник розораності території — 65,1%, більш, ніж на 11% є вищим за середній рівень розораності земель по Україні (53,8%) та вдвічі вищий, ніж у країнах Євросоюзу (30—33%) (табл. 1).

Аналізуючи динаміку структури земельного фонду Вінниччини, за останні 17 років, слід відмітити, що вона співпадає із загальноукраїнською. Хоч і повільно, але все ж, зменшуються площі сільськогосподарських угідь, зокрема, в Україні, відмічено зменшення сільськогосподарської освоєності на 0,5%, у Вінницькій області — на 0,2%. Однак, якщо в середньому по Україні, зменшення площі на 337,7 тис. га сільськогосподарських угідь відбулося за рахунок зменшення площ перелогів та пасовищ, то на Вінниччині — переважно за рахунок площ ріллі. В результаті чого показники розораності території та розораності сільськогосподарських угідь України зросли на 0,12% та 0,6% відповідно, тоді як показники розораності території та розораності сільськогосподарських угідь Вінниччини — зменшилися на 0,2% та 0,1% відповідно.

Така тенденція до зменшення площ сільськогосподарських угідь та ріллі в структурі земельного фонду Вінниччини безумовно є позитивною, як щодо формування оптимальної структури, так і в рамках сталого (збалансованого) розвитку. Адже нині вона містить суттєві диспропорції: 65% її території формують орні землі, а лісистість зберігається на рівні 14%. Для порівняння, оптимальною вважають структуру, в якій орні землі не перевищують 30—32%, а оптимальною вважають лісистість на рівні 20%. Однак для земельного фонду Вінниччини характерними є тенденції не до наростання площ екологічностабілізуючих угідь та лісовкритих територій, а навпаки — до наростання площ земель під забудову, які відносяться до дестабілізуючих територій.

Таблиця 2. Класифікація земель Вінницької області та динаміка зміни їх площ

	Кількість власників землі та землекористувачів	Загальна площа земель, тис. га	Площа суші			
			всього	у тому числі		
				землі природного типу	землі продуктивного типу	землі техногенного типу
2011 р.	1349265	2649,2	2605,8	722,9	1726,4	156,5
2017 р.	1352652	2649,2	2605,8	729,9	1725,5	150,4

Джерело: розраховано автором за даними [3, с. 206—207], [4, с. 306].

Екологічні проблеми землекористування в рамках сталого (збалансованого) розвитку регіону все більше лягають на плечі сільськогосподарським землекористувачам, оскільки у їх користуванні перебуває домінуюча площа земель. Однак нині важливо, по-перше, не лише вказати власникам чи орендарям та іншим землекористувачам, як робити, щоб досягти екологічної стійкості земель, а потрібно створити сприятливе середовище в нормативно-правовому полі, в якому вони могли б вільно вибирати правильне рішення і, відповідно, відповідати за це рішення.

По-друге, до вирішення екологічних проблем землекористування мають відношення не лише сільськогосподарські землекористувачі, як прийнято вважати, а усі верстви суспільства. Адже поняття "земля" включає, крім поняття "грунт", ще й такі ресурси місцевості як воду і біотичні ресурси, які в сукупності формують основу землекористування. Тому на законодавчому рівні, повинні бути прийняті рішення щодо дотримання параметрів оптимально обґрунтованої структури земельного фонду регіону, які б не створювали негативного впливу на екосистеми та навколишнє природне середовище.

Дотримання оптимальної структури земельного фонду є важливою ще й тому, що від землекористувачів чекають нарощування темпів агровиробництва та збільшення продовольчих запасів, але такі заходи мають відбуватися не завдяки розширенню сільськогосподарських угідь, а шляхом інтенсифікації сільського господарства, однак без погіршення якості та стійкості земель [5].

Формування збалансованої структури земельного фонду можливе за умови визначення оптимального співвідношення природних і сільськогосподарських угідь та вироблення механізмів планування оптимальної екологічно-безпечної структури угідь перш за все на рівні регіону чи територіальної громади.

Недотримання оптимальних параметрів угідь у структурі земельного фонду може не-

гативно позначитися на екологічній стійкості земель та екосистеми в цілому. Адже відомо, що чим вища стійкість земель, тим більшим є її загальний потенціал, і тим ефективніше ми можемо його використовувати в аграрних та інших цілях. Тому при наявності порушень оптимальних параметрів угідь в структурі земельного фонду важливо проводити діагностику екологічної стійкості земельних ресурсів ще й тому, що саме від стійкості залежить величина допустимого навантаження.

А з іншого боку, добре відомо, що порушення екологічної стійкості земель веде до її деградації, що в свою чергу призводить до зниження обсягів виробництва сільськогосподарської продукції, до бідності та хронічного недоїдання, до земельних та соціальних конфліктів на селі, втрати агробіорізноманіття та підвищення вразливості земель до змін клімату.

Стійкість земель, це перш за все, здатність зберігати під дією зовнішніх чинників набуту ними структуру, властивості та продовжувати виконувати соціально-економічні функції. Екологічна стійкість земель забезпечується механізмами саморегуляції і саморозвитку. Велику роль у процесі саморегуляції відіграє механізм самоочищення: здатність землі розчиняти та адсорбувати чи виводити за свої межі забруднюючі речовини. Менше піддаються самоочищенню землі розташовані у місцях заплав та балково-долинній місцевості, тобто там, де переважають процеси акумуляції та накопичення речовин, і навпаки, потенціал земель до самоочищення зростає на вододільних та схилових місцевостях, де висока інтенсивність кругообігу речовин.

Поняття стійкості земель є відносним, оскільки земля, яка є складовою ландшафту, екосистеми тощо, має властивість еволюціонувати. Природна еволюція опирається на природну інерційність, яка і визначає потенціал стійкості, або ж навпаки, опір по відношенню до зовнішніх чинників.

У різних природних зонах, земельні ділянки матимуть не однаковий потенціал стійкості.

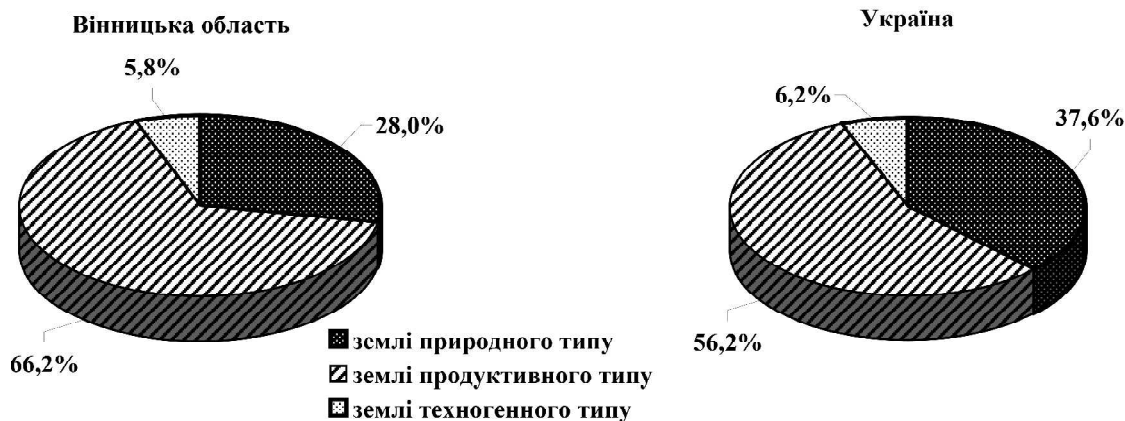

Рис. 1. Порівняльна оцінка структури земельного фонду Вінницької області та України згідно з класифікацією земель за функціональним використанням

Також різним він може бути в одній природній зоні, на різних землях, по відношенню до антропогенно-техногенного впливу.

Серед складових землекористування найшвидше зазнають змін атмосферне повітря та вода, за ними біота та ґрунти, які в сукупності впливають на величину потенціалу екологічної стійкості земель.

Повна втрата потенціалу екологічної стійкості земель може призвести до незворотних змін. Однак, якщо обмежити техногенно-антропогенне навантаження, то земля може відновити свій потенціал екологічної стійкості та повернутися в початковий стан. Наприклад, період відновлення 1 см родючого шару ґрунту становить близько 100 років.

Для оцінки рівня екологічної стійкості земельних угідь Вінниччини був використаний методичний підхід Будзяк О.С. [6, с. 261—269]), за яким проведено класифікацію земель (за функціональним використанням в основу якої закладена здатність земель зберігати стійкість до різного роду чинників і факторів та виконувати певні функції) на: землі природного, продуктивного та техногенного типів (табл. 2), та на базі отриманих даних, проведено їх оцінку.

Так, для земель природного типу, стійкість — це здатність зберігати під дією зовнішніх чинників природно набуту структуру і притаманний природі характер функціонування, який виробився у процесі природної саморегуляції та саморозвитку ґрунту. Тоді, як для земель продуктивного та техногенного типів, стійкість виражається у їх можливості виконувати соціально-економічні функції в умовах впливу зовнішнього характеру. При цьому механізм відновлення екологічної стійкості таких земель відбуватиметься шляхом саморегуляції лише при припиненні техногенно-антропогенного

навантаження і то за умов, що це навантаження відбувається у межах допустимих норм.

У результаті проведеної класифікації земель за функціональним використанням та здатністю зберігати стійкість до різного роду чинників і факторів отримали дані, згідно з якими, земель з порушеною природною рівновагою на території Вінниччини по відношенню до загальної площі земельного фонду виявилось на 10% (землі продуктивного типу) та 0,4% (землі техногенного типу) більше, ніж тих же земель, по відношенню до загальної площі земельного фонду України (рис. 1).

Відповідно земель, що володіють високим потенціалом екологічної стійкості на 9,6% менше по відношенню до загальної площі земельного фонду, ніж в середньому по Україні. Отже, ситуація з формування стійких земельних ландшафтів на Вінниччині потребує негайного покращення та в найближчому часі мають бути прийняті, щонайменше, заходи по досягненню рівня середньо українських показників.

Класифікація земель на землі природного, продуктивного та техногенного типів дозволяє здійснити оцінку рівня їх екологічної стійкості [6, с. 125], за формулою:

$$K_{e.c.} = S_p / (S_{pr} + S_t),$$

де $K_{e.c.}$ — коефіцієнт екологічної стійкості земельних ресурсів;

S_p — площа земель природного типу;

S_{pr} — площа земель продуктивного типу;

S_t — площа земель техногенного типу.

Динаміку рівня екологічної стійкості земель Вінницької області наведено у таблиці 3.

Результати обчислень показали, що рівень екологічної стійкості земельних ресурсів України становить 0,6 та вказує на стан їх перебування на межі порушення природної рівноваги. Щодо рівня екологічної стійкості земельних ресурсів Вінниччини, то він, попри позитив-

Таблиця 3. Динаміка екологічної стійкості земель

Адміністративна область	Коефіцієнт екологічної стійкості земель, К _{ес}					
	2005	2007	2009	2011	2013	2015
Вінницька	0,38	0,38	0,38	0,38	0,38	0,39
Україна	0,60	0,60	0,60	0,60	0,61	0,60

Джерело: розраховано автором за даними [7].

ну динаміку, продовжує перебувати практично на її нижній межі допустимої стійкості.

ВИСНОВКИ

Таким чином, класифікація земель за функціональним використанням та ступенем зберегти стійкість до різного роду чинників і факторів дозволила виявити у Вінницькій області незначну тенденцію до збільшення частки земель природного типу в межах 0,27%. Однак, за умови збереження таких темпів в подальшому, потрібно ще біля 100 років, щоб досягти оптимальної кількості земель здатної підтримувати баланс екосистем та природну саморегуляцію. Тому для пришвидшення темпів вирішення еколого-економічних проблем землекористування у регіоні: зокрема, пов'язаних із підвищенням стійкості земель, буферної здатності ґрунтів проти деградаційних процесів та покращенням потенціалу земельних ресурсів і запобіганням погіршенню їх якості необхідно розвивати такі напрями як управління екологічною стійкістю земель та збалансоване управління земельними ресурсами, яке є необхідною складовою сталого розвитку сільського господарства.

Розвиток цих напрямів має базуватись на одночасному застосуванні нових технологій, стратегічної політики держави та інтеграції соціально-економічних принципів і екологічних проблем для мінімізації уразливості земель, відновлення деградованих земель та забезпечення збалансованого землекористування.

Література:

1. Товма. А.Ф. Еколого-економічна складова в концепції сталого розвитку України / А.Ф. Товма // Бізнес Інформ. — № 2. — 2012. — С. 141—144.
2. Екологічний паспорт Вінницької області за 2017 рік / Департамент агропромислового розвитку, екології та природних ресурсів облдержадміністрації. — Вінниця: ВОДА, 2018. — с. 97.
3. Статистичний збірник "Регіони України" за 2018 р. / Державна служба статистики України // За ред. Вернер І.Є. — К.: Державна служба статистики України, 2018, Ч. II. — 682 с.
4. Статистичний щорічник України за 2017 р. / Державна служба статистики України / За

ред. Вернер І.Є. — К.: Державна служба статистики України, 2018. — 540 с.

5. What is sustainable land management / The Center for International Earth Science Information Network (CIESIN) // www.ciesin.org/lw-kmn/slm/slm.html

6. Будзяк О.С. Організаційно-економічний механізм екологобезпечного використання земель України: дис. ... д-ра екон. наук: 08.00.06 / О.С. Будзяк. — Київ, 2013. — 464 с.

7. Дергеокадастр Вінницької області [Електронний ресурс]. — Режим доступу: // <http://vinnytska.land.gov.ua/ocinka-ta-rinok-zemel/>

References:

1. Tovma. L.F., (2012), "Ecological and economic component in the concept of sustainable development of Ukraine", BusinessInform, vol. 2, pp.141—144.
 2. Department of agro-industrial development, ecology and natural resources of the regional state administration (2018), Ekolohichnyj pasport Vinnyts'koi oblasti za 2017 rik [Ecological passport of Vinnytsia region for 2017"], WATER, Vinnitsa, Ukraine.
 3. State Statistics Service of Ukraine (2018), Statystychnyj zbirnyk "Rehiony Ukrainy" za 2018 r. [Statistical compendium "Regions of Ukraine" for 2018], vol. II., State Statistics Service of Ukraine, Kyiv, Ukraine.
 4. State Statistics Service of Ukraine (2018), Statystychnyj schorichnyk Ukrainy za 2017 r. [Statistical Yearbook of Ukraine for 2017], State Statistics Service of Ukraine, Kyiv, Ukraine.
 5. CIESIN (2018), "What is sustainable land management", The Center for International Earth Science Information Network, available at: www.ciesin.org/lw-kmn/slm/slm.html (Accessed 25 Feb 2019).
 6. Budzyak, O.S. (2013), "Organizational and economic mechanism of ecologically safe use of lands of Ukraine", Abstract of Doctor of Economics, Council for the Study of the Productive Forces of the National Academy of Sciences, Kyiv, Ukraine.
 7. Derzhgeokadastr Vinnitsa region, (2018), available at: <http://vinnytska.land.gov.ua/ocinka-ta-rinok-zemel/> (Accessed 25 Feb 2019).
- Стаття надійшла до редакції 03.03.2019 р.

УДК 336.14.025.12

І. І. Давидова,
аспірант кафедри фінансів,
Київський національний торговельно-економічний університет, м. Київ

DOI: 10.32702/2306-6792.2019.6.81

ФІНАНСОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ

I. Davydova,
post-graduate student of the Department of Finance, Kyiv National University of Trade and Economics, Kyiv

FINANCIAL SUPPORT FOR THE DEVELOPMENT OF THE ECONOMY

У статті розкрито сутність та роль фінансового забезпечення економічного розвитку, що посідає важливе місце в системі державного регулювання, його основні складові охоплюють економічний цикл, секторальну, галузеву і регіональну структури економіки, умови нагромадження капіталу, зайнятість, грошовий обіг, конкурентне середовище, соціальні відносини, зовнішньоекономічні зв'язки; на основі узагальнення теоретичних та методологічних засад розкрито сутність системи державного фінансового регулювання як складової інституційного розвитку економіки, що полягає у сукупності методологічних принципів, методів формування, координації та використання комплексу інструментів, важелів і механізмів фінансової архітектури з метою впливу на динаміку внутрішнього попиту та активність суб'єктів підприємництва; вагомими складовими даної системи є бюджетно-податкове і монетарне регулювання, державне регулювання у сфері фінансового ринку. Визначено, що посилення рівня координації та підвищення ефективності функціонування фінансових механізмів забезпечить результативність їх впливу на економічні процеси в країні; в процесі формування заходів державного фінансового регулювання доцільним є врахування сукупності принципів, що забезпечить взаємоузгодження інтересів учасників фінансових відносин, зокрема принципу пріоритетності, досягнення суспільного компромісу, системності, збалансованості, інституційної визначеності, ефективності, наукової обґрунтованості; необхідним є підвищення функціональної адаптивності фінансового регулювання до структурних змін економіки, інституційного середовища і стратегічних пріоритетів соціально-економічного розвитку країни. Показано, що досягнення стабільності фінансової системи країни як пріоритетного завдання бюджетного та монетарного регулювання потребує підвищення стійкості державних фінансів і належного рівня функціонування грошово-кредитного ринку. Розглянуто інституційне вдосконалення фінансового регулювання, що має на меті підвищення рівня дієвості щодо прийняття рішень у сфері заощаджень, інвестування, мінімізації фінансових ризиків; важливою складовою регулювання фінансової сфери є координація діяльності фінансових інститутів щодо встановлення системи принципів і правил їх взаємодії, формування та реалізації заходів державної фінансової політики.

The article reveals the essence and role of the financial support of economic development, which occupies an important place in the system of state regulation, its main components cover the economic cycle, sectoral and regional economic structures, capital accumulation, employment, monetary circulation, competitive environment, social relations, foreign economic relations; on the basis of the generalization of theoretical and methodological principles, the essence of the system of state financial regulation as a component of the institutional development of the economy, consisting in the totality of methodological principles, methods of forming, coordinating and using a complex of tools, levers and mechanisms of financial architecture in order to influence the dynamics of domestic demand and activity of business entities; significant components of this system are fiscal and monetary regulation, state regulation in the financial market. It is determined that strengthening the level of coordination and improving the efficiency of the functioning of financial mechanisms will ensure the effectiveness of their impact on economic processes in the country; in the process of formation of measures of state financial regulation it is expedient to take into account a set of principles that will ensure the mutual harmonization of interests of participants in financial relations, in particular the principle of priority, achievement of a social compromise, systemic, balance, institutional certainty, efficiency, scientific substantiation; it is necessary to increase the functional adaptability of financial regulation to structural changes in the economy, institutional environment and strategic priorities of socio-economic development of the country. It is shown that achievement of stability of the financial system of the country as a priority task of budgetary and monetary regulation requires improvement of stability of public finances and proper level of functioning of the money and credit market. The institutional improvement of financial regulation aimed at increasing the level of efficiency in decision-making in the area of savings, investment, and

minimization of financial risks is considered; an important component of financial regulation is the coordination of the activities of financial institutions with a view to establishing a system of principles and rules for their interaction, the formation and implementation of measures of state financial policy.

Ключові слова: фінанси, бюджет, фінансова система, фінансове забезпечення, фінансова політика, бюджетне планування, розвиток економіки.

Key words: finance, budget, financial system, financial support, financial policy, budget planning, economic development.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

За умов економічних перетворень актуалізуються питання визначення методів і інституційних механізмів підвищення ефективності фінансового забезпечення економічного розвитку країни. Важливим є встановлення оптимальних співвідношень між складовими фінансової архітектури, що забезпечить достатній обсяг фінансових ресурсів для досягнення стійкого економічного розвитку країни. Необхідність модернізації системи фінансового регулювання обумовлена суспільною потребою формування комплексної довгострокової концепції розвитку фінансово-економічної системи. Інститути державні та місцевого самоврядування мають виконувати комплементарні функції, система державного фінансового регулювання має доповнювати ринковий механізм, удосконалювати форми та методи впливу на економічні процеси. Доцільною є реалізація системних заходів у сфері бюджетно-податкового регулювання з урахуванням принципів субсидіарності, прозорості та підконтрольності, що сприятиме підвищенню ефективності використання бюджетних коштів. Проведення збалансованої фінансової політики країни потребує застосування науково-обґрунтованих підходів до бюджетного регулювання у сфері державного боргу і дефіциту бюджету. Водночас на сучасному етапі постає необхідність розробки стратегії фінансового регулювання з урахуванням циклічної динаміки розвитку інституційних секторів економіки. Важливим є посилення координації застосування механізмів і важелів у процесі формування та реалізації фінансової політики країни. Доцільним є поглиблення підходів щодо управління обліковою ставкою, валютного регулювання і контролю, забезпечення прозорості фінансового ринку. Особливої значущості набувають питання покращення якісного рівня функціонування фінансових інститутів та удосконалення положень щодо управління бюджетними відносинами. Вагомим є визначення пріоритетів бюджетно-податкової

та монетарної політики для активізації інвестиційних процесів, збільшення впливу ендегенних факторів на процеси суспільного відтворення.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Серед вагомих наукових досліджень зарубіжних вчених у сфері фінансової політики можна назвати праці Дж. Делона [10], Л. Саммерса [10], П. Самуельсона [4], В. Нордгауза [4], Дж. Стігліца. Питання подальшого розвитку системи фінансового забезпечення економічного зростання досліджуються у працях вітчизняних вчених: Т. Канєвої [1], А. Козарезенко [2], Г. Кучер [3], І. Лук'яненко, І. Лютого [6], А. Мазаракі [1], Г. Степанової [5], В. Федосова, І. Чугунова [1; 7—9] та інших.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Метою дослідження є розкриття сутності та механізмів фінансового забезпечення розвитку економіки.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Соціально-економічні передумови доцільності застосування заходів державного регулювання економіки формувалися та змінювалися з урахуванням цілей та завдань фінансової політики. На кожному етапі економічного циклу існує необхідність обґрунтування та використання сукупності фінансових інструментів і важелів для активізації процесів економічного зростання, забезпечення макроекономічної стабілізації. Фінансове забезпечення економічного розвитку посідає важливе місце в системі державного регулювання, його основні складові охоплюють економічний цикл, секторальну, галузеву і регіональну структури економіки, умови нагромадження капіталу, зайнятість, грошовий обіг, конкурентне середовище, соціальні відносини, зовнішньоекономічні зв'язки. На основі узагальнення теоретичних та методологічних засад розкрито сутність системи державно-го фінансового регулювання як складової

інституційного розвитку економіки, що полягає у сукупності методологічних принципів, методів формування, координації та використання комплексу інструментів, важелів і механізмів фінансової архітектури з метою впливу на динаміку внутрішнього попиту та активність суб'єктів підприємництва. Вагомими складовими цієї системи є бюджетно-податкове і монетарне регулювання, державне регулювання у сфері фінансового ринку. Посилення рівня координації та підвищення ефективності функціонування фінансових механізмів забезпечить результативність їх впливу на економічні процеси в країні. Важливими завданнями координації фінансової та монетарної політики є досягнення цінової стабільності, відповідного рівня фінансування дефіциту бюджету через ринок державних цінних паперів, мінімізація значних коливань на валютному ринку.

У процесі формування заходів державного фінансового регулювання доцільним є врахування сукупності принципів, що забезпечить взаємоузгодження інтересів учасників фінансових відносин, зокрема принципу пріоритетності, досягнення суспільного компромісу, системності, збалансованості, інституційної визначеності, ефективності, наукової обґрунтованості. Необхідним є підвищення функціональної адаптивності фінансового регулювання до структурних змін економіки, інституційного середовища і стратегічних пріоритетів соціально-економічного розвитку країни. Рівень податкового навантаження відображає суспільний вибір розміру показника частки валового внутрішнього продукту, що перерозподіляється через державні фінанси, структура податкової бази та ставки податків є інструментами впровадження даного вибору. Органи державного управління за допомогою використання наведених важелів можуть забезпечити відповідний рівень надання суспільних послуг за рахунок коштів бюджету. Політика регулювання видаткової частини бюджету здійснюється з урахуванням обсягу його доходної частини, рівня державних соціальних стандартів та гарантій в розрізі бюджетної класифікації. Структура бюджетних видатків має бути спрямованою на вирішення завдань модернізації економіки, пріоритети бюджетної політики повинні враховувати доцільність розширення частки продуктивних видатків бюджету з підвищенням рівня їх ефективності. До цієї категорії відносять бюджетні видатки на розвиток транспортної, енергетичної та комунікаційної інфраструктури, освіти, фундаментальну та прикладну науку, охорону здоров'я, інші видатки бюджету, які сприяють зростанню якісного рівня людського капіталу. Монетарне регулювання має забезпечувати

цінову та фінансову стабільність, сприяти стійким темпам економічного зростання, в тому числі за рахунок функціонування надійного трансмісійного механізму. Система регулювання фінансового ринку має посилювати ефективність його функціонування, сприяти забезпеченню вільного доступу учасників ринку до інформації, яка є верифікованою. За сучасних умов вдосконалення фінансових відносин відбувається посилення інтеграції моделей регулювання і пруденційного нагляду, поглиблення підходів щодо досягнення балансу між стабільністю функціонування відповідних установ і забезпечення конкуренції між професійними учасниками фінансового ринку. Важливого значення набувають питання оптимізації взаємодії державних інститутів регулювання та саморегулювних організацій.

Подальше удосконалення фінансової політики країни має здійснюватися з урахуванням макроекономічних тенденцій, інституційних особливостей вітчизняної економіки, досвіду зарубіжних країн. Вагомим аспектом фінансового регулювання економічного розвитку є забезпечення стійкості системи державних фінансів, реалізація виваженої та послідовної політики у сфері управління бюджетним дефіцитом і державним боргом. Накопичений державний борг у період рецесії та подальшого відновлення економічного зростання є фактором, який обмежує результативність заходів фінансового регулювання. Водночас держава відіграє значущу роль у забезпеченні відновлення позитивної економічної динаміки шляхом стимулювання попиту на товари і послуги, збільшення бюджетних видатків на розвиток людського капіталу та модернізацію інфраструктури. У розвинутих країнах, які реалізовували контрциклічну фінансову політику з метою активізації внутрішнього попиту та підтримки системних фінансових установ відбулось зростання розміру бюджетного дефіциту. Бюджетна політика у сфері регулювання видаткової частини має різний ступінь впливу на економічну динаміку, що підтверджується емпіричним досвідом. У країнах, де частка видатків бюджету перевищує сорок відсотків валового внутрішнього продукту, дефіцит бюджету найчастіше перевищує три відсотки валового внутрішнього продукту [1].

Формування сучасної фінансової системи потребує забезпечення гнучкості, ефективності, активності сприйняття соціальних, технологічних, інтелектуальних новацій. Доступність фінансових ресурсів, потенційні можливості їх використання, технологічне та інституційне забезпечення відповідають основним стадіям розвитку, у тому числі управління факторами,

ефективне та інноваційне управління, що визначають особливості та моделі економічного розвитку. Державне регулювання інноваційного розвитку спрямовано на забезпечення ефективності функціонування фінансового механізму та використання фінансового потенціалу розвитку. Фінансові ресурси державного сектора економіки визначають засади соціально-економічного розвитку країни та територій, впливають на фінансовий потенціал суб'єктів державної і комунальної власності суб'єктів господарювання. Важливим є застосування сучасних підходів та механізмів активізації розвитку, підвищення ефективності й результативності функціонування державного сектора економіки, територіальних громад, суб'єктів підприємницької діяльності та країни в цілому. Використання фінансових ресурсів державного сектора для забезпечення економічного розвитку дозволяє забезпечити системний підхід до фінансування інноваційних розробок, стимулювати розвиток відповідних сфер і галузей економіки, запровадити сучасні механізми фінансування, що прискорить зростання валового внутрішнього продукту країни, її фінансового потенціалу, формує умови застосування комплексного фінансування проектів розвитку, сприяє забезпеченню узгодженості інтересів населення, підприємництва, територіальних громад і суспільства стосовно стратегічних пріоритетів соціально-економічного розвитку країни [3].

Вплив бюджетних видатків та дефіциту бюджету на соціально-економічні процеси достатньо мірою залежать від якісного рівня державного управління та ефективності використання бюджетних коштів. У країнах з достатньо високим рівнем розвитку фінансових інститутів та фінансового регулювання спостерігається позитивний вплив збільшення видатків бюджету на економічне зростання. Разом з тим, у країнах з трансформаційною економікою збільшення бюджетних видатків не завжди призводить до активізації економічного зростання. З огляду на зазначене, в цих країнах доцільним є проведення інституційних змін системи державних закупівель, державного фінансового контролю та аудиту, розбудова механізму середньострокового бюджетного планування і прогнозування, збільшення частки соціальних трансфертів, які мають адресне призначення, дієве застосування програмно-цільового методу планування в бюджетному процесі та використання видатків бюджету. Циклічність економічних процесів зумовлює необхідність адаптації фінансової політики до змін макроекономічних умов. Визначення пріоритетних напрямів державного фінансового регулювання має відбуватися в межах

функціонального та інституційного підходів. Із посиленням регулюючої функції державних фінансів за умов стабілізації фінансової системи зростає роль бюджетного регулювання в процесі забезпечення умов для поступального економічного розвитку. Підвищення дієвості механізмів формування дохідної та видаткової частини бюджету з урахуванням пріоритетів соціально-економічної стратегії посилює результативність бюджетно-податкової політики. Модель фінансування соціальної сфери потребує поглибленої диверсифікації, забезпечення адресності фінансування суспільних послуг. Бюджетне регулювання у сфері видатків здійснює відповідний вплив на зростання якісного рівня освіти і науки, розбудову інноваційної інфраструктури. Видатки бюджету на фінансування науково-технічних програм, державних капітальних вкладень, субвенцій на виконання інвестиційних програм мають активізувати інноваційну діяльність в економіці. Водночас актуальним є використання концесійного механізму державно-приватного партнерства в сфері управління інфраструктурними об'єктами [5].

На цьому етапі посилюється актуальність поглибленого дослідження теоретичних та методологічних засад формування фінансово-бюджетного прогнозування та планування, формування довгострокової державної фінансової стратегії. Запровадження середньострокового планування бюджету, посилення взаємозв'язку річного та середньострокового бюджетного прогнозування дозволить структурувати видатки бюджету на основі стратегічних програм економічного і соціального розвитку країни. Необхідним є розширення сфери застосування програмного та галузевого підходу в процесі планування видаткової частини державного і місцевих бюджетів. Показники результату діяльності головних розпорядників бюджетних коштів повинні відображати ступінь досягнення зазначених цілей держави у відповідній сфері. Для підвищення ефективності використання бюджетних коштів доцільним є оновлення методології моніторингу та оцінки ефективності бюджетних програм. Виконання стратегічних завдань соціально-економічного розвитку країни вимагає вдосконалення структури системи державного фінансового контролю, посилення взаємозв'язків між складовими системи управління державними фінансами. Доцільним є подальший розвиток відповідних механізмів та інструментів державного фінансово-економічного аудиту в умовах трансформації фінансово-економічної системи. В умовах економічних перетворень зростає частка державного фінансування соціальних послуг для малозабезпече-

них верств населення, потребує удосконалення перелік і стандарти базових соціальних послуг, що гарантовані державою. Бюджетні видатки на соціальний захист та соціальне забезпечення варто визначати як інвестиції в людський капітал, їх фінансування сприяє інноваційному розвитку суспільства. Інституційна складова розвитку системи соціального забезпечення удосконалює основні засади та механізм реалізації фінансової політики у соціальній сфері, що є важливим в умовах погіршення демографічної ситуації, скорочення життєвого рівня населення, значних обсягів трансфертів із державного бюджету до пенсійного фонду та місцевих бюджетів. Результативність фінансування соціального захисту має визначатися як система якісних та кількісних показників відповідно до основних положень програмно-цільового методу бюджетного планування. Бюджетні програми фінансуються з державного та місцевих бюджетів та відображаються в показниках зведеного бюджету держави, бюджетних установ, суб'єктів підприємницької діяльності, інших фондів фінансових ресурсів [7]. Значна частка фінансів державного сектора економіки, що перерозподіляються через бюджетну систему країни, відповідає світовим тенденціям та свідчить про суттєву роль держави у фінансуванні суспільного розвитку в сучасних умовах.

Посилення соціальних пріоритетів у суспільному розвитку, вимагає створення виважених механізмів фінансового забезпечення соціального захисту населення, провідне місце в яких займає пенсійне забезпечення. Необхідність відповідної трансформації пенсійної системи являється одним із основних завдань державної політики соціально-економічного розвитку країни, існуюча пенсійна система завдяки негативному впливу на стан державних фінансів протягом останніх років перетворилася на суттєвий чинник, що впливає на стан економічної безпеки держави. Проблеми підвищення ефективності фінансового забезпечення пенсійного захисту населення зумовлюють проведення дієвих змін у фінансовій політиці країни, удосконалення механізмів державного управління соціально-економічним розвитком країни, визначення теоретичних засад, напрямів розвитку та трансформації пенсійних відносин враховуючі загальносвітові тенденції розвитку пенсійного забезпечення. Зростання соціальних стандартів на етапі проведення структурних перетворень в державі вимагають, щоб соціально-економічна політика країни була спрямована на підвищення якості життя та загальнолюдських цінностей. Пріоритетами соціально-економічної політики держави являється створення умов для розвитку трудового потенціалу населення,

формування середнього класу, недопущення надмірної диференціації за рівнем доходів, підтримка незахищених верств населення, що передбачає надійний соціальний захист громадян і належне пенсійне забезпечення, яке є одним із визначальних чинників суспільного добробуту. Фінансова підтримка незахищених верств населення відбувається через перерозподіл створеної вартості через фінансову систему, солідарна взаємодопомога у поєднанні з особистою відповідальністю є базовими принципами побудови громадянського суспільства. Протягом 2003—2017 років відбулося збільшення видатків зведеного бюджету на соціальний захист та соціальне забезпечення у структурі видатків зведеного бюджету з 17,02 до 27,04 відсотка, за наведений період відбулося збільшення частки видатків зведеного бюджету на соціальний захист та соціальне забезпечення у валовому внутрішньому продукті з 4,83 до 9,58 відсотка. Питома вага видатків бюджету пенсійного фонду у валовому внутрішньому продукті за 2010—2013 роки складає 16,92 відсотка та зменшилася до 12,28 відсотка за 2014-2017 роки.

Спрямованість державної фінансової політики, результативність її реалізації визначають динаміку, процеси перерозподілу валового внутрішнього продукту через бюджетний, податковий, страховий механізми, впливають на фінансовий потенціал, фінансову стійкість, реалізацію довгострокової стратегії економічного розвитку, динамічну макроекономічну збалансованість. Застосування програмно-цільового методу та середньострокового бюджетного планування забезпечує підвищення якості бюджетних програм, результативності державної фінансової політики. В умовах обмежених фінансових ресурсів застосування державно-приватного партнерства дозволяє забезпечити своєчасність та повноту фінансування проєктів, ефективно використання залучених ресурсів, що скорочуватиме рівень боргового фінансування державних витрат за рахунок зміни джерел і інструментів фінансування. Інституційне забезпечення супроводу таких проєктів дозволяє враховувати особливості джерел фінансування та характеристики проєктів, використовувати відповідні механізми фінансування та страхування, що у сукупності підвищить ефективність використання фінансових ресурсів [3].

Інституційне вдосконалення фінансового регулювання має на меті підвищення рівня дієвості щодо прийняття рішень у сфері заощаджень, інвестування, мінімізації фінансових ризиків. Важливою складовою регулювання фінансової сфери є координація діяльності фінансових інститутів щодо встановлення сис-

теми принципів і правил їх взаємодії, формування та реалізації заходів державної фінансової політики. Досягнення стабільності фінансової системи країни як пріоритетного завдання бюджетного та монетарного регулювання потребує підвищення стійкості державних фінансів і належного рівня функціонування грошово-кредитного ринку. З метою забезпечення цінової стабільності необхідним є одночасне використання інструментів інфляційного таргетування та запровадження інституційних обмежень при формуванні бюджетних показників на плановий та наступні два за плановим бюджетні періоди. Доцільним є актуалізація та удосконалення механізму стрес-тестування банківських установ, оновлення вимог до достатності банківського капіталу, методів оцінки ризику ліквідності, системи моніторингу за системними банківськими установами. Актуалізація річних планів управління державним боргом має координуватись із визначеними фінансово-економічними пріоритетами, зміною кон'юнктури на ринку боргових зобов'язань. Вагомим значення набувають питання вдосконалення системи моніторингу зовнішніх запозичень корпоративного сектора і механізму надання державних гарантій. В середньостроковій перспективі необхідним заходом є обмеження граничного значення бюджетного дефіциту з врахуванням показника видатків бюджету на обслуговування державного боргу. Важливим є підвищення результативності використання методів управління державним боргом на основі формування довгострокових напрямів боргової політики країни [9].

Формування ефективного та прозорого механізму фінансового забезпечення соціального захисту потребує використання обґрунтованих підходів до підвищення якості рівня життя населення, забезпечення розвитку соціальної сфери, визначення довгострокових цілей суспільного розвитку, їх інтеграцію у бюджетний процес. У сучасних інституційних умовах, пріоритетними напрямками вдосконалення механізму фінансового забезпечення соціального захисту мають бути забезпечення макроекономічної та соціальної рівноваги, посилення дієвості використання видатків бюджету та коштів державних цільових фондів, підвищення ефективності державного фінансового контролю, створення сприятливих умов для запровадження та реалізації недержавних форм страхування, удосконалення методологічних засад механізму планування та прогнозування видаткової частини державного та місцевих бюджетів. Фінансове забезпечення соціального захисту населення як економічна категорія відображає відповідні відносини при перерозподілі валового внутрішнього

продукту з метою використання його частини на подолання бідності, як складова державного управління містить сукупність фінансових джерел, форм, методів, інститутів, що застосовуються для регулювання соціальних процесів використовуючи у тому числі страховий, бюджетно-податковий, кредитний механізми. Сучасний соціально-економічний стан країни та стратегія розвитку спрямована на розбудову соціальної ринкової економіки вимагають виваженого підходу до управління державними фінансами, визначення раціональних методів фінансового забезпечення системи соціального захисту населення як вагомим інструменту реалізації економічної та соціальної політики держави. Однією з основних передумов сталого розвитку суспільства є створення ефективної системи фінансового забезпечення соціального захисту населення, яку доцільно розглядати як адаптивний процес реалізації регуляторного механізму фінансової політики країни, що передбачає формування та використання фінансових ресурсів на цілі соціального захисту населення з урахуванням тенденцій соціально-економічного розвитку країни. Фінансова спроможність та збалансованість є вагомими складовими системи соціального забезпечення, яка має комплексний характер та передбачає надання громадянам гарантованого державою мінімуму соціальних послуг [5].

Пріоритетними напрямками фінансової політики на середньострокову перспективу мають стати вдосконалення інституційного середовища фінансового регулювання, підвищення дієвості фінансово-бюджетного планування і прогнозування, поступове та виважене зростання показника монетизації, вдосконалення механізмів валютного регулювання, утримання стабільного рівня цін, посилення взаємозв'язку фінансового регулювання із циклічністю економічного розвитку, забезпечення макроекономічної збалансованості. Вагомим є подальше зміцнення ролі фінансової складової розвитку суспільства в забезпеченні збалансованого економічного зростання. Водночас необхідним є удосконалення інституційних засад фінансового забезпечення соціальної сфери, що надасть можливість підвищити рівень соціальних гарантій держави та стійкість бюджетної системи.

Важливим є створення належних інституційних умов для формування ефективної фінансової системи, оптимізації механізму державного фінансового регулювання соціально-економічного розвитку країни. Фінансова політика як вагомий економічний інститут має відігравати провідну роль в визначенні цілей, завдань структурних перетворень бюджетно-

податкової, грошово-кредитної системи з урахуванням циклічної динаміки економічного розвитку. З огляду на зазначене, інституційні фінансові механізми повинні посилювати рівень адаптивності до змін екзогенних чинників впливу на економічні процеси, підвищувати роль ендогенної складової у забезпеченні економічного зростання в середньостроковій перспективі [8].

За умов фінансово-економічних перетворень постає необхідність подальшого розвитку положень до функціонування системи фінансового регулювання, обґрунтування концепції підвищення рівня адаптивної ефективності формування державної політики у сфері фінансового ринку. Важливим завданням удосконалення системи регулювання фінансового ринку є побудова системи випереджальних індикаторів, що є чутливими до економічних зрушень. Формування ефективного фінансового ринку потребує посилення конкурентоспроможності вітчизняних фінансових інститутів, підвищення рівня їх капіталізації, активізації діяльності інституційних інвесторів, впровадження відповідних механізмів захисту прав споживачів фінансових послуг та інвесторів, удосконалення інфраструктури, інструментарію ідентифікації, моніторингу і управління системними ризиками. Поглибленого дослідження потребують підходи щодо інтеграції вітчизняного фінансового ринку до світового в умовах посилення процесів глобалізації. Вагомим є застосування інституційного регулювання взаємодії державних і громадських установ у соціальній сфері, субсидіарної відповідальності, що сприятиме створенню доступної соціальної інфраструктури. Співвідношення між складовими системи бюджетного регулювання постійно адаптуються до економічної циклічності, пріоритетів соціально-економічного розвитку країни. Важливим є розвиток методологічних засад оцінки ефективності видатків бюджету, в тому числі на стадіях планування та виконання бюджетних програм. Необхідним є обґрунтування оптимального ступеню децентралізації бюджетної системи, яка б забезпечила збалансованість місцевих бюджетів, їх самостійність та відповідальність за економічні перетворення з урахуванням особливостей фінансово-бюджетних та соціально-економічних відносин адміністративно-територіальних одиниць. Пріоритетними завданнями є підвищення рівня фінансової спроможності територій, запровадження середньострокового планування місцевих бюджетів та посилення їх інвестиційної складової. Розробка та реалізація фінансової політики має здійснюватися з урахуванням структурних особливостей вітчизняної економіки та має супроводжуватись пошу-

ком балансу між державним і саморегульованими механізмами, узгодженням концепції бюджетно-податкової політики з принципами і потребами суспільного розвитку.

ВИСНОВКИ

Фінансове забезпечення економічного розвитку країни є одним з важливих інструментів впливу на економічні та соціальні процеси шляхом перерозподілу та використання фінансових ресурсів між пріоритетними сферами суспільного виробництва. Основними завданнями фінансового забезпечення економічного зростання на засадах інституційно-інвестиційного розвитку та структурних змін фінансової системи, створення сприятливих умов для збільшення обсягів високотехнологічного виробництва, стимулювання обсягів внутрішнього попиту. Динамічність фінансових перетворень обумовлює доцільність синтезу та взаємодії інструментів бюджетно-податкового та грошово-кредитного регулювання. Подальше вдосконалення методологічних підходів до формування державної фінансової політики забезпечить посилення дієвості впливу регуляторних фінансових механізмів на економічний розвиток країни. Формування ефективного механізму фінансового регулювання є актуальним та взаємопов'язаним із розширенням функцій, необхідність виконання яких постає перед державою. Співвідношення між складовими архітекtonіки фінансової системи формуються з урахуванням державних та ринкових методів впливу на соціально-економічні процеси. Розробка заходів у сфері фіскальної та монетарної політики, регулювання фінансового ринку має враховувати стадії економічного циклу, сприяти активізації основних факторів економічного зростання, до яких належить технологічність економіки, рівень розвитку людського потенціалу, інтегрованості вітчизняної економіки у світовий простір. Важливим є покращення інституційного середовища, яке характеризує якість взаємодії економічних суб'єктів, ступінь впливу державного фінансового регулювання, що створює умови для розвитку економіки та соціальної сфери. Фінансова політика країни для підвищення рівня її результативності потребує постійного удосконалення бюджетного планування та прогнозування. З метою подальшого розвитку методологічних засад системи прогнозування бюджетних показників доцільно враховувати низку динамічних взаємозв'язків між складовими бюджетної архітекtonіки у процесі перерозподілу валового внутрішнього продукту. Прогноз доходної та видаткової частини бюджету на середньостроковий період має ґрунтуватись на основі сукупності відповідних

методів, тенденцій макроекономічних показників з урахуванням забезпечення бюджетної збалансованості. Фінансова складова системи соціального захисту населення відображає взаємодію та взаємозв'язок відповідних фінансових та соціальних інститутів. Під інституційними заходами фінансового забезпечення системи соціального захисту населення слід розуміти такі форми взаємовідносин між його учасниками, як соціальна відповідальність, соціальне партнерство, положення та принципи фінансового забезпечення соціального захисту. Створення інституційних умов реалізації політики держави у сфері соціального захисту населення потребує формування відповідної моделі, яка ґрунтуватиметься на інтеграції системи фінансового регулювання соціально-економічного розвитку суспільства та адаптивно-регуляторної бюджетної архітектури. Покращення якісного рівня інституційної складової системи фінансового регулювання сприятиме забезпеченню фінансової стабільності, результативності структурних перетворень державних фінансів, підвищення ефективності функціонування фінансового ринку. Важливою складовою регулювання фінансової сфери є координація діяльності фінансових інститутів і забезпечення транспарентності процесів формування бюджетної та монетарної політики. Напрямами удосконалення інституційного середовища фінансового регулювання є посилення дієвості механізмів захисту прав власності, спрощення механізмів адміністрування податків і зборів, відновлення довіри до банківської системи, підвищення корпоративної культури учасників фінансового ринку, запровадження адаптивної архітектури бюджетного планування з врахуванням динаміки циклічності економіки.

Література:

1. Державне фінансове регулювання економічних перетворень / І.Я. Чугунов, А.В. Павелко, Т.В. Канєва та ін.; за заг.ред. А.А. Мазаракі. — К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2015. — 376 с.
2. Козарезенко Л.В. Фінансова політика розвитку людського потенціалу: монографія. — К.: Центр учбової літератури, 2016. — 412 с.
3. Кучер Г.В. Державні фінансові ресурси: монографія. — Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2018. — 608 с.
4. Самуельсон П. Економіка / П. Самуельсон, В. Нордгауз; пер. з англ. — М.: Вільямс, 2010. — 1360 с.
5. Степанова Г.М. Пріоритети державного фінансового регулювання економіки // Вісник Одеського національного університету. Серія: Економіка. — 2016. — Т. 21, Вип. 7 (2). — С. 146—151.
6. Фінанси / За ред. І.О. Лютого. — К.: Видавництво, Ліра-К, 2017. — 728 с.
7. Чугунов І.Я., Ігнатюк І.М. Формування видатків бюджету у системі соціально-економічного розвитку країни // Економічний вісник університету. Переяслав-Хмельницький державний університет імені Григорія Сковороди. — 2016. — № 28/1. — С. 217 — 226.
8. Чугунов І.Я. Бюджетні відносини в системі соціально-економічного розвитку країни // Казна України. — 2014. — № 6. — С. 25—28.
9. Чугунов І., Лондар С. Динаміка податково-бюджетного навантаження на економіку України // Економіст. — 2010. — № 7—8. — С. 15—17.
10. Delong J., Summers L. Fiscal policy in a depressed economy // Brookings Papers on Economic Activity. — 2012(1). — P. 233—297.

References:

1. Mazaraki, A.A. Chuhunov, I.Ya. Pavelko, A.V. and Kanieva, T.V. (2015), Derzhavne finansove rehuliuвання ekonomichnykh peretvoren' [State financial regulation of economic transformations], Kyivs'kyj natsional'nyj torhiv'no-ekonomichnyj universytet, Kyiv, Ukraine.
2. Kozarezenko, L.V. (2016), Finansova polityka rozvytku liuds'koho potentsialu [Financial Policy for the Development of Human Potential], Tsentr uchbovoi literatury, Kyiv, Ukraine.
3. Kucher, H.V. (2018), Derzhavni finansovi resursy [Public financial resources], Kyiv. nats. torh.-ekon. un-t, Kyiv, Ukraine.
4. Samuel'son, P. and Nordhauz, V. (2010), Ekonomika [Economy], Vyl'iams, Moscow, Russia.
5. Stepanova, H.M. (2016), "Priorities of the state financial regulation of the economy", Visnyk Odes'koho natsional'noho universytetu. Serii: Ekonomika, vol. 21, no. 7 (2), pp. 146—151.
6. Liutyi, I.O. (2017), Finansy [Finance], Lira-K, Kyiv, Ukraine.
7. Chuhunov, I.Ya. and Ihnatiuk, I.M. (2016), "Formation of budget expenditures in the system of socio-economic development of the country", Ekonomichnyj visnyk universytetu. Pereiaslav-Khmel'nyts'kyj derzhavnyj universytet imeni Hryhoriia Skovorody, vol. 28/1, pp. 217—226.
8. Chuhunov, I.Ya. (2014), "Budget relations in the system of socio-economic development of the country", Kazna Ukrainy, vol. 6, pp. 25—28.
9. Chuhunov, I. and Londar, S. (2010), "The dynamics of the tax burden on the Ukrainian economy", Ekonomist, vol. 7—8, pp. 15—17.
10. Delong, J. and Summers, L. (2012), "Fiscal policy in a depressed economy", Brookings Papers on Economic Activity, vol. 1, pp. 233—297.

Стаття надійшла до редакції 05.03.2019 р.

УДК 65.012.8:330.341.1

D. Stepanov,
Postgraduate student at the International University Business and Law, Kherson

DOI: 10.32702/2306-6792.2019.6.89

INNOVATION COMPONENT OF POLYSTRUCTURAL PROCESS OF FORMATION AND DIAGNOSTICS OF ECONOMIC SECURITY OF ENTERPRISE

Д. С. Степанов,
здобувач, Міжнародний університет бізнесу і права, м. Херсон

ІННОВАЦІЙНА СКЛАДОВА ПОЛІСТРУКТУРНОГО ПРОЦЕСУ ФОРМУВАННЯ ТА ДІАГНОСТИКИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА

For the first time, the use of the V&V concept for the diagnosis of economic security of agricultural enterprises was proposed. This study creates regulatory models for enterprises to make the best decisions in the network of values, when the goal is an efficient and structurally reliable cooperation. The models use theoretical game concepts for multilateral decision making, which involves both cooperation and competition.

The purpose of the article was to identify the innovative component of the polystructural process of forming and diagnosing economic security of the enterprise. From a conceptual point of view, it is useful to distinguish between the analysis and diagnostics of the system of economic security of an individual enterprise, from the analysis of economic security of a set of enterprises with clear group characteristics or models. Each individual enterprise or set of enterprises has its own peculiarities that arise as a result of changes in resources and circumstances in the context of local institutions and policies. They turn into productive activities, as well as enterprise consumption and decision-making activities. In this analysis, the system of economic security of a set of enterprises is defined as a combination of small and large enterprises, which, like a group, have similar patterns of life and consumption, as well as constraints and opportunities, and for which such development strategies and interventions would be appropriate. Often such systems have similar agroecological and market conditions.

Enterprises usually make their decisions to maximize profits. Profit is the result of incoming and outgoing cash flows, which, on the one hand, depend on the success of the market, and, for example, on operating costs and capital costs, on the other. Consequently, future cash flows determine the level of success, as long as the cost of time is recorded. However, an accurate estimate of future cash flows at the time of the decision is usually unrealistic. Uncertainty, for example, the development of the market, the decisions of competitors, as well as future costs, give rise to high uncertainty in future cash flows.

Вперше запропоновано використання V&V концепції при діагностиці економічної безпеки сільськогосподарських підприємств. Це дослідження створює нормативні моделі для підприємств для прийняття кращих рішень у мережі цінностей, коли метою є ефективне та структурно надійне співробітництво. Моделі використовують теоретико-ігрові концепції для багатостороннього прийняття рішень, що передбачає як співпрацю так і конкуренцію. Метою статті стало визначення інноваційної складової поліструктурного процесу формування та діагностики економічної безпеки підприємства. З концептуальної точки зору, корисно розрізняти аналіз та діагностику системи економічної безпеки окремого підприємства, від аналізу економічної безпеки сукупності підприємств зі зрозумілими груповими характеристиками або моделями. Кожне окреме підприємство або сукупність підприємств має свої специфічні особливості, що виникають внаслідок змін ресурсів та обставин у контексті місцевих інституцій та політики. Вони перетворюються на виробничу діяльність, а також на споживання підприємств та діяльність з прийняття рішень.

У цьому аналізі система економічної безпеки сукупності підприємств визначається як поєднання малих і великих підприємств, які, як група, мають подібні структури життєдіяльності та споживання, а також обмеження та можливості, і для яких подібні стратегії розвитку і втручання були б доречними. Часто такі системи мають подібні агроекологічні та ринкові умови.

Підприємства зазвичай приймають свої рішення, щоб максимізувати прибуток. Прибуток є результатом вхідних та вихідних грошових потоків, які, з одного боку, залежать від успішності ринку, і, наприклад, від операційних витрат, та капітальних витрати — з іншого. Отже, майбутні грошові потоки визначають рівень успішності до того часу поки обліковується вартість часу. Однак точна оцінка майбутніх грошових потоків на момент прийняття рішення є зазвичай нереальною; невизначеності, наприклад, розвиток ринку, рішення конкурентів, і навіть майбутні витрати дають високу невизначеність у майбутніх грошових потоках.

Key words: economic security, innovation, conception, model, agricultural enterprise.

Ключові слова: економічна безпека підприємства, інновації, концепція, модель, сільськогосподарське підприємство.

PROBLEM STATEMENT IN GENERAL FORM

The process of managing and diagnosing economic security of an enterprise is rather complex and multifaceted, as it includes an analysis of the theoretical aspects of ensuring economic security of an economic entity, the definition of methodological foundations for maintaining a high level of economic security, an analysis of the economic security of an enterprise on its functional components. As part of our study, the company's economic security is defined as the state of corporate resources and business opportunities, which guarantees the most effective use of them for the stable functioning and dynamic scientific-technical and social development of the enterprise, prevention of internal and external negative influences (threats).

The main objective of the company's economic security is to ensure its stable and efficient operation and high potential for future development.

ANALYSIS OF RECENT RESEARCH AND PUBLICATIONS

The problem of diagnosing economic security at an enterprise is very relevant and is considered by many scholars, including: Berezin O. V., Vasilenko V.P., Ivanilov O.S., Ivanyuta T.M. and other. The issues of studying the content and essence of the innovation security of the enterprise are Krasnoshchokova Yu.V., Maksimova T.S., Filimonova O.V., Lyshtvan K.V., Magydov Ye.G. etc.

For example, Nataliya Pedchenko, Victoria Strilec, Galina M. Kolisnyk, Mariia V. Dykha and Serhiy Frolov (2018) write that access to finance is one of the key issues for small business entities in the process of their creation, existence and development. The study of the current state of small business in Ukraine points to financial difficulties at the initial stages of the life cycle, which determine the need to increase the value of alternative sources of external financing and provide an instrument for governments and other stakeholders to understand the financing needs of enterprises.

Ganna Blakyt, Natalia Guliaeva, Iryna Vavdiychyk, Olena Matusova and Anastasia Kasianova (2018) note that currently the Ukrainian economy is developing through the regular influence of accelerating economic relations at all levels. In addition, the interaction of business entities faces increasing pressures of change in the social, political and environmental environment. In such conditions, the state of economic security is one of the elements of the sustainable development of the Ukrainian economy. This is a necessary condition for the economic system of Ukraine as a whole, as well as for a separate enterprise. Economic security is also a key element in raising the level of competitiveness of economic entities and the country in the current conditions of unstable economic development of the world. The goal of investment security in Ukraine is to create a single mechanism, which constantly

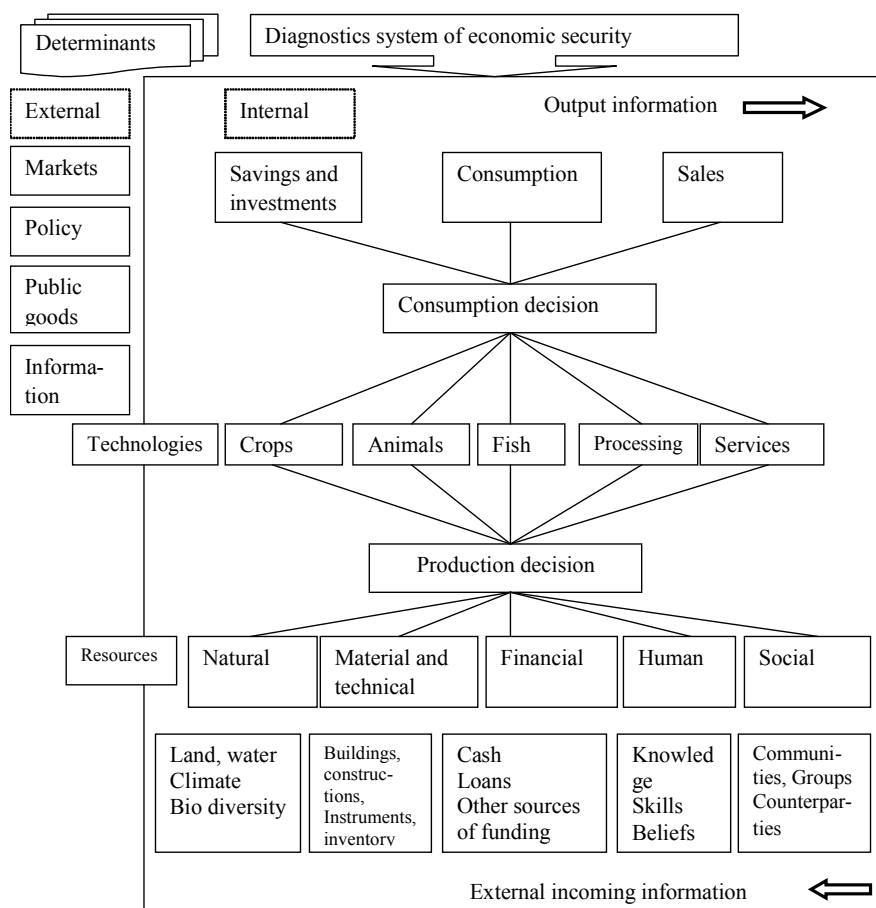

Fig. 1. Decision-making by agricultural enterprises related to the attraction of resources, production, consumption and investments in the system of diagnostics of economic security

attracts money, on the one hand, and, on the other hand, provides for the continuous selection, preparation and implementation of new investment projects. The Ukrainian government is interested both in protecting economic security and in securing the economic benefits associated with an open investment environment.

Ganna Blakyta, Natalia Guliaieva, Iryna Vavdiychyk, Olena Matusova and Anastasia Kasianova (2018) define the security of the investment environment as an integral part of the system of economic security. It indirectly characterizes the conditions and prospects for economic development, reflects the strategic aspect of getting immunity to real and potential, internal and external threats.

Ganna Blakyta, Olena Matusova, Halyna Lanovska and Victor Adamenko (2017) study the trends of the world economy, the nature and peculiarities of relations between economic entities, strategies of economic development of the government, and determine the preconditions for the formation of an entrepreneurial environment. According to such factors, the efficiency of entrepreneurial activity depends directly on the

level of security of the existing business environment. The appropriate level of development and the security of entrepreneurship is an integral part of the market economy and it is in line with the important goal of state economic reforms — to create an effective competitive economy that provides a high quality of life for the population and is a key condition for economic and social security of the country. Effectiveness of state regulation of entrepreneurial activity forms the conditions necessary for activating entrepreneurship in the country. The role of economic security of entrepreneurship is also significant given the current trends in increasing the openness of the economy. Government measures to protect the economic interests of enterprises will ensure their sustainable functioning and development in the conditions of European integration of Ukraine.

IDENTIFY PREVIOUSLY UNRESOLVED PART OF THE PROBLEM

The available studies mainly focus on internal factors that determine the business security of an enterprise. After analyzing the results of scientific studies of foreign business security scientists from

Table 1. Research parameters and special results

The aim of the study	Results
Building profit distribution rules that encourage a network of partners to handle innovation	Three different rules for distributing profits are proposed based on theoretical analysis
Building rules for profit distribution, which stimulate the network of partners to a dynamic reduction of costs and increase the competitive position of the network	It is necessary to comply with the rule of profit distribution and award the innovator also in different competitive positions
The study of the applicability of the proportional distribution of benefits from patent licensing in the context of technological standards	Proportional distribution of benefits is used with the prospects of technology development and market growth
Construction of a multi-criteria model of partner choice that meets the requirements of interdependence between them and partner candidates	New models for registration of interdependencies of the network in the choice of partners

the point of view of innovation development, there is a need to consider a complex of external factors that affect the economic safety of enterprises and the business environment. In order to provide an assessment of the level of economic security of entrepreneurship, an innovative component of the polystructural process of diagnosing economic security is offered.

THE PURPOSES FORMATION OF THE ARTICLE

The purpose of the article is to identify the innovative component of the polystructural process of forming and diagnosing economic security of the enterprise.

PRESENTING THE MAIN MATERIAL

From a conceptual point of view, it is useful to distinguish between the analysis and diagnostics of the system of economic security of an individual enterprise, from the analysis of economic security of a set of enterprises with clear group characteristics or models. Each individual enterprise or set of enterprises has its own peculiarities that arise as a result of changes in resources and circumstances in the context of local institutions and policies. They turn into productive activities, as well as enterprise consumption and decision-making (Fig. 1).

Managers usually perceive their enterprises, whether small or small, as complex and risky "systems", and actively manage businesses to achieve their goals, including food security and livelihood. Each enterprise has diverse natural resources such as different types of land, water sources and access to shared resources in the context of climate and biodiversity, as well as human, social and financial capital. Generally, enterprises are interdependent and diverse, for example, agriculture, livestock,

fisheries, hunting and gathering, as well as resource procurement, market analysis and production, product marketing. Work outside of the company is also an important and growing source of life for many business owners.

The functioning of any individual enterprise system is strongly influenced by the local external rural environment, including local institutions, land markets, labor and resources, as well as information communications. In fact, it is important to include the tight aspects of local institutions in the analysis of the farming system. Thus, the limits of the system of economic security of enterprises are determined by the boundaries of decision-making, for example, including decision-making and income streams related to non-agricultural work.

In this analysis, the system of economic security of a set of enterprises is defined as a combination of small and large enterprises, which, like a group, have similar patterns of life and consumption, as well as constraints and opportunities, and for which such development strategies and interventions would be appropriate. Often such systems have similar agroecological and market conditions.

Enterprises usually make their decisions to maximize profits. Profit is the result of incoming and outgoing cash flows, which, on the one hand, depend on the success of the market, and, for example, on operating costs and capital costs, on the other. Consequently, future cash flows determine the level of success, as long as the cost of time is recorded. However, an accurate estimate of future cash flows at the time of the decision is usually unrealistic; Uncertainty, for example, the development of the market, the decisions of competitors, as well as future costs, give rise to high uncertainty in future cash flows.

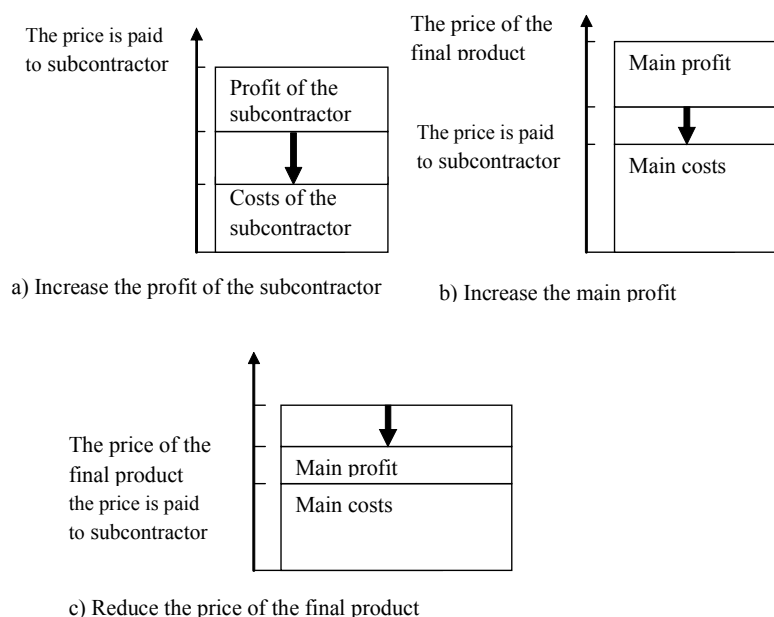

Fig. 2. Three variants of profit distribution in assessing the economic security of the enterprise

In cases where it is practically impossible to estimate future cash flows with sufficient accuracy, other, more accurately measurable attributes or criteria that affect cash flows need to be determined. After that, evaluate the alternatives to executing the decision with respect to the attributes, thus trying to determine the most desirable alternative. Different multicriteria methods were used. In such cases, it is useful to identify pareto-efficient alternatives in which one criterion is improving and involves a compromise with another criterion. It should be noted that this demonstrates the connection between multicriteria analysis of solutions and the theory of games; the criteria correspond to the winnings of different players.

The outside world generates numerous exogenous uncertainties, which often provide realistic parameters that are solutions that must be taken. The formulation of decision-making cases, as optimization problems, is often useful. The advantages of such formulations are that there are numerous methods for solving the problem for different categories of optimization. Thus, most routine calculations can be computerized and provide an opportunity to focus on interpreting the results.

This study creates regulatory models for enterprises to make the best decisions in the network of values, when the goal is an efficient and structurally reliable cooperation. The models use theoretical game concepts for multilateral decision making, which involves both cooperation and competition. Moreover, the theory of transaction costs is particularly useful in the study of inter-

organizational effectiveness. Analysis and optimization of decisions, in turn, are used in situations that best characterize the state of the company's economic security.

When securing economic security of the enterprise, the following principles are used:

Principle 1: There is no altruism in networks; enterprises seek to maximize their profits. Therefore, structurally stable value networks have incentives, pre-agreed rules for distributing profits, which direct the network to create global value.

Principle 2: A production network where there is a history of trust and cooperation is used as criteria for selecting partners. It is necessary to emphasize the importance of inter-organizational synergy in the choice of partners.

Principle 3: Intergovernmental factors affect the network's success. Thus, in addition to the organizational choice of partners, it is necessary to take into account the interdependence between the partner candidates. Examples include the history of cooperation, trust between enterprises and geographical distance.

The above postulates are related to the fact that the development of reliable networks of value requires: (1) employment, (2) the choice of synergistic configurations partners minimizing transaction costs.

This study contributes, firstly, to the analysis and development of profit distribution rules that can be used as incentives for innovation in value networks; and secondly, by constructing multi-criteria partner selection models that include interdependencies among the partner candidates. Table 1 lists the research parameters and results.

Table 2. Synergy of three levels of diagnostics of economic safety of agricultural enterprises

Level of analysis	Post 1: Innovative incentives and income participation	Postulate 2: Choosing a Synergistic Partner
Enterprise	A rational enterprise uses the distribution mechanisms of its networks and tries to restructure its partnerships where other companies can benefit without appropriate contributions to the network	Efficient businesses go beyond their own partners. The partners' partners and their interrelations give a more holistic view of the intentions of other enterprises
Network	A trusted network sets incentives that encourage partners to contribute to the network. The optimal incentives for long-term relationships are co-ordinated, transparent, and take into account the dynamics of the business environment	In addition to the competence of the partners, the success of the network depends on the effectiveness of cooperation. Hence, the optimal choice of partners relates to the organizational relationships between the partner candidates
Innovative system	Transparent profit distribution rules and system tools reduce the company's cost of contracting and litigation	Communication with all is not valuable. Thus, there are incentives for synergy between universities, research institutes and companies as a space for self-organization

Reliable structures for cost networks according to agreed profit distribution rules. Collaboration in value networks usually requires a kind of commitment or network contribution. Examples of such contributions are the reorganization of the workload, the openness of cost information and investment in technology development. However, according to Principle 1, enterprises expect to return their contributions.

If the company estimates that the expected returns do not compensate for the contributions, then the defective "free ride" becomes the dominant alternative. The fear of low compensation is especially present in networks of values with young partnerships, low credibility and opportunism.

The network may reduce the uncertainty of the partners regarding compensation by the prior agreement of the rules for distributing profits. Thus, they develop and analyze rules for distributing profits, which, firstly, encourage network partners, and secondly, are practically feasible. The development of rules for the distribution of profits relies on the theory-game concept. As a result, not all rules for distributing profits are acceptable. The rules must be such that innovations are rewarded, and the opportunity for undeserved rewards is minimized. Thus, the responsible design of the rules for distributing profits in order to ensure the economic security of the enterprise takes into account the following considerations:

— Theoretically substantiated rules measure the contribution and reward the partners accordingly. In contrast, if the distribution of profits is based on costs plus profits, there is a risk that the network partners are showing higher costs than is appropriate. This risk is especially present when the partners are affiliated with several networks.

— Measurement of parameters should be practically feasible, so that the efforts made do not reduce the benefits of innovation. However, the pursuit of pragmatism cannot lead to the use of bad measures.

— Transparent and mutually agreed rules help strengthen trust among partners, which in the long run reduces transaction costs.

— Rules for distributing profits should take into account the dynamics of the network of values and the environment of the business environment. Thus, the distribution of profits cannot be regarded as a static problem with one task, but as an ongoing process throughout the life cycle of a network of values.

In fact, there are practically feasible rules that meet the requirements of the company's economic security. The rule of distribution of profits can be an incentive to reduce costs in networks with the main manufacturer and several subcontractors. Here, the profit to be shared is the amount of cost reduction, in which, in the case of the existence of three parties, among which the benefit is distributed: subcontractors, the main producer, and the customer, the client (Fig. 2).

Practically there are possible accounts for sharing profits for the competitive position of the network as follows. First, if the network is uncompetitive against its competitors, then a large part is the reduction of the price of the final product. Secondly, if the network already has a better price-cost position than its competitors, then network partners can distribute profits among themselves. Regardless of the competitive position, innovative subcontractors always receive the same shares, which exclude their chances of benefiting from reduced costs (Fig. 2).

In cases where the contribution is measurable, the practical rule is to share benefits in proportion

to the contribution. The pro rata rule is used, for example, in joint ventures where funding is provided. Investment is a measure of contribution. It is being studied when a network of partners contributes to setting standards by investing in technology development. Here, the contribution is estimated as the number of standard patents accumulated by enterprises. The real options in the distribution of income must be taken into account, while the latter includes market decisions of enterprises in the study of the distribution of benefits.

In general, the more transparent the network of values, the easier it will be to build rules for the possible distribution of profits. In enterprise networks, revenue sharing options are a good way to become transparent.

Next, we will consider the synergetic configurations of the diagnostics of economic safety of the agricultural enterprise. Choosing the right partners can be crucial to the success of the network of values. Often the choice of a partner cannot be made solely on the basis of financial indicators, such as the assessment of cash flows, since the differences in the performance of partner partners cannot be measured in cash. On an example of an article, the least important were the monetary criteria, since the continuity of important customer activity depends on the successful completion of the project.

Therefore, partners are often selected on the basis of several criteria. There are numerous criteria according to which partners are usually selected. The most typical are quality, punctuality, learning opportunities, corporate image, financial stability and economic security. In addition to the second principle, the only use of specific criteria for partners, neglects the possible benefits of synergistic effects. Nevertheless, the benefits of synergies linked, for example, with the history of cooperation, trust between enterprises, geographical location, cultural compatibility, etc., can reduce transaction costs and promote openness and innovation in the network of values. Therefore, based on additional criteria, models are useful for decision making in the network at three levels. Initially, models help an individual company to optimize its participation in different networks. Second, the models support those who make decisions online, directing their partners to create a global value. Thirdly, the results give an idea to the managers at the level of the innovation system.

Valuable network models increase understanding of complex network connections and open the way for optimal design of network structures. However, formal optimization requires an assessment of model parameters, which in some cases may be very complex or too expensive. In such cases, the most important advantage of simulation is the

conceptualization and increase of knowledge of the business environment.

In addition to parameter estimates, another source of inaccuracy stems from the limited ability of models to describe the real world. The modeling should balance the complexity of the model and the number of details, on the one hand, and the clarity and computing power, on the other. In any case, the responsible manager, firstly, focuses on the validity of the model; and secondly, the level of detail determines the use of the model — whether it is pure conceptualization, or also includes numerical calculations and optimization.

If the main purpose of the models is to support decision-making, it is worth noting a few issues. Firstly, the determination of the parameters should not be too complicated. Typically, there are business experts who are in demand for this work, and there are requirements in other activities. Secondly, the responsible use of numeric models does not seek a single optimal value, although models can contribute to consistent optimization. Instead, it is more reliable to identify a few good alternatives in which the economic security diagnosis can focus on further evaluation. Thirdly, the results of the models should pass a critical qualitative test, which opposes their practical experience.

Topology of the network affects the suitability of the models. In very large networks, computational fitness may restrict the use of combinatorial models. Moreover, heterogeneity within the network of partners complicates the modeling process, because it is necessary to model different partners.

First, the construction and implementation of the agreed rules for the distribution of profits reduces the uncertainty of the network partners regarding the profits on their contributions. As a result, increased transparency motivates network partners to contribute, which leads to greater potential for innovation. Secondly, accounting for inter-organizational dependencies in the selection of partners helps to get a holistic view of possible network synergies. In contrast, these models of synergy are ignored only in the models of choice of partners, taking into account the results of the activities of individual enterprises. In any case, the value of the networks stems from the appropriate combination of competencies, as the respective partners have been identified, and the network structure is such that the partners have an incentive to contribute. If any of these conditions are violated, there is a high risk of inefficiency and threats to the economic security of enterprises. Similar implications for innovation policy; socially optimal innovative systems are rewarded and encouraged by risky research and development that is carried out

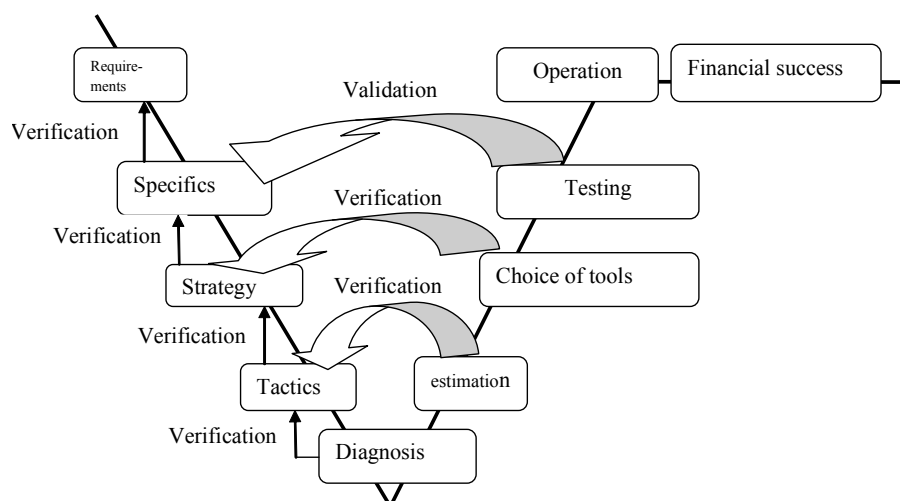

Fig. 3. V-model of diagnostics of economic security of agricultural enterprises

in collaboration between universities, research institutes and enterprises. However, the tools of the innovation system should emphasize self-organization instead of network configuration from the top down.

More research, development and globalization of networks require tools that prevent excessive increase in transaction costs and increase understanding of managers at enterprise level. As networks grow, they lose their effectiveness by increasing the number of network relationships. Moreover, combining additional competencies to meet the needs of clients requires a very broad knowledge; In large networks, it's dear to teach people such wide knowledge.

The company's economic security diagnosis is a system that is capable of performing its mission, even in the event of a failure of the control system. The catastrophic consequences of failures in financial and economic activity, suggest that there are shortcomings during the diagnosis and avoid their spread at the stage of the system, which is a critical task. Thus, V & V activity in the relevant phases of the company's life cycle should be performed as soon as possible. In addition, the V & V development process is more than 50% of total time and cost.

Thus, it is proposed to adopt methods and techniques for the V & V process in diagnosing the economic safety of an agricultural enterprise, since they are able to reduce and optimize resources when carrying out a diagnosis of economic security. Testing can show the presence, and not the absence of errors, V & V activity is the best way to solve the problem of a critical situation in an enterprise.

Further research will focus on a thorough overview of the V & V process, especially taking into account the practice applied in the context of financial and economic activity of agricultural enterprises.

V&V concept of diagnostics of economic safety of an agricultural enterprise. Consider the importance of V&V for the diagnosis of economic security of agricultural enterprises. The concepts of verification and validation (V&V) are usually considered together if there are corresponding differences between them. In particular, the main difference is related to the purpose that governs these two phases. Two questions are proposed which now perfectly specify the difference between verification and validation:

— Verification answers the question "Is the product manufactured / manufactured properly?", which means that the verification relates to the compliance of the system of economic security with the requirements;

— Validation instead relates to the question "Is the product manufactured / manufactured?", this means verification to determine whether the system works correctly, taking into account its specifications (or in other words, user expectations).

With respect to the existing and consolidated approaches contained in the literature, one can divide V & V into two macro categories: static and dynamic. Static approaches focus on inspections and reviews of artifacts developed during the development of the system and their precondition that the study system is not put into operation. Static approaches can reveal shortcomings in the design of the system and in the general defects of financial and economic activity of the enterprise. In addition, the cost of static approaches is low. The main limitation of static approaches is that they cannot detect defects that may occur when system components interact, such as time problems, performance problems, or even poor management. This requires the use of dynamic approaches and specific testing. Dynamic approaches, in fact, can prove that the system behaves as expected or that it fulfills its functional requirements

Testing is, in fact, one of the most important tasks of V & V and can be carried out at various stages of the system's life cycle. Identifying systemic threats as early as possible and bringing them to acceptable levels is the best way to address the issue of economic security. However, well-tested techniques adopted during the life cycle of the system are not able to cope with the complexity of modern systems and technologies. Inadequacy reflects the fact that the adoption of these methods does not guarantee the proper level of the system of economic security of the enterprise.

The system of economic security concerns the identification of hazards, the definition of their causes, the development of appropriate countermeasures, and can be used to check the effectiveness of strategies.

V-model of diagnostics of economic security of agricultural enterprises. The stages of development of such a model are shown in Fig. 3 and detailed below. A typical structure based on "V" arranges the phases of development in the complexity with the most complex element from above and the least complex element from below. This puts a strategy next to the choice of tools in the sense that the adoption of diagnostics of economic security is inextricably linked with development activities.

In the life cycle, there are several stages, starting with the concept of system deployment, clarification of input data, requirements, results and methods for checking each phase. For brevity, these phases can be divided into four macro-activities.

The purpose of this stage (estimation of V model of diagnostics of economic security of an agricultural enterprise) is to develop a level of understanding of the system of diagnostics of economic security sufficient to ensure that all subsequent life-cycle tasks are carried out satisfactorily. In this phase, the profile of the mission, the boundaries, conditions of application, which affect the characteristics of the system are determined. Also, this phase defines the general system requirements, as well as the general criteria for demonstration and decision making for the system.

Tactics: during this phase, requirements are distributed among all subsystems, specific criteria for decision-making at the subsystem level are determined. Thus, appropriate requirements are created and compliance with them is demonstrated through the use of appropriate formal models.

Testing: after the implementation of the subsystems, the objectives of this phase are to confirm that the combined combination of subsystems, components and external risk mitigation measures meets the system requirements; In this phase, specific characteristics are collected to assess compliance with the requirements of the whole system, and

therefore, the system adopted by the company's economic security diagnostics system.

Operation: the purpose of this phase is the operation of the enterprise under the optimum conditions (within the limits of the specified limits), to maintain a combined combination of subsystems, components and external risk mitigation measures that ensure compliance with the system requirements; keep the system's performance based on monitoring the state of the company's economic security.

Thus, the innovative component of the company's economic security is a system of enterprise security measures, designed to: 1) ensure the widespread use of innovative innovations both in sales and production, and in other stages; 2) create an innovation-friendly climate both in the production process and in protecting the enterprise from internal and external threats.

CONCLUSIONS AND PERSPECTIVES OF FURTHER RESEARCH

The scientific novelty of this article is to improve the diagnosis of economic security of the enterprise, namely the allocation of the innovative component into a separate component of economic security. Methods of improving the diagnosis of economic security are proposed. In further research, there is a need to develop a methodology for assessing the level of innovative component of economic security. This study examines some relevant research trends in the context of V&V, discusses critical elements of economic security.

Several ways are suggested for further research. Firstly, since the partnership involves a risk of inefficiency, the issue of optimality of network management in a competitive environment is relevant, and when it is profitable to seek partnership. Answers to these questions require more research in terms of empirical and theoretical studies. Thirdly, in knowledge-based networks, the competences of different partners are intangible, and it can be more efficient to transfer knowledge rather than money. Additional research is needed to study the preconditions for the transfer of intangible assets in the network. Networks that offer services require methods for assessing the value of services and further distribute the cost of services between clients and network partners.

Література:

1. Забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємництва: навчальний посібник/ Г.В. Соломіна. — Дніпро: Дніпропетровський

державний університет внутрішніх справ, 2018. — 234 с.

2. Фролова Г. Технологія прийняття управлінських рішень в умовах ризику та невизначеності / Г. Фролова // Вісник ТДГУ. — 2016. — № 1. — С. 87—93.

3. Dzumadilova S., Sailaubekov N., & Kunanbayeva D. (2017). Company's financial state forecasting: methods and approaches. *Investment Management and Financial Innovations*, 14 (3), 93—101. [https://doi.org/10.21511/imfi.14\(3\).2017.09](https://doi.org/10.21511/imfi.14(3).2017.09)

4. Frank, S. (2015). Foreign direct investment and sustainable development in the European Union. Retrieved from <https://hrcak.srce.hr/file/223265>

5. Ganna Blakyta, Nataliia Guliaieva, Iryna Vavdiychyk, Olena Matusova and Anastasia Kasianova (2018). Evaluation of investment environment security in Ukraine. *Investment Management and Financial Innovations*, 15 (4), 320—331. doi:10.21511/imfi.15(4).2018.26

6. Ganna Blakyta, Olena Matusova, Halyna Lanovska and Victor Adamenko (2017). Integral assessment of business environment security. *Problems and Perspectives in Management*, 15 (4), 280—292. doi:10.21511/ppm.15(4-1).2017.12

7. Nataliya Pedchenko, Victoria Strilec, Galina M. Kolisnyk, Mariia V. Dykha and Serhiy Frolov (2018). Business angels as an alternative to financial support at the early stages of small businesses' life cycle. *Investment Management and Financial Innovations*, 15(1), 166—179. doi:10.21511/imfi.15(1).2018.15

8. Mamychev et al. (2016), Economic security and organizational culture: Theoretical approaches and categorical relationship. *International Review of Management and Marketing*, 6 (S1), 153—158.

9. Silver L., Berggren B., & Fili A. (2016). The role of crowdfunding in entrepreneurial ventures: an analysis of recent trends in Sweden. *Investment Management and Financial Innovations* (open access), 13(1-1). [https://doi.org/10.21511/imfi.13\(1-1\).2016.09](https://doi.org/10.21511/imfi.13(1-1).2016.09)

10. Wehrle F. B., & Pohl J. (2016). *Investment Policies Related to National Security: A Survey of Country Practices*. Paris: OECD Publishing.

References:

1. Solomina, G.V. (2018), Ensuring financial and economic security of entrepreneurship: a manual, [Zabezpechennya finansovo — ekonomichnoyi bezpeky pidpryyemnytstva], Dnipro-

petrovsk State University of Internal Affairs, Dnipro, Ukraine.

2. Frolova, G. (2016), "Tekhnolohiya pryynyattya upravlinskykh rishen v umovakh ryzyku ta nevyznachenosti", *Bulletin of the TEDU*, vol.1, pp. 87—93.

3. Dzumadilova, S. Sailaubekov, N. and Kunanbayeva D. (2017), "Company's financial state forecasting: methods and approaches", *Investment Management and Financial Innovations*, vol. 14 (3), pp. 93—101, available at: [https://doi.org/10.21511/imfi.14\(3\).2017.09](https://doi.org/10.21511/imfi.14(3).2017.09) (Accessed 25 Feb 2019).

4. Frank, S. (2015), "Foreign direct investment and sustainable development in the European Union", available at: <https://hrcak.srce.hr/file/223265> (Accessed 25 Feb 2019).

5. Blakyta, G. Guliaieva, N. Vavdiychyk, I. Matusova, O. and Kasianova, A. (2018), "Evaluation of investment environment security in Ukraine", *Investment Management and Financial Innovations*, vol. 15(4), pp. 320—331, available at: doi:10.21511/imfi.15(4).2018.26 (Accessed 25 Feb 2019).

6. Blakyta, G. Matusova, O. Lanovska, H. and Adamenko, V. (2017), "Integral assessment of business environment security", *Problems and Perspectives in Management*, vol. 15(4), pp. 280—292, available at: doi:10.21511/ppm.15(4-1). 2017.12 (Accessed 25 Feb 2019).

7. Pedchenko, N. Strilec, V. Kolisnyk, G. M. Dykha, M. V. and Frolov, S. (2018), "Business angels as an alternative to financial support at the early stages of small businesses' life cycle", *Investment Management and Financial Innovations*, vol. 15(1), pp. 166—179, available at: doi:10.21511/imfi.15(1).2018.15 (Accessed 25 Feb 2019).

8. Mamychev, et al. (2016), "Economic security and organizational culture: Theoretical approaches and categorical relationship", *International Review of Management and Marketing*, vol. 6(S1), pp. 153—158.

9. Silver, L. Berggren, B. and Fili, A. (2016), "The role of crowdfunding in entrepreneurial ventures: an analysis of recent trends in Sweden", *Investment Management and Financial Innovations* (open access), vol. 13(1-1), available at: [https://doi.org/10.21511/imfi.13\(1-1\).2016.09](https://doi.org/10.21511/imfi.13(1-1).2016.09) (Accessed 25 Feb 2019).

10. Wehrle, F. B. and Pohl, J. (2016), *Investment Policies Related to National Security: A Survey of Country Practices*, OECD Publishing, Paris, France.

Стаття надійшла до редакції 07.03.2019 р.